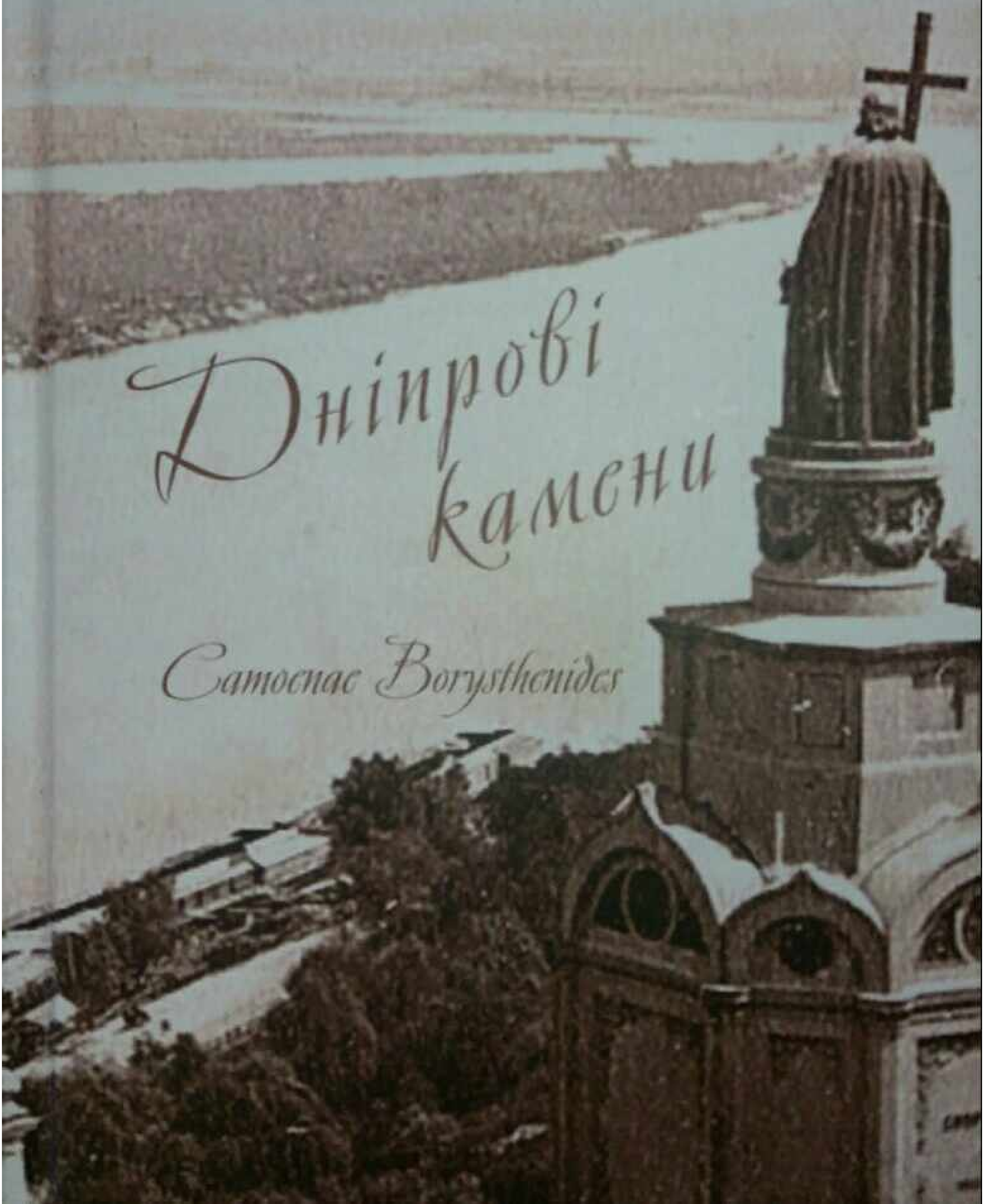
ІВАН ДОМБРОВСЬКИЙ

Дніпрові камени

Camoenae Borysthenides

Світлій Пам'яті незабутнього
Володимира Івановича Крекотня,
який знайшов оригінал поеми в конволюті
бібліотеки м. Петербурга

JAN DĄBROWSKI

Camoenae Borysthenides

POEMA

HISTORIA BREVIS ROXOLANIAE
(ANNI 430–1618)

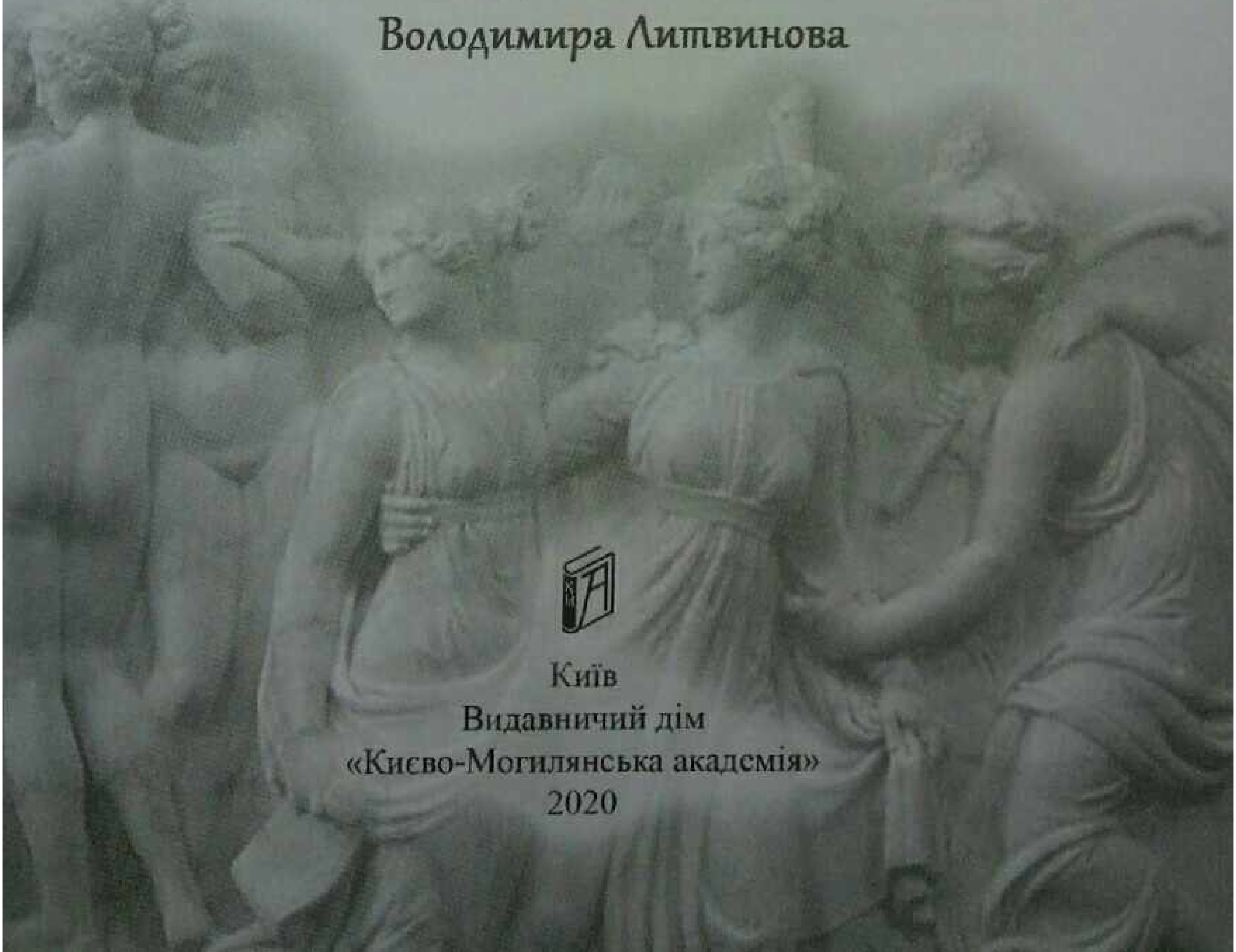
ІВАН ДОМБРОВСЬКИЙ

Дніпрові камени

ПОЕМА

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ
(430–1618 РОКИ)

Віршований переклад з латинської мови
Володимира Литвинова

Київ
Видавничий дім
«Києво-Могилянська академія»
2020

УДК 821.124-142+821.124-142=161.2
Д66

Рецензенти

Радишевський Р. П., завідувач кафедри полоністики Інституту філології КНУ ім. Т. Шевченка, доктор філологічних наук, професор

Кобів Й. У., завідувач кафедри класичної філології ЛНУ ім. І. Франка, доктор філологічних наук, професор

Содомора А. О., кандидат філологічних наук, професор, член Національної спілки письменників України

Домбровський Іван
Д66 Дніпрові камени. Camoenae borysthenides : поема / переклад і вступна стаття В. Литвинова. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 160 с. : іл.

ISBN 978-966-518-781-3

Історична поема «Дніпрові камени» написана латинською мовою на початку XVII ст., але залишалася невідомою для українських дослідників аж до 80-х рр. XX ст. Уперше була опублікована в українському перекладі 1988 р. Володимиром Литвиновим. Про автора поеми Івана (Яна) Домбровського документальних свідчень обмаль. У 900 віршованих рядках він розповідає історію краю, напучує, як завоювати симпатію тамтешнього люду, ставить програму дії: відбудувати спустошений Київ, який був колись столицею велетенської держави. Хронологічний виклад історичних подій ведеться від 430 року і присвячений прославлянню минулої величі України-Руси.

Поема є однією з найвизначніших пам'яток, присвячених осмисленню української історії, у якій явно проступають гуманістичні риси. Написана передусім для патріотичного й морального виховання читача, аби нагадати йому про славні, але забуті сторінки історії його Вітчизни. Друга мета твору – відкрити Україну для Західної Європи, а також заявити про свій народ, ідентифікуючи його з відомою там Київською Руссю.

Пропонуємо читачам білінгвове видання поеми Івана Домбровського: ліворуч – латинський оригінал, а праворуч – переклад українською мовою. Така конструкція книжки дає можливість використовувати її також як підручник із вивчення латинської мови за методом Генріха Шлімана.

УДК 821.124-142+821.124-142=161.2

ISBN 978-966-518-781-3

КЛІО НАГАДУЄ
ПРО ДАВНЮ ВЕЛИЧ УКРАЇНИ-РУСИ

Про поета і його поему

Іван (Ян) Домбровський (кінець XVI – початок XVII століття) – католик-домініканець, автор історичної поеми «Дніпрові камени» латинською мовою (Jan Dąbrowski. Camoenae Borysthenides: Seu, Felicis ad Episcopalem sedem Chiovensem ingressus, Illustrissimi et Reverendissimi Domini Boguslai Radoszowski Boxa, a Siemicowice, Gratulatio. Sine l. et a.), виданої, вочевидь, у Фастові 1618-го або 1619 року. Уперше поему українською мовою адекватно (гекзаметром) переклав Володимир Литвинов, переклад увійшов до антології «Українська поезія XVII століття» (1988) [21].

Поема «Дніпрові камени» присвячена католику – Богданові Радошовському, який їде до Києва, щоб зайняти єпископську катедру. Автор нагадує, що той належить до старовинного польського гербу династії П'ястів, але в його жилах є також «українська кров». Розповідає історію краю, напучує, як завоювати симпатію тамтешнього люду, ставить програму дії: відновити, відбудувати спустошений Київ, який колись був столицею велетенської держави. Хронологічний виклад історичних подій в Україні автор розпочинає від 430 року, де у 900 віршових рядках не тільки подано багато свідчень про видатні діяння давніх українців, а й зроблено закид сучасникам, що «забули прадідів славних» і їхні видатні подвиги. Але, на думку автора, є все ж таки надія на відновлення величі країни та її слави, бо люди у Києві досі пам'ятають давню велич цього міста, яке стоїть на руїнах славнозвісної Трої.

Залишається додати, що тоді й пізніше деякі історики справді вважали, що Київ стоїть на місці давньої гомерівської Трої. Така

тяглість історії від відомих усьому світові предків (хай навіть фантастична) цілком вкладалась у контекст ренесансного мислення. Весь твір присвячений прославлянню минулої величі України-Руси, де виразно проступає гордість за історичне минуле народу. Автор прагне переконати нащадків, що вони «із плоті геройської русів», звитяга й мужність яких відома. Домбровський вдається навіть до прийому, коли сама муза історії Кліо вітає вступ до Києва новонаставленого єпископа-католика Б. Радошовського й розповідає йому історію краю, до якого він іде.

Поема є однією з найвизначніших пам'яток, присвячених осмисленню української історії, у якій явно проступають гуманістичні риси. Написана передусім для патріотичного та морального виховання українського читача, аби нагадати йому про славні, але забуті сторінки історії його Вітчизни. Друга мета – відкрити Україну для Західної Європи; заявити про свій народ, ідентифікуючи його з відомою там Київською Руссю.

«Дніпрові камени» І. Домбровського виразно засвідчують, що римо-католицька Русь за тих часів не тільки не втрачала свого українського патріотизму, а ще й старанно його плекала. Яскравим свідченням цього і є представлений твір, уже сама назва якого засвідчує про намір проголосити тут Київський Парнас. Автор наголошує, що саме в Києві зібралися різні музи, які хочуть оглядати

> Славні долини Сарматії і краєвиди зелені
> Там, де верхівка Парнасу й забуте джерéло Кірійське, –
> Линуть до цих, не чужих їм, країв і тебе величають;
> Щастя бажають також і заслуги підносять до неба.
> Ось Ерато й Полігімнія з жестом приємним, Евтерпа,
> І Калліопа із Терпсіхорою, й Талія знатна,
> І Мельпомена жахна, й Уранія, що знає майбутнє.
> Кліо ж пісні під гру на кітарі співає врочисто.
> І лиш одна, як берусь до роботи, уста відкриває…

Отож, поет кличе пієрійських муз із Греції, а деяких уже має біля себе, котрі хочуть оглядати «славні долини Сарматії». Вони покинули «забуте джерело Кірійське» (у Греції) і приходять у ці Київські краї, їм не чужі. Далі перелічує, які саме музи йдуть до Києва [26, с. 104].

Історичний екскурс в історію України до з'яви поеми

Від часів Київської Русі до появи «Дніпрових камен» Україна пройшла вельми складний шлях у своїй історії. Цей етап, особливо до XVI ст., званий українським пізнім Середньовіччям, на думку Івана Франка, «абсолютна люка в духовому житті, 300-літній занепад усякої духової праці, всякої літературної творчості» [22, с. 216]. Схожу вбивчу характеристику знаходимо також у Михайла Грушевського, який добачував, що «з погляду книжної продукції України ці півтретини століття XIV, XV і перша половина XVI віків все ще стеляться перед очима дослідника такою порожньою, безплідною пустинею...» [4, с. 5]. Це був період упадку не тільки політичних, але й суспільних сил українського народу [5, с. 360].

Проте погляд Грушевського на духовне життя цієї «темної» доби вільний від Франкового похмурого присуду. Історик підкреслював, що «при всій бідности своїй в сфері продукції, цей період, очевидно, був повний внутрішнього змісту. Він підготовлював небувалу доти напружену громадську, ідейну активність першого відродження... Ці віки були таки смутними, але не безплідними днями нашого життя!» [4, с. 6]. Це була перерва «сонної тиші», коли нововведення акумулюються малопомітно.

Низку наведених висловів найвидатніших істориків давньої української літератури, що свідчать, насамперед, про надзвичайну складність порушеної теми, хотілося б завершити оптимістичними словами Михайла Возняка, який мав надію, що «будучі пильні дослідники певно не пошкодують вложеної... праці» [1, с. 275] на вивчення української літератури пізнього Середньовіччя. Нині ці слова можна вважати пророчими, бо ретельне вивчення відомих пам'яток та виявлення нових (особливо латиномовних) дають підстави говорити, що нема резону ставитись до цієї епохи з виразною зневагою, називаючи XIII–XV століття «майже паузою в літературному розвитку», «пропащим часом у житті нашого народу» [23, с. 212].

Суспільно-політичне становище на українських землях (у межах як Литви, так і Польщі) у I половині XVI століття мало чим відрізнялося від попередніх XIV–XV століть, хіба що побільшало татарських нападів, а відпорні акції козаків все частіше завершу-

валися на ворожій території. Натомість, II половина XVI століття означена кількома доленосними подіями, найважливішими серед яких були: укладення Люблінської унії (1569), відкриття Острозького науково-освітнього центру (прибл. 1576) й ухвалення Берестейської унії (1596). Ці та інші події прискорили ритм суспільного життя в Україні й значно посприяли зростанню національної самосвідомості українців.

Після розбирання українських земель поміж сусідами церковні відносини стають, за словами Михайла Грушевського, тим осередком, у якім виявляються політичні, національні, і навіть суспільні потуги «українсько-руської народности... в основі речі зовсім далекі від чисто церковних інтересів. Церква – символ історичної пам'яті народу; церква – індикатор пробудженої національної свідомости; церква – ідейний лідер опозиції...» [27, с. 82].

Такі завдання послідовно висуватиме українська спільнота перед церквою не тільки впродовж XV–XVI століть, а й пізніше. Основною проблемою українського суспільного життя того часу була проблема церковної унії, власне, прилучення православної церкви України й Білорусі до церкви католицької. Щодо унії точилися гарячі дискусії. Дискутували представники різних течій, водночас шукаючи варіантів релігійного компромісу. Унія, до того ж, отримала активного прихильника в особі короля Речі Посполитої Сигізмунда III. Проте вона не змогла би стати реальністю, якби не знайшла підтримки в середовищі українських православних ієрархів і світських можновладців. Зокрема, важливу роль у релігійному житті України відігравав князь Костянтин-Василь Острозький. Не заперечуючи загалом проти об'єднання католицької і православної церков, він ставав за те, щоб справа унії розглядалася на церковному соборі, а не вирішувалася тільки вищим духовенством. 1596 року під час Берестейського церковного собору він очолив опозицію й виступив проти укладення цієї унії.

Кінець XV–XVI століття позначає межу, що знаменує початок нової доби в історії культури України. Тип візантійсько-слов'янської християнської філософії, який визначав зміст духовного життя України попереднього періоду, вичерпав себе. З'явилася величезна кількість різножанрової літератури не тільки українською, але й латинською та польською мовами. Загалом у XVI столітті виникло ціле явище української латиномовної поезії. Авторами цих творів

були українські ренесансні гуманісти переважно католицького віросповідання, які залишили нам високопатріотичні твори різного жанру. Досить згадати хоча б Станіслава Оріховського, Симона Пекаліда, Себастіяна Кленовича, Івана Домбровського. Уся їхня творчість сприяла вихованню ідеалів громадянського служіння, створювала передумови для формування національної самосвідомості. Поступово витворювалася національна історична традиція, докорінно відмінна від середньовічних «всесвітніх хронік».

Що ж до інших конфесій, то в них патріотизм виступав під церковною личиною. Для православних, наприклад, православна церква й Батьківщина (Русь, Україна) переважно були синонімами; національна самодостатність зводилася до проблеми утримання східної віри. В уніатів простежувалася своя специфічна національна свідомість, вияви якої бачимо в провідних ідеологічних репрезентантів цієї течії. Так, наприклад, один із головних ініціаторів унії Іпатій Потій національного самоусвідомлення виявляв найменше, «його більше цікавить подолання догматичних різниць між західниками і східниками» [26, с. 12]. Почуваючи негативне ставлення з боку української громадськості, яка трактувала уніатів як перекинчиків, відщепенців, вони були змушені повсякчас відстоювати свою «руськість», доводити, що не спольщилися, не златинщилися, а є «руськими» нарівні з православними. І це не було лицемірством.

Рівень національної самосвідомості в українських мислителів у різні часи коливався, але рідко знижувався до нуля. Україна для них була «нашою», «своєю» землею. Це засвідчують, зокрема, Павло Кросненський, для якого назва народу «русь» є «словом солодким»; Себастіян Кленович, який у «Роксоланії» самоідентифікується ще відвертіше, коли заявляє: «Як же нам українське своє пристало руно цінувати» [6, с. 46]. На чіткому протиставленні «ми – вони» побудована й уся поема Домбровського «Дніпрові камени», де «ми» – це руси-українці, «народ, який зберіг дідівський Київський престол аж понині»; «своїми» є також і князі Острозькі та Заславські, і нащадки Данила Галицького. А «вони», тобто чужинці, – поляки, литовці, татари, мосхи, із якими точаться перманентні війни з перемінним успіхом. Попри всі історичні катаклізми, важливу роль у політичному, економічному, культурному та релігійному житті українських земель завжди відігравав Київ. У ньому вбачають давню державну столицю, тож українці прагнуть повернути цьому

місту його давній статус. Україна – спадкоємиця Київської держави, отже, ідеалом постає князівська форма правління, яку потрібно повернути й відновити. Головна ж мрія українців у цей період – «урівнення прав Русі до рівня прав Великого князівства Литовського в межах Речі Посполитої. На цій основі постає ідея князівської України та України як удільного князівства в системі Польщі, яке мало б чисто номінальне їй підпорядкування» [26, с. 49].

Найпершим серед видатних особистостей України XVI століття високу національну самосвідомість у зверненнях до читачів та кореспондентів виявив Станіслав Оріховський, який із любов'ю розповів їм про свою Вітчизну Русь – ще донедавна «сувору і неосвічену, а тепер лагідну, спокійну і врожайну, яка виявляє великий потяг до латинської і грецької культури» [29, с. 281]. Він постійно виставляв своє українське («руське») походження, наголошував на тому, що його предки за лінією матері були українцями, що живе він на Русі, у «руському» місті Перемишлі, та що саме Русь, а не якась інша земля, є для нього Вітчизною.

Свідченням національної самосвідомості Оріховського можуть бути як його численні публічні заяви про українське походження, так і те, що свої твори, розраховані на широку аудиторію, він підписував «Оріховський-Рутенець», тобто називав себе українцем. У ньому говорила національна гордість, коли писав: «Я рутенець і радію з цього, і охоче про це заявляю, пам'ятаючи про свій рід і рутенську кров, про місце, де народився і виріс»; або коли звертався до Папи Римського Юлія: «Подумай, Юлію, і добре поміркуй, з ким тобі доведеться мати справу – не з італійцем, а з рутенцем» [14, с. 188].

Як до (і в часи) Оріховського, так і після вихідці з України, які виїздили до закордонних навчальних закладів, часто записувалися там поляками або народу українського польської держави (gente Roxolani, natione vero Poloni). Ось як пояснює причини цього сам мислитель у листі до італійського гуманіста П. Рамузіо: «...Щороку посилаємо до вас, у Падую, багато юнаків. Серед них є і мої земляки та родичі: С. Ваповський і С. Дрогойовський, які подають великі надії. Дуже хочу, щоб ти з ними познайомився, аби завдяки їм зміг міркувати про талант нашого народу: вони нині у Падуї вважаються поляками, оскільки Україна є провінцією, що входить до складу Польщі» [14, с. 588]. Коментарі, як то кажуть, зайві. Оріховський прагне пояснити своїм європейським читачам походжен-

ня назви «Україна» (Russia, Roxolania, Ruthenia, Sarmatia, Scythia), розповідає її історію та визначає географічні кордони: «Я також сармат, тому що Україна, яка є моєю батьківщиною, лежить у європейській частині Сарматії...» [14, с. 168]. Етнічна самосвідомість озивалась в Оріховського й тоді, коли він говорив про козаків та про загибель козацького ватажка Дмитра Вишневецького: «Минулої осені Д. Вишневецький з головними козаками з Волині у волохах загинув; його в Константинополі цар Сулейман дав постріляти, як св. Севастяна, підвісивши на гаку» [11, с. 336–337].

На тлі цих загальних розмислів про державу С. Оріховський розбудовує свій проєкт відродження України в межах Речі Посполитої як її рівнорядного складника з Короною Польською. Отже, завдання короля, володіючи Руссю, захистити її від нападів численних ворогів і розбудувати, як новопридбаний дім.

Цікавий матеріал для пізнання національної самосвідомості в тому часі надає поема Симона Пекаліда «Острозька війна» від 1600 року. Україна тут показана як князівство, на чолі якого стоїть рід Острозьких, у котрих «царська кров плине».

На кінець XVI століття Україна втратила майже весь князівський провід, який донедавна був підмурівком української спільноти. Українські мислителі сприймають це як катастрофу. Зокрема, Мелетій Смотрицький у «Треносі» (1610) вустами матері-церкви-Вітчизни оплакує зраду й відступництво своїх синів, перелічує втрати українського народу: «Де тепер неоціненний той камінець, той карбункул, що сяяв, наче світильник, який я між іншими перлами, наче сонце поміж зорями, в короні голови моєї носила – дім князів Острозьких, котрий блиском світлості старожитної віри своєї над усіма іншими світив? Де й інші дорогі й однаково неоціненні тієї ж корони камінці – значні руських князів роди, неоціненні сапфіри і безцінні діаманти – князі Слуцькі, Заславські, Збаразькі, Вишневецькі, Сангушки, Чорторийські, Пронські, Ружинські, Соломерецькі, Головчинські, Крошинські, Масальські, Горські, Соколинські, Лукомські, Пузини й інших без ліку, що їх поодинці вичисляти було б справою довгою? Де при тих і інші неоціненні мої клейноди?

Родовиті, – мовлю, – славні, відважні, дужі й давні, по всім світі в добрій славі, потужності і мужності знаного народу російського доми – Ходкевичі, Глібовичі, Кішки, Сапіги, Дорогостайські,

Война, Воловичі, Зіновичі, Паци, Халецькі, Тишкевичі, Корсаки, Хребтовичі, Тризни, Горностаї, Бокії, Мишки, Гойські, Семашки, Гулевичі, Ярмолинські, Чолганські, Калиновські, Кирдеї, Загоровські, Мелешки, Боговитини, Павловичі, Сосновські, Скумини, Потії та інші?» [19, с. 313]. Це їх, певно, мав на увазі Хома Євлевич, коли писав у своєму «Лабіринті»: «Давно з доріг ви збились, втоптаних дідами, // Стали вже до вітчизни мало не задами» [19, с. 258].

Національна згуртованість для Смотрицького – єдність на основі «крови», спільності походження: «Якщо існує правдива Русь, яка має бути..., бо ж не вироджується з своєї крови той, хто віру міняє. Хто з руського народу римську віру приймає, не стає ж одразу іспанцем чи італійцем, а залишається русином шляхетним по-старому. Не віра, отже, русина русином, поляка поляком, литвина литвином робить, а уродження і кров руська, польська, литовська» [17, с. 60]. По суті, мислитель першим в історії української суспільної думки виклав етнічне розуміння нації.

Особливо виразною пам'яткою національного самоусвідомлення є поема Себастіяна Кленовича «Роксоланія» від 1584 року, адже цілим твором автор подає образ українського народу як окремого етносу. Любов'ю до України й українського народу перейнята вся поема. Власне, це гімн його і нашій землі. Для Кленовича Україна – фактично всі землі, де живуть українці. Тому він оспівує й такі (нині польські) міста, як Холм, Перемишль, Белз, Красностав тощо. Роксоланією Кленович називає землі Галицької й Київської Русі, він перший із поетів оспівує їх із пристрастю сина. Досі поети сповняли цей обов'язок вказівкою на національну належність: «із Русі», «русин», «роксолан»; у «Роксоланії» Кленовича Русь-Україна опоетизована як рідна поетові «наша багата земля», «наша країна», її ліси й випаси, міста, люди, їхній мистецький хист, звичаї, побут і заняття, віра й вірування. Усе це, на думку Кленовича, гідне уваги богів і муз, бути провідником яких рідною землею він береться. До того ж автор закликає муз осісти в містах його Роксоланії. Гідним божественних покровительок і самого Аполлона є Львів, але «першим серед руських міст» – Київ, «колишня княжа велика столиця» [28, с. 22]. Про Київ автор пише з особливою симпатією, зазначаючи, що для українців він важить так само, як Рим для усіх християн. Київ у нього славний, колись «могутня столиця князів давньоукраїнських», а тепер там безліч зруйнованих

пам'яток старовини, які поросли бур'яном: «Дехто гадає, що тут слід шукати фригійську Трою» [11, с. 370].

Зміст поеми

Що ж до поеми Івана Домбровського «Дніпрові камени», то хочемо наголосити, що вона присвячена сходженню на Київську катедру католицького єпископа Богуслава Бокші Радошовського. Та й сам автор, напевно, католик. Але хіба не про високу національну самосвідомість свідчать його симпатії до чужих за віросповіданням, але рідних за кров'ю православних. Національне для нього вище за конфесійне. Він навіть ніби радіє з того, що український народ, козаки, не підкоряються його «героєві» – зайді католику:

> Хто здолає мужів сильних, які тобі
> Не коряться іще? Давньому звичаю
> Предків вірні вони [19, т. II, с. 220].

Мешкаючи в польській державі, автор за кожної нагоди підкреслює українське походження свого адресата. З його волі про це не забуває сказати й сама муза історії Кліо:

> Ще про матір скажу: рід свій веде вона
> Давнішній, завдяки родичам визнаним;
> Бо мужів багатьох, родом з Руси
> В домі бачиш цім знатному [19, т. II, с. 220].

Національна самосвідомість особливо чітко виявляється, коли автор звертається до історичного минулого українців, яких «ні Рим, на мужів багач, // Не долав у бою, і Турція навіть». Колись українці, каже Домбровський, мали величезну державу, кордонами якої були Істр, Понт Евксінський, Колхіда, Гіркинське море, Ріфейські гори та Віслок. Сьогодні, на жаль, усе не так, усюди запустіння і руїни. Але поет вірить у світле майбутнє свого народу, який не забув своєї славної історії: «І донині фригійської давньої Трої марить ще снами, – що так на життя теперішнє не схоже». Постійне наголошування на прадавності українського народу, від якого походить козацький народ, підсилюється в Домбровського посиланнями на достовірні історичні відомості, а не лише на традиції і звичаї, як це робили раніше. Київ для Домбровського пов'язаний неперервним

ланцюжком історії з часами легендарних Кия, Щека, Хорива, князя Острозького та його синів Олександра і Януша. Про останнього, який передчасно помер, автор говорить із особливою гіркотою: «Згасла надія, що сторожем буде // Звичаїв давнього роду, народу, який велетенську // Мав... колись-то державу».

Отже, провідна думка «Дніпрових камен» Домбровського – відродження української держави, прямої спадкоємиці Київської Русі. Водночас мосхи в нього є «плем'ям північним», яке Русь тримала в покорі. Його автор не вважає історичним спадкоємцем Русі, бо воно є чужим [11, с. 337–338]. Для Домбровського Україна-Русь – усі землі, що входили до складу Київської Русі: на південь –

> …до течії повноводного Істру,
> До узбережжя північного Понту Евксінського й потім
> Далі – до урвищ колхідських, по хвилі Гіркинського моря.
> З півночі – гори Ріфейські, мов щит, їхній край прикривають
> [19, т. II, с. 202].

В іншому місці цей самий автор обмежує Україну-Русь із заходу Сяном, а на сході – Доном. Новгородська земля для Домбровського також є Руссю, натомість мосхи – то племена ворожі [11, с. 356].

Актуальність поеми в наш час

Сповнена патріотичного пафосу, громадянськості, історична поема Домбровського сприяла розвитку патріотичних почуттів у суспільстві, формувала національну свідомість та історичну традицію, що мало велике прогресивне значення. Адже зацікавлення історичним минулим свого народу у той час стало загальною тенденцією в розвитку духовної культури України. Усупереч гегемонії і претензіям польської шляхти, Іван Домбровський розвиває ідею рівності народів, а вивищення одних і заниження інших пояснює не «кознями Божими», як це робили середньовічні хроністи, а причинами земними, залежними від волі людей. Автор «Дніпрових камен» виявляє розуміння національної цілісності України-Руси, яка протиставляється державам сусідніх народів – турків, татарів, московитів і навіть поляків. «Дніпрові камени» можна розглядати і як спробу створити власну українську історичну концепцію, як на-

магання сформувати український національний мит – мит «могутньої Руси», яка має відродитися.

Значне місце в «Дніпрових каменах» відводиться викладу історії України-Руси. Автор використовує давньоруські літописи. Для нього це – «літописи наші». Домбровський, власне, викладає історію української державності. До того ж це історія без комплексу неповноцінності. Поет виходив із тодішніх стереотипів, відповідно до яких князі є суверенними правителями, що мають свої «держави», хоча й визнають над собою короля. Тому для нього безперервність української державної традиції зводилась до безперервності князівської лінії, починаючи з часів Київської Русі й кінчаючи днем нинішнім. Автор свідомо веде родовід київських очільників від Кия й закінчує Острозькими та Заславськими, описує подвиги руських князів, їхню доблесть, уміння захищати рідну землю від татарів, турків, мосхів/московитів і поляків.

Маємо тут і особливе вивищення Києва: відзначено, що це історична столиця й «народ [українці] зберіг цей престол аж понині», тому «його диким не можна вважати, хоч дехто з чужинців і паплюжить цей люд». Славить автор і козаків, тобто тих, що «в гирлі Дніпра недругів зборюють». Проте водночас у поемі вказано, що славетне місто Київ «в чужоземнім ярмі захиріло» [26, с. 46]. Загалом Україна для автора – «край квітучий», але він живе в постійній загрозі від татарів. Єдині оборонці цієї землі – козаки, «лицарі славні» [19, т II, с. 204].

Розуміючи історію в дусі ренесансного гуманізму як наслідок діянь видатних особистостей, Домбровський славить подвиги та ставить за взірець багатьох сучасних йому «рушіїв» вітчизняної історії. Бажаючи витворити свій історико-культурний ідеал, він переконливо та яскраво розповідає своєму читачеві про минуле, про героїв і державних діячів, що варті вічної слави і вдячної пам'яті нащадків, та водночас показує сучасних йому володарів і меценатів гідними спадкоємцями предків. Як у справжнього гуманіста, твір Домбровського не просто поема на історичну тему, а й історичне дослідження, супроводжуване докладними примітками, коментарями й посиланнями на достеменні джерела; чужі думки в тексті виокремлюються. Це збільшує наукову цінність власне поеми й переконливість наведених у ній фактів та повідомлень. Засуджуючи коротку історичну пам'ять своїх сучасників, Домбровський

прагне повернути українському народу державну гідність, нагадуючи йому про славні часи правління в Україні-Руси київських князів аж до Костянтина Острозького.

Ті чи ті події минулого, на думку автора, пов'язані не трансцендентними, а реальними чинниками, що розкриває послаблення всевладності провіденціалізму й посилення мотивів свободи вибору. Людину розглянуто як активний суб'єкт історії, здатний до свідомого соціально-морального вибору. З'являється яскраво виражене авторське волевиявлення, бажання висловити власне ставлення до зображуваних подій, відверто дати знати про себе, про свій труд, заслуги перед суспільством. Іван Домбровський був прихильником спадкової монархії. Ідеал правителя – філософ на троні, який дбає про спільне благо. Він декларував ідею справедливості, прославляв такі чесноти, як доброчесність, відвага, доблесть, освіченість. Люди в Домбровського кують свою долю завдяки власній активності. Поет високо цінував людський розум, вірив у його силу й життєздатність, визнавав пізнаваність навколишнього світу.

Коли йдеться про становлення національної самосвідомості в народів Західної Європи, ми схильні сприймати той процес як еволюційний шлях розвитку від нижчих форм до вищих. В Україні подібна послідовність не така виразна. Тут простежуються неоднаразові злети і падіння; за дивовижним виявом «пасіонарности», тобто органічної здатності до наднапруження задля високої мети, наставав період національної пасивності й зневіри з усіма негативними наслідками. Але, незважаючи на відсутність в українського народу деколи цієї здатності, ідея національної держави ніколи не зникала навіть у найтяжчі часи чужоземного поневолення. Поема «Дніпрові камени» засвідчує постійну жагу українського народу бути політичним суб'єктом [10, т. I, с. 13]. За більш-менш сприятливих обставин ця воля давала дивовижний спалах національної самосвідомості, що згодом переріс у суцільний вогонь, із якого, ніби той птах Фенікс, постала нова Українська держава Богдана Хмельницького. Свою частку в пробудження національної самосвідомості українського народу вніс також Іван Домбровський.

Володимир Литвинов

Використана література

1. Возняк М. С. Історія української літератури : у 2 кн. Львів : Світ, 1992. Кн. 1. 693 с.
2. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. Київ : Наукова думка, 1993. Т. 4. 544 с.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. Київ : Наукова думка, 1995. Т. 6. 667 с.
4. Грушевський М. С. Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. Київ : Либідь, 1995. Т. 5., кн. 1. 352 с.
5. Історія української культури : у 5 т. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 2 : Українська культура XIII – першої половини XVII століть. 848 с.
6. Кльонович С. Ф. Роксоланія : поема / пер. з лат. М. Білика. Київ, 1987. 94 с.
7. Кравців Б. М. Ренесанс і гуманізм на Україні. *Європейське Відродження та українська література XIV–XVIII ст.* Київ : Наукова думка, 1993. С. 300–318.
8. Кралюк П. М. Особливості вияву національної свідомості в українській суспільній думці XVI – першої половини XVII ст. Луцьк : Надстир'я, 1996. 132 с.
9. Липинський В. К. Релігія і церква в історії України. Київ, 1993. 111 с.
10. Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т. Київ : Основи, 1994. Т. 1. 530 с.
11. Литвинов В. Д. Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV – початку XVII століття. Київ : Основи, 2000. 472 с.
12. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. Київ : Наукова думка, 1990. 192 с.
13. Нічик В. М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні. Київ : Наукова думка, 1990. 382 с.
14. Оріховський С. Твори / перекл. з лат. та старопол. мов В. Д. Литвинова. Київ : Дніпро, 2004. 672 с.
15. Паславський І. В. Між Сходом і Заходом : нариси з культурно-політичної історії Української Церкви. Львів : Стрім, 1994. 142 с.
16. Пелешенко Ю. В. Українська література пізнього Середньовіччя (друга половина XIII–XV ст.): Джерела. Система жанрів. Духовні інтенції. Київ : Фоліант, 2004. 422 с.
17. Пересторога. *Українська література XVII ст.: Синкретична писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика* / упоряд., приміт. В. І. Крекотня. Київ : Наукова думка, 1987. С. 26–66.
18. Українська література XIV–XVI ст. Київ: Наукова думка, 1988. 600 с.

19. Українські гуманісти епохи Відродження : антологія : у 2 ч. / упоряд., перед. сл., прим. В. Д. Литвинова; відп. ред. В. М. Нічик. Київ : Наукова думка, 1995. Ч. 2. 429 с.
20. Українська поезія XVI століття / упоряд., вступ ст. та приміт. В. В. Яременка. Київ : Радянський письменник, 1987. 287 с.
21. Українська поезія XVII століття (перша половина) : антологія / упоряд. В. В. Яременка. Київ : Радянський письменник, 1988. 358 с.
22. Франко І. Я. Історія української літератури. Часть перша: Від початків українського письменства до Івана Котляревського. *Іван Франко. Зібрання творів: у 50 т.* Київ : Наукова думка, 1983. Т. 40. С. 7–370.
23. Чижевськъкий Д. І. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). Тернопіль : Феміна, 1994. 480 с.
24. Шевчук В. О. Муза Роксоланська (українська література XVI–XVIII століть) : у 2 кн. Київ : Либідь , 2004. Кн. 1 : Ренесанс. Раннє бароко. 398 с.
25. Шевчук В. О. Національна ідея в Україні, зокрема національно-визвольна, та її подвижники : історичний нарис / Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Київ, 2006. 269 с.
26. Шевчук В. О. Суспільно-політична думка в Україні в XVI – першій половині XVII століття. *Тисяча років суспільно-політичної думки України* : антологія : в 9 т., 14 кн. Київ : Дніпро, 2002. Т. 2, кн. 1. С. 46.
27. Яковенко Н. М. Нариси Історії України: З найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ : Генеза, 1997. 380 с.
28. Яременко В. В. Панорама української літератури від початків до кінця XVIII століття (вступ). *Слово многоцінне : хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVIII) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII століття)* : в 4 кн. Кн. 3 : Література високого Бароко (1632–1709 рік) / упоряд. В. Шевчук, В. Яременко. Київ : Аконіт, 2006. С. 11–31.
29. Orichoviana. Opera inedita et epistulae Stanislai Orzechowski 1543–1566. Cracoviae, 1891. Vol. I. P. 643.

Музи. Зображення з античних часів

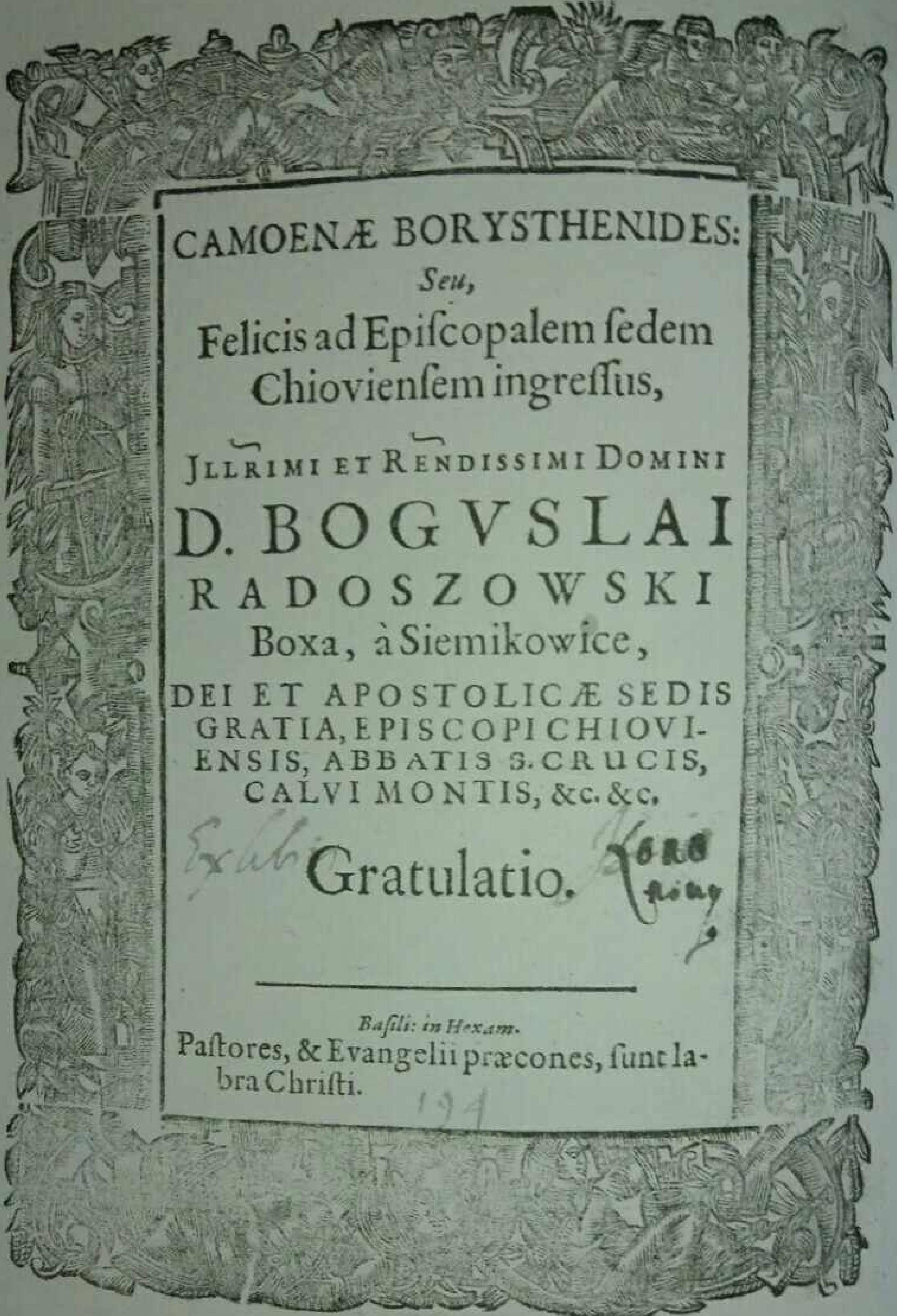
Гелікон (грец. Ελικώνας) – гора на півдні Беотії, у Середній Греції. Гелікон був присвячений Аполлонові й вважався оселею муз

Український Гелікон. Зображення з рукописних та друкованих книг українських авторів XVI–XVIII ст.

Зображення київських Парнасу та Гелікону. Автор – Софроній Почаський

CAMOENÆ BORYSTHENIDES:

Seu,

Felicis ad Epiſcopalem ſedem
Chiovienſem ingreſſus,

JLLRIMI ET RENDISSIMI DOMINI

D. BOGVSLAI
RADOSZOWSKI
Boxa, à Siemikowice,

DEI ET APOSTOLICÆ SEDIS
GRATIA, EPISCOPI CHIOVI-
ENSIS, ABBATIS S. CRUCIS,
CALVI MONTIS, &c. &c.

Gratulatio.

Baſili: in Hexam.
Paſtores, & Evangelii præcones, ſunt la-
bra Chriſti.

ДНІПРОВІ КАМЕНИ*,

або З нагоди щасливого сходження
на Київську єпископську катедру
найяснішого і превелебного пана,
пана БОГУСЛАВА РАДОШОВСЬКОГО-БОКШІ
(з роду СЕМИКОВИЧІВ),
з ласки Бога й апостольського престолу,
Єпископові Київському, Абатові Святого Хреста,
Лисої Гори, і т. д., і т. д.

ПРИВІТАННЯ

«Пастирі й окличники Євангелія – губи Христові»
(З «Шестоднева» Василія [Великого])

* Подано за: [Ioannes Dąbrowski]. Camoenae Borysthenides..., s. l. et a. Ми використовували текст, збережений у дуже важкому для читання стані – це видно навіть із наведених «почищених» факсимільних сторінок. Року й місця видання не зазначено, але виклад подій у поемі дає підстави вважати, що її видруковано 1618-го або 1619 р. у католицькій друкарні м. Фастова. Натомість Естрайхер однозначно подає 1618 р., а Наталя Яковенко – 1619-й.

AD JLLUSTRISSIMUM ET REVERENDISSIMUM DOMINUM, D.

BOGVSLAVM RADOSZOWSKI
Boxa, à Stemikovice, DEI & Apostolicę sedis gratia, EPISCOPUM Chiovien: ABBATEM S. Crucis, Calvi montis, &c. &c.

PRÆSUL Marcomanum decus:
Rupes, Hercinio limite, quos tegunt.
Urget Thespiadum chorus;
Limpha &, Pegaseo quæ scatuit pede:
Plectro, ut præpes, eburneo,
Contendam Ausoniam tangere barbiton.
Sed primo, modulos, vigil
Quos pangam, solio: magne Borysthenis
Princeps; indigenis potens,
Externisque satur laudibus; haud scio.
Nam si quid potius, tuâ
Festâ concipiam luce, tenacior;
Alternant variè fidem:
Spes sublime volans, nec dubius timor:
Quòd fulgor micat igneus:
Succumbitque acies mentis inops meæ.
Incumbo Clario tamen:
Dùm te, vasta Kiovv, gaudet Episcopo.
Et tentans Heliconides:
Nitar, quid capitis poscat honor tui.
Hinc flexi Dryades; jugis,
Doctas Actiacum, Faprocus, melos: 195

До найяснішого і превелебного Пана, П[ана] БОГУСЛАВА РАДОШОВСЬКОГО-БОКШІ, з роду Семиковичів, з ласки Бога й апостольського престолу, Єпископа Київського, Абата С[вятого] Хреста, Лисої гори, і т. д., і т. д.

Пресуле, маркоманів честь,
Тиснуть гори яких з боку Герцинського!
Теспіадки примушують
(Та й вода, що струмить із-під Пегаса ніг),
Щоб, щасливий, старався я
Плектром струни вдарять ліри Авзонської, –
Лиш співав щоби я тепер
Про найперший престол[1]. Дужий правителю
Бористену, місцевою
Ситий славою ти і чужоземною!
Як гараздиться в тебе все,
Привселюдно тоді я утішаюся.
Часто віру міняє люд[2],
А тому тут живе страх із надією.
Відтоді, як засяяла
Блискавиця палка́[3], намір ослабнув мій.
Та я прагну до Кларосця,
Доки ти веселиш Київ сплюндрований;
І при цім випробовую
Муз – цього заслужив розум твій визнаний.
Тут схиляю дріад тямких
До Актійських пісень віршем Папроцького,

Quæ, chordis ſociant ſua,
Grati Naiadibus, carmina, Becfaris.
Arctoum ut ſtatuant decus;
Aſtris inſerere, & conſilio poli.
Nam faſtos memores canent
Ruſſorum; ſolium quos decorat vetus:
Queís, nec Roma, ferax viris,
Palmam præripuit: Turcia nec potens.
Magnis, excutiunt ſitum:
Sicco prætereunt invalidos pede.
Has pone, Aonidum chorus;
Plauſus accumulant, ore Boryſthenis.
Clio, voce ſua vehit
Famam, per geminos velificans ſinus.
Sed quæ Muſa, decentibus
Exornet modulis, mentis opus tuæ?
Virtutesque reconditas,
Per voces, gelidâ a morte, ſuperſtites?
Hanc tu ſume tamen, manu
Gratâ; ſed neque ſis Vatis & immemor:
Haud mox, Virgilius canens,
Agreſtes modulos, penſat, & excutit
Intonſo rude vertice
Carmen; quando tonat, divite copiâ.

Ill^mæ Celſitudin: T.

deditiſſimus

Joannes Dąbrowſki.

Для наяд вони спів ведуть
З допомогою струн любого Бекфара.
Хай же славу північну[4] теж
Піднесуть до зірок за рішенцем небес,
Доки славлять зухвалість тих
Русів славних, які престол мали колись;
Їх ні Рим, на мужів багач,
Не долав у бою, навіть і Турція.
Непокоять сильнішого,
А слабким племенам руси не чинять зла.
Славте ж їх, аоніди, гей, –
Тих, що в гирлі Дніпра недругів зборюють[5]!
Кліо славу поширює
Словом, що на папір в неї записане.
Та чи муза прикрасить ця
Працю щиру твою піснею любою?
І приховані доблесті,
Вічно жити які будуть у віршах цих?
Ласку їм саме вияви
Щиру; не забувай і про поета теж[6]!
І Вергілій не зразу-бо
Грубі погамував вірші й відкинув їх
З голови кучерявої[7].
...Сталось це, коли він зброю став славити[8].

Найяснішій високості твоїй найвідданіший
Іван Домбровський

Camœnæ Boryſthenides.

IBIS, felici florentes ſydere terras:
Ibis, non quæſita, ſed obvia tecta Kiovi:
Tecta, quibus vulgus, Phrygiæ confingere Troiæ
Somnia conatur, ſatis abſona: maxime Præſul.
Longum emenſus iter, pertinge Boryſthenis arva
Floridaq; fœcundis & luxuriantia glebis.
Pernicies hyemis, placidos rege, purpureum Ver,
Flatus; & cohibe cognatos carcere morbos.
Nec tu, carpentem, turbes violentibus, acer
Eure viam; fêlix deduc ſed lenibus auris.
Vtq́ tuis, Aquilo, fêlicia mittere flabra
Aſſiſti natis: Scythici cùm Phaſidis oras
Nabant; quærentes fulgentia vellera quondam;
Fatidicæ vitam ac auſi committere puppi:
Æoliis, tua, ſic ventos concludat in antris,
Dextraq; viæ valeat omnesq́ avertere caſus.
Tu Gradive Pater, Geticis qui dirus in armis,
Conglomeras moles irarum: parcere ferro
Sis memor; & comites pacatas defer in oras.
Pellitisq́ Scythis, animos ferrumq́ retunde:
Quod ſtringunt timidis, ſed ſæpe inſtantibus abdunt:
Viventes rapto, malefidi pacis amici.
Quanquam, nec venti, nec Mavors arbiter iræ,
Expediunt curſum; ſola at decreta Tonantis.
Hic ſolus tribuit pacem ac optabile tempus.
Idcircò, facilem votis inclinet ut aurem,
Sollicitè flectendus erit, trepideq́ vocandus.

ДНІПРОВІ КАМЕНИ

Краєм квітучим, погідним ходитимеш, пресуле любий.
Та не розкішні у Києві стрінеш споруди, а вбогі,
Люд по яких і донині фригійської давньої Трої
Марить ще снами, що так на життя їх сучасне не схоже.
Довгим був шлях твій сюди, зате нині Дніпра-Бористена
Луки заквітчані й ниви прегойні у тебе під боком.
Весно прекрасна, зимі на загин вітер теплий спрямовуй;
І відвертай наші біди, що йдуть, далебі, від неволі.
Евре стрімкий, не спиняй на дорозі прихідця нового,
А як повієш навстріч, доброчинцю, то лагідно дмухай.
Гей, Аквілоне, і ти, відтоді як почав своїм дітям
Вітер сприятливий слати, з тих пір вони плавали часто
До узбережжя Колхіди у пошуках буцімто руна,
Віщому судну зухвало життя своє й долю вручивши.
Хай же правиця твоя супротивні вітри позагонить
До еолійських печер, щоби їх не барили в дорозі!
Батьку Градиве, у гетськім озброєнні грізний, гнівливий,
Запам'ятай, що до зброї не слід удаватися, краще
Шли до сумирного люду тамтешнього з миром посланців.
Меч притупляй же і запал вгамовуй між скитів, у шкури
Вдягнених: на боязких вони смілі, а дужих бояться;
Любо розбоєм живуть ці нещирі прихильники миру.
(Звідси і Марсу тепер не підвладні їх шал і сум'яття.)
Напади чинять і далі, – та все у руках Громовержця!
Він-бо єдиний у світі людей і помирить, і здружить.
Тож милостиво хай вухо схиля до прохань повсякденних
І на благання численні турботою хай відгукнеться.

Jam vos vicini Moschi; queîs fœdera fractam
Illa fidem sociant: torvos deponite vultus.
Commissum, Pastor vigil, ingrediatur ovile:
Et magnus subeat, priscæ urbis tecta, Senator.
Fer gressus faciles, fidei flagrante tumultu:
Emensisq; viæ spacis, novus hospes, in urbem
Ingredere hanc; magnis olim, quæ paruit, Orbis
Principibus, quos purpurei metuêre Tyranni:
Nunc solum at signa, & medii fiducia valli,
Fossarumq; moræ, crebri tumuliq; supersunt.
Sed cùm te, fausto venientem sydere, captat
Vasta Kiow; et prisca subis dùm limina Præsul:
Ecce Borysthenius, lymphis caput extulit, Heros:
Intonsos, tremulâ redimitus arundine, crines:
Horridus, undantesq; genas, & lumina glauca:
Humanâ specie maior, viridiq; senectâ:
Teq; salutatum properat, fariq; videtur:
Assequor, & nutus cupientis dicere, & ora.
Salve, quo tua te, solio, cognata, beavit
Præcipuo, his oris, virtus, dignate Senator:
Officio salve cælesti digne Sacerdos:
Cuius, rite queat, fœdæ contagio labis;
Committi sacris manibus, sacro ore pianda.
Accipe, quam, pietas tibi sublimis tua, sedem
Tradit: quæ, cultus definit, limite Eoo,
Hesperios; defixa inter Bysantia sacra:
Vrbis; quæ, prisco quondam splendebat honore:
Nunc sortem patitur, quæ grandes occupat Vrbes:
Cladibus ut passim fœdata hostilibus extet.
Sed sano celebris; florens ditione capaci:
Gentibus indomitis præstans; atq; ultima lati
Sauromatum Regni; Moschis obiecta cruentis.

Borysthenes, flumen Sarmatiæ Europeæ, Kioviã alluens in Pontũ Euxinum evolvitur.

Мосхи, сусіди, хоч вам така згода, я знаю, не люба[9]
(Віра-бо слабне), та ви не насуплюйте лоба у гніві.
Хай до вівчарні своєї цей пастир дбайливий прибуде[10]:
В давньому місті притулок хай знайде сенатор[11] великий.
Пастирю, знай, у цім краї між вірних сум'яття велике[12],
Та не барися, але у встановлені строки до міста
Входь як хазяїн новий. В нім славетні колись панували
Лицарі, котрих боялися й багряношатні тирани.
Нині з минулої величі в місті сліди лиш зостались:
Вал неприступний, рови та могили на кожному кроці.
Хай же набуде в тобі охоронця спустошений Київ,
І щонайшвидше – як тільки у браму прадавню увійдеш.

Глянь, богатир бористенський чоло над водою підносить[13]:
Довговолосий, сповитий хитким очеретом, лозою;
З виду суворий, поважний, зеленого кольору очі;
Дуже він схожий на діда при добрім здоров'ї.
Вельми привітно тебе, як неначе, вітає і каже:
«Схвалюю наміри й мову цього доброчинця прихильні!».
Будь же здоровий в краю нашім, славний сенаторе, гідний
Місця цього видатного, яке тебе так вшанувало!
Най здоровиться тобі на такій превисокій посаді.
Хай і ганебні для всіх нас незгоди завершаться миром!
Дбай неупинно про спокій словами святими й ділами!
Сходь на престол цей високий – його, далебі, ти достойний!
Західну церкву[14] на Сході обмежує він, ніби валом,
І візантійських обрядів[15] тримається ревно од віку.
Місто, де нині престол твій, колись пишнотою буяло,
Згодом воно в чужоземнім ярмі захиріло: ще й зараз
Всюди сліди плюндрувань від ворожих набігів помітні.
Храмів, проте, збереглося чимало. І влада в нім здібна.
Люди тутешні його за столицю вважають незмінно.
Місто стоїть на кордоні сарматів і мосхів суворих.

Altius, ista quidem, poscebat culmen honorum,
Virtus; quæ fructus non est tot passa latere:
Ast exercendæ, campus tamen ille patebit:
Cùm tantis, curas grassantes, fluctibus, aptis
Excipies ulnis; & publica commoda quæres.
Gratulor hoc igitur munus; quo, gloria, fructo;
Immensis surgat spaciis crescatq; Tonanti:
Ornetur Christi cætus: Regnoq; minantes
Armorum strepitus, tollantur: & ocia passim
Dulcia, sternantur: Musis alimenta canoris.
Ac tibi sic constes nomen, post fata, superstes.
Sed ne te, quis sim, lateat; qui te alloquor, audi.
Gurgitibus præsum vastis; quos Sarmata bellax
Incolit: & non est, quod talibus æstuet undis,
Flumen; quàm latè devolvitur Occiduus sol.
Non mihi par, velox Rhodanus: magnusq; Garumna:
Non Tagus, aurifero qui gurgite scindit Iberos.
Vistula non placidus, non Albis, non Padus urgens.
Me veteres Graii norunt, veteresq; Latini.
A me nomen habet Clima Arcti, quâ fluo, vastis — Clima dia Borysthenеus.
In Pontum lymphis; & perpetuò æquor inundo.
Fluctibus hisce meis humens, tua mœnia lambo:
Et peragro herbosos campos, quos Tartarus atrox,
Cædibus assuetus crudis, versisq; sagittis:
Quas profundit ovans, sua per tentoria oberrat.
Quâ Daßow, arcet fluctus, & pulsa procellis
Oczakow: quas accumulant, infesta, Kozacy,
Vulnera iactantes, per inertia terga, per armos:
Assiduâ, ac Scythicas exercent, cæde phalanges:
Turcarumq; minas spernunt, stygiumq; furorem.
Ast urbem repeto; quam nunc concedis, ut Hospes:
Post exempla pii solertia dogmatis edes.

197

Мужність твоя і давніш була знана між людом повсюдно,
Тож хай вона і сьогодні одержить належне визнання –
Кін для змагання, де можеш себе проявити, готовий.
Благоговійно приймай всі тутешні турботи на себе,
Досвід потрібний-бо маєш, і дбай про добробут громадський.
Щиро вітаю тебе із обов'язком цим, хай вовіки
Слава про нього не гасне і вух Громовержця сягає.
Хай погамуються вівці Христові[16] і втишений буде
Брязкіт зловісної зброї; хай спокій солодкий усюди
Тут запанує, каменам співучим приємний і любий.
Ти, що зазнав стільки лиха, отут здобувай собі славу.
Ну, а тепер про мою родовідну, хто є я, послухай.
 Я владарюю над водами там[17], де сармат войовничий
Мешкає нині. На світі немає прудкішої річки –
Марно шукати такої від сходу до заходу сонця,
Бо ні Родан, ні велика Гарумна не рівня мені,
Ні злотоносний в Іспанії Таг, ані лагідна Вісла.
Менші од мене і Лаба, і Пад стрімкоплинний так само.
Греки старі мене знали і давні латинці не менше.
Від мого імені названо край, по якому я плину,
Широководий, до Понту, і щедро доповнюю море.
Мокрими хвилями, Києве, мури твої омиваю;
Серед степів буйнотравих течу, де татарин жорстокий,
Звиклий до сутичок збройних, криваво-безжальних, із луків
Стріли смертельні пускає, кочуючи в дикій сваволі;
Плину, де з хвилями бореться Дассов[18] і де козаками
Шарпаний часто Очаків, якому ці лицарі славні
Прикрощів чинять немало завжди з допомогою зброї.
Орди татарські вони у боях побивають відважно
І за ніщо уважають погрози турецькі зловісні.
Та повертаюсь до міста, куди тепер гостем ідеш ти,
Щоб проповідувать в ньому свої святомудрі догмати.

Amplitudo Kioviæ.

Quæ, magnâ quondam surgebat mole, Monarchæ,
Omnes cum penitus Russos, ditione tenebant:
Arcem, qui, sedemq; sui fecêre Kiovum
Imperii: cùm, sub Boreâ, dominata per omnes
Sarmatiæ gentes; latè est complexa, feroces
Moschos; ac populum, ferventem cæde, sub Arcto.

Limites Imperii Russorum: cujus metropolis Kiovia. Ab Austro, Ister, Pontus Euxinus, & Caspii maris occidentale lat[9]: A Boreâ, Oceanus Sarmaticus: Ab Ortu, Volga: ab occasu Vistule, Rucstoviam inundans.

Nam, quâ gurgitibus fœcundus labitur Ister:
Et quâ Arctoa vorans excurrit littora, Pontus:
Colchorum rupes, Hircaniq; æquoris æstus:
Maxima, tam latè, Russorum sceptra, sub Austrum
Extendebantur: saxis finita Ryphæis.
A Scythiâ, arcebat victores, limes Eous,
Rhagelidus: Wistok, quâ Tytan mergitur undis.
Tanta autem virtus Russorum floruit olim:
Tantaq; cum firmâ præsens virtute potestas:

Zonaras annaliũ Græcorum 3. Tomo. Luitprandus de rebus per Europam gestis lib. 5. cap. 6. Procopius de bello Gothico. Volateranus lib. 7. Geograph.

Vt Mythridatis opes, orbem quibus ille gravare,
Indomitisq; metum Romanis ferre solebat:
Spernere sint ausi, tantasq; eludere vires.
Novogrod, tenuit rigidos ditione Philandos:
Scandia, Plescoviis pendebat dura tributa.
Parthos, Albanos, Hircanum littus, Iberos
Sulcantes, Medos, rigidi certamine Martis
Vexabant, crebris commoti sæpe tryumphis.
Vt sileam, Dacos, Mysiam, priscosq; Pelasgos:
Cum quibus, assuevêre, agitare domestica bella.
Sic, Asiam, Europamq; simul, gens una tenebat:
Quâ Tanais salsæ lambit Mæotidis undas.

Imperii Russorũ, breve Chronicõ.

Et quia, Pontificum gestas, interfuit olim,
Res nôsse Heroum celebres, priscosq; notare
Fastos, posterior Natorum quos sciat ætas:
Vtq; extet, quinam sedem tenuisse ferocis
Cernantur populi; ac quid recti, fecerit horum,

Мало воно колись силу велику, коли ще монархи
Київські русів усіх під своєю кормигою мали.
Мова іде про князів, які Київ зробили столичним
Містом і центром держави; коли в володіннях Борея
Над усіма панував племенами Сарматії й мосхів –
Плем'я північне, до січі охоче, держав у покорі.
Владу тоді необмежену руси далеко на південь
З часом поширили: до течії повноводого Істру,
До узбережжя північного Понту Бакинського й потім
Далі – до урвищ колхідських, по хвилі Гіркинського моря.
З півночі – гори Ріфейські, мов щит, їхній край прикривали.
Східний кордон, з боку Скитії, звавсь на Русі рагелідським.
Там, де Титан опускається в хвилі, межею був Віслок.
Ось як великою доблестю руси тоді відзначались.
Й нині відважні вони, але сильної влади не мають.
(Хай би тоді Мітрідат, полководець славетний, що з військом
Вельми усіх настрахав, аж до римлян, в бою непохитних;
Хай би тоді він у січі наважився русів здолати!..
Русь Новгородська тримала під владою диких фіняндів,
А псковичам данину Скандінавія навіть платила.
Шарпали руси албанів, іверів, Гірканське надмор'я,
Парфів і мідів дражнили війною жорстокою Марса,
Часом на честь перемоги справляли тріумфи.
Як не згадати ще даків, мізійців і давніх пелазгів,
Війни жорстокі з якими точилися майже постійно.
Де Танаїс зустріча Меотіди солоної хвилі,
Плем'я Русі і Європу, і Азію вкупі тримало…
У давнину шанували ми службу жерців і численні
Подвиги лицарів – нам про це свідчать літописи наші.
Хай же пізнають нащадки звитягу і мужність тих предків.
Знайте всі й інші: народ, що зберіг цей престол аж понині,
Диким не можна вважати, хоч дехто із можних чужинців,

Quid fœdiq; aliquis; præsertim hac urbe potitus,
Conspicuâ solio: primævâ ab origine pangam.
Huic autor KIUS, *longo qui mœnia tractu*
Ardua produxit; grandiq; ea cingere vallo
Vndiq; conatus: quod, non impellere, sævus
Aut aries, aut ulla queat fera machina belli:
Hoc se præsidio tutans, serosq; Nepotes.
Sed quòd, Priscorum gestæ res, noctis opacæ
Carcere conduntur; tenebrisq; involvitur atris,
Dexteritas veterum; ni chartis fulta perennet:
Sic perdit, deletq; Kij, volventibus annis,
Nocti immersa, Nepotum oblivio facta, tacenti.

Kiovia prima origo: cujus conditor Kii, anno mũdi, 5400. anno Christi, 430. ex quorundam sententiâ. Notãdum autem, supputationem annorum mundi, à Græcis esse petitam, non à Latinis, nec ab Hebręis.

ASCOLDUS tandem, longo post tempore, sceptra
Russorum tenuit: DIRUSq; *acerrimus armis.*
Hi, cum Christicolas vexant, urgentq; Pelasgos:
Et magnâ, Pontum, consternunt classe, nivalem:
Devotæ diris, magnâ grassante procellâ,
Dissiliunt subitò, spaciosa per æquora, puppes:
Cùm, Princeps Cleri, cœlestia limina flectit.

Ascold & Dir, Principes Russorum Australes.

Intereâ, Russis Boreæ, tres jura dederunt
Varegi fratres: TRUVOR, *fortisq;* RURICUS,
Ac, albo fundata lacu, urbis tecta SINEUS
Complexus latè; cùm Regna Arctoa vacarent.
Quo tamen extincto, TRUVOR, *suscepit habenas*
Fraterni imperii: fraternaq; fata secutus;
Infracto, cedit Regnis, à morte, RURICO:
Qui, cunctas fuerat gentes moderatus, ad Arctum.

Rurik, Siniew, Truvor, Varegiani: in Boreali Russiâ imperâdo anno mũdi, 6370. anno Christi, 861. Cromer: libro in Piasto: Miechovii lib. 2. cap. 16. Herberstein fol. 3.

Sed tandem posthac, letheæ pocula mortis
Exhaurit; soliumq; suo delegat IHORO:
Qui, Dirum, Ascoldumq;, incautos sternit, Olechi
Consilio captus; rapit orbaq; sceptra Kiovi.
Et sic, Russorum, parent, regna omnia, Jhoro:

Ihor Rurikovic, Borealis & Australis Russię Monarcha à quo per

198

B

Будучи навіть отут, у столичному славному місті,
Часом паплюжив цей люд. Та усе розповім по порядку.
Кий заснував оце місто. Він муром високим просторе
Обране місце обвів, ще і вал довжелезний навколо
Прагнув насипати, щоб не спромігся здолати ці стіни
Жоден таран або інша розбити воєнна машина, –
От яким способом він і себе захистив, і нащадків.
Та найславетніші подвиги прадідів наших сховала
Темінь безмовна; і в чорному мороці безвісти зникла
Предків умілість, бо що на папір не покладено – гине.
Тож і про Кия вже майже забуто, а те, що відомо,
Ніч мовчазна поглинає. Ми прадідів власних забули!..
Сплинуло часу відтóді чимало. Над русами владу
Спершу Аскольд захопив, потім Дір, невгамовний войовник.
Шарпали збройно вони християн і пелазгів бороли.
Раз вони флотом великим засніжений Понт були вкрили;
Вже й до мети наближались, як буря зненацька знялася
І по просторому морю усі кораблі розметала.
Трапилось це, певно, з Божої волі, що грекам сприяла.
В русів північних тим часом три брати всю владу забрали
Роду варязького: Трувор, Синеус та Рюрик хоробрий.
Ровом з водою зміцнили мужі ті укріплення міста
Й там панували, хоч доти ці землі вважалися вільні.
Правити першим Синеус почав, а помер – кермо влади
Трувор узяв, та й цього скоро братова доля спіткала.
Рюрик незламний останній у цих князював володіннях
Й людом тамтешнім у згоді з законами Півночі правив.
Та незабаром і він мусив пити вже летину воду –
Щойно звільнити устиг для наступника Ігоря крісло.
Цей же, останній, убив, за намовою князя Олега,
Діра й Аскольда, і в Києві сів на високім престолі.
Так уся русів держава коритися Ігорю стала.

ma origo, stemmatis Principū Moschoviæ, Ducum Ostrogiæ, & Zaslavii, derivatur.

Nullaq; in extremis, illi non traditur, oris,
Tellus, quæ Boream spectet, iaceatq; sub Austro.
Sed, cùm lascivit Regnis, & robore fretus,
Ter ratium quinis invadit millibus, Vrbem
Cæsaris Argolici: Graiorum funditur armis.

Luitprandus lib. 5. cap: 6.
Zonaras annali: Græcorū tomo 3. authores, Ihorū, cōtra Byzantinos, quindecim millibus navium stravisse æquor.

Ac, quando duris credit quæstoribus Arctum:
Drevlanosq; urget, jugulatur vindice ferro.
Et Nuptæ, cæsus, junxit quam fœdere lectis.
Infantiq; suo, Regnis decedit avitis.
Sic Generum Cereris, vitæ crudeliter actæ
Authores rigidi, crudeli morte salutant.

Interimitur, anno mundi, 6458, anno Christi, 949.

Sæpe etenim Reges, dura inclementia, vertit:
Hisq; modis pereunt, quibus anxia Regna parantur.

Olha, Ihori conjunx, Princeps totius Russiæ, anno mūdi, 6459. Christi, 950.
Mariti cædem, ludicro stratagemate vindicat.
Legatos appetētes nuptias, terrâ obruit: alteros, in balneo exussit.

Orba tamen, letum maturè ulciscitur, OLHA:
Et celat Martis, simulatâ fraude, furorem.
Sic importunis illusit sæva tryumphis.
Nam, cùm degeneres belli virtute tumescunt
Drevlani: atque suo, poscunt connubia, Regi.
Oppressit terrâ, qui primi poscere tentant
Sponsam: post alios, assuetâ provocat arte:
Quos, lotum accitos, exussit; moxq; peremptum,
Delectos adhibet Proceres, ultura maritum.

Cum delecta manu fortissimorū, in specie captantis matrimoniū, contra Drevlanos tendit.

Sic vultu tantâ roseo comitante catervâ,
Compta, thoro alliciens, illusum tendit ad hostem.
Et primò, cæsum statuit deflere maritum:
Post, factis pactum justis, non abnuit hymen.

Hostes temulentos, & sic nuptiarum demētatos, ex insidiis obtrūcat.
Chorosten, quò superstites ex cæde evaserant, oppugnat.

Hostibus, hinc vina apponit, dapibusq; saginat:
Incautosq;, ferox, Baccho somnoq; recenti,
Obtruncat, ferro passim grassante, sepultos.
Restabat, vastum, Chorosten, turribus altis
Castrum: quod circundat, inexpugnabile vallum:
Hic fuit elapsis portus, fidusq; receptus.

І не було тоді краю, який би йому не належав:
Чи то південні простори країни, чи Північ далека.
Силою гордий сваволив той князь по чужинських країнах:
Військо на безліч човнів посадивши, до цесаря в гості
У Арголіду ходив і розбив там у сутичці греків.
Вдома ж за те, що віддав воєводі жорстокому Північ
І деревлян переслідував, мстивим убитий мечем був.
Влада дідівська по ньому дісталась у спадок дружині
(Щойно з якою він шлюбом з'єднався) і сину-дитині.
Тож і нащадка Церери, який там повівся зухвало,
Мстиві васали у злості ганебною смертю скарали.
Губить нерідко царів можновладних надмірна жорстокість,
Й гинуть зазнавці од тих, кого щойно впокорили страхом!
Ольга-вдовиця невдовзі за смерть чоловіка помстилась:
Марсову лють затаївши, до хитрощів враз удалася
І насміялась жорстоко над їхнім тріумфом зухвалим.
Доки-бо ті нешляхетні древляни втішалися мужнім
Вчинком і згоди на шлюб з їхнім князем у Ольги просили,
Мстила їм[19]: перших послів за зухвальство у землю зарила;
Других, що згодом прийшли, запросила помитись до лазні
Й там усіх разом спалила. А далі, на шлюб ніби згодна,
Причепурившись, сама із дружиною йде до них в гості
І в деревлянській землі найзнатніших до табору кличе,
Маючи намір убити, але зустрічає ласкаво;
Каже, що перш на могилі убитого Ігоря хоче
Справити тризну, а потім вже з їхнім пошлюбитись князем, –
Й тут своїм слугам велить подавати питво і наїдки.
А як поснули знесилені Вакхом древляни, то, сонних,
Всіх, невгамовна, мечем осоружним убила безжально.
Коростень їй не піддався, хоч був у тривалій облозі –
Стіни високі-бо мав навкруг себе і вал неприступний,
Саме тому втікачам став притулком і захистом певним.

Sed tamen, is, patuit nativis artibus Olhæ:
Nam, Castrum circumsistit, tormentaq; vibrat.:
Impatiens hostis languet, jubet illa, gravati;
Defessiq; fame, & bellorum incommoda passi:
Passeribus pacem ut redimant, trepidisq; columbis.
Quod læti præstant: ast, Princeps callida, sulphur,
Alituum jubet innecti, cum fomite, caudis.
Ac mittit; sed aves, propria in cunabula tendunt:
Atq; ita cuncta jacent, flammis & mersa, favillâ:
Incensaq; potens victrix dominatur, in arce.
Incensaq; potens victrix dominatur, in arce.
Et sic, Drevlanos, flammis & cæde subegit:

Promittit se soluturam obsidionẽ, si passeres & columbi tradantur: quibus ob aris, alimẽta ignis adhibet: & tradimissis, castrũ exurit, Drevlanisq; potitur.

Et nato, tradit sceptra omnia, sanguine parta.
Ipsaq; post, ratibus quando delata, salutat
Argolicum Regem: sacro se flumine mersit.
Sed nec, fœmineæ, fuerat tunc immemor, artis:
Pactus erat, Cæsar, thalamos; ex fonte levari
Illa petit: sic elusit cognatio pactum.
Terruit hinc omnes, Olhæ virtusq; doliq;
Hocq; modo, totum fuerat jactata per orbem:
Sed Christum sanctè coluit, dùm vita manebat.

Constantinopoli baptizatur: sub Ioanne Zemisce, anno mũdi 6453, anno Christi, 945: quem, forma ejus captũ, & in Spõsam poscentẽ, cognatione spirituali eludit.
Mortua, refertur in Divorum cetum. Festum ejus Russi celebrant, 11. Iulii.

Imbellis, crebrò, sexus, virtute coruscat:
Multaq; fœmineo splendent exempla vigore.
Sic fertur, captis, radiare Semiramis, Indis:
Sic Tomyris, Cyrum vitâ spoliavit, & usu
Regnorum: tenuit sic Penthesilea Pelasgos:
Celtica sic Anglos, affecit clade, Ioanna:
Marcomanũm, sic effulsit Libussa, triumphis:
Insuper, indigeno sic arsit robore, Vanda.
SVETOSLAW Princeps, gentilia probra secutus:
Fastidit Christum, colit ac certamina belli.
Iaziges indomitos fundit; ceu Martis alumnus
Infracti; cui accenso, non contulit, ullus 199

Svetoslavv Ihorovvic Monarcha totius Russiæ, anno mundi, 6464, anno Christi, 956.

Тільки ж уроджена Ольжина хитрість і те подолала,
Бо незабаром пустила у дію метальні машини.
Голодом зморений та боротьбою оружною ворог
Ладен був здатись на певних умовах. І Ольга звеліла,
Щоб заплатили за мир голубами вони й горобцями[20].
Мешканці швидко дали, що просила, та хитра княгиня
Каже ганчір'я птахам до хвостів прив'язати вогнисте
І відпустити. А ті, повернувшись до гнізд своїх звичних,
Неупокорене зброєю місто спалили дощенту.
Ось яким робом фортецю було переможцею взято.
А як мечем і вогнем деревлян вгамувала безжально,
Передала в руки синові владу, окроплену кров'ю.
Згодом до арголідського цесаря[21] рушила Ольга
Гостею на кораблях і в священній ріці охрестилась.
Та небуденний свій розум жіночий і там проявила,
Бо, коли цар захотів одружитися з нею негайно,
Спершу просила її охрестити, а потім сказала:
«Хресниця батьку хрещеному буть за дружину не може!»[22].
Грекам страшна була Ольжина мудрість, і світ це
Згодом пізнав. Христа ж шанувала княгиня до скону.
Стать слабосила жіноча виблискує доблестю часто,
Подвигів славних чимало осяяно мудрістю жінки:
Семіраміда прославилась, кажуть, здолавши індійців;
То́миріс Кіру життя вкоротила, за звичаєм сильних;
Пентесіле́я пелазгів тримала під владою довго;
Кельтська Йоанна зуміла англійцям завдати поразку;
Лібуше у маркоманів була у великій пошані;
А у поляків, додам іще, Ванда таку ж має славу.
Князь Святослав натомість тримався поганської віри,
Знати Христа не хотів, але дуже любив воювати;
Диких язигів розбив, пестуном був незламного Марса.
Жоден із лицарів, навіть до битв найзапекліших звиклий,

Prælia ſæva ciens Heros, audentia ſigna:
Quòd, non conſuevit temerando parcere ferro:
Ac, pudor urgebat, ſtantes non vincere pugnâ.
Hinc, multos homines, dextrâ domuiſſe feroci,
Gentes invalidas, ferro ac terrere ſolebat.
Sic quoque frenabat, fuſis legesq; ferebat:
Imperii, Ruſſis hæc fulcra invicta relinquens.

Baſilio & Cõſtãtino Imperatoribus Oriẽtis, bellũ indicit, anno mũdi, 6481, Chri: 972 Miech: Dlugoſz, Herberſtein. Bulgaris 80. arces eripuit.

Nam Graios domuit, Myſiam acri Marte pererrat:
Quam caſtris ſpoliat, multisq; eliminat agris.
Hinc: fractisq; tributa Myſis, Graiisq; ſubactis,
Impoſuit. Verùm Fortuna volubilis errat:
Et quò, felici plauſu, ſublimius effert:
Turpius, exutos opibus, circumvenit audax.
Nec quàm decurrat, ſed quali deſinat actu,
Vita, requirendum: nam finis, facta coronat.
Terror ſic Aſiæ, funeſto fine, Macedo,
Corruit: & Cæſar, civili cæde cruentus.
Sic ſpoliis, Suetoslaus cùm cedit, onuſtus:

In reditu ex Græciâ, à Iazigibus ſeu Piecinigis obtruncatur: ex cujus cæſi cranio, hoſtes conflarunt craterem.

Terrore involvens Graios; repetitq; Penates:
Iazigas offendit, queîs cum decernere ferro
Conatur; ſed ſuccumbit: nam captus ab Hoſte,
Occidit: & victor, victi caput abſtulit enſe:
Quod caput occiſi, Bacchi convertit in uſum.
Vindictam captant; irasq; in marmore ſculpunt:
Quos, ſuprà decorum, vehemens injuria pungit.

Iaropolc, Olech, Vlodimir, filii Sventoslai.

Tres, latum nati imperium, ditione tenebant:
OLHO, Drevlaniis potiendi, facta poteſtas
A patre: VLODIMIR, rigidam ſubmotus ad Arctum:
Imperii, JAROPOLCO, traduntur habenæ.
Sed magnò, in magnis, perſuaſio, rebus, emenda:
Et felix, qui peſſundat conſulta malorum.
Sic Suadolt, odio, Regem ſtimulante, perempta
Accendit ſobolis; terris ut privet Olechum.

Не нападав у той час на державу хороброго князя,
Що у бою сам меча звик багрити ворожою кров'ю;
Пік його сором, якщо здобував перемогу без січі.
Так він багато племен попідкорював силою зброї
Й цілі народи жахав слабосилі мечем невгамовним.
Для непокірних приніс він вуздечку і власні закони,
А своїм русам залишив надійну основу держави.
Греків побив і пройшов усю Мізію Марсом запеклим,
Чинячи всюди спустошення там по містах і по селах;
З того часу́ данину він наклав на підлеглих мізійців
Й греків підкорених. Та непостійна Фортуна й зрадлива.
Що вона вище когось підіймає під оплески схвальні,
Тим більш ганебно, коли той щасливець впокорених мучить.
Хто б як життя не прожив, але все ж важливіш набагато,
Як закінчилось воно, бо кінець-таки справу вінчає.
Так Македонець[23], що Азію збурив, загинув ганебно,
Й Цезар сплив кров'ю від ран, заподіяних внаслідок змови.
Так Святослав, що зі здобиччю вже повертався додому
Після щасливого вельми походу на греків[24], потрапив
В засідку диких язигів і (як не змагався відважно),
Був переможений ними, узятий в полон і убитий.
Втяв переможець зухвалий мечем йому голову. Й череп
Князя відважного став йому правити Вакхову службу.
Так-от язиги побіля порогів помстились за кривду.
Дбали вони не про славу – пекла їх образа недавня.
Троє дітей величезну дістали у спадок державу:
До деревлянів прийшов князювати Олег незабаром;
Брат Володимир, найменший, поїхав на північ холодну;
Берло найвищої влади прибрав Ярополк, як найстарший.
Дорого платять державці за підступи і нерозважність;
І заживає хай слави, хто наміри злі їхні нищить.
Кажуть, Свадольт, щоб за вбитого сина помститись, намовив
Стольного князя відняти в Олега країну древлянську,

Incautum ut Regem, Borealibus opprimat armis.
Credens, perniciem ignavo ſuadere, doloſq;
Nam cùm deceptus, violato fœdere, pugnat:
Et fuſum fratrem ſtagnantibus obruit undis:
Exultans victor, Boreæ per regna vagatur:
Vt, Vlodimirum poſſit ſpoliare ferocem.
Sed Vlodimirus, Varego milite nixus;
Ereptas repetit terras; ſarcitq; ſub acto
Imperio fratris: qui, Conſultoris iniqui
Fraude cadit; cùm ſe irritato credidit Hoſti.
Sic, Regna, & vitam, Jaropolc perdit inermis:
Et ſua ſic perdunt, quos lucra acuêre nefanda.
Sic, Crœſus, Cyrusq; minor, ſic & Mithridates;
Amittunt propria, audeutes aliena potiri.
Sileſiæ, ſic Vladislaw, incluſus arenis:
Dùm fratres ſpoliat, ſubjectisq; exuit oris.
Sed VLODIMIRUM, *deſignant fata, Monarcham.*
Solus &, in Ruſſis, tuto regnavit, avitis.
Multis indomito vicinis Marte ſubactis.
Moldavos etenim ſubjecit, clade cruentâ:
Ac Pontum, Tranſylvanos, forteſq; Valachos:
Et quando flagrans, ultra Iſtrum, tranſtulit agmen:
Bulgariam excindit, Serbos, Boſnosq; feroces,
Argolicasq; urbes, & cæſis caſtra Pelasgis.
Poſt, cùm Piecinigi, pactum indixêre duellum:
Proſtravit luctâ Ruſſus; confecit & hoſtem.
Sic invita, jugo Ruſſorum, colla dedêre
Piecinigi: & fuſi, victoris juſſa capeſſunt.
Viribus, hinc Byſantinos, ingentibus urget:
Extorquetq; fidem Chriſti, thalamosq; jugales.
Quâ gentes Arcti, luſtrat ſplendore ſalutis.
Egregius bello Princeps, felixq; ſuorum

200

Iaropolc, ſtimulante Suadolto Conſiliario, Olechum oppreſſit: ſed à Vlodimiro, contra quem arma ſumit, victus interimitur.

Vlodimir Svetoslavovic, Monarcha toti⁹ Ruſſiæ, anno mūdi, 6485 anno Chriſti, 977

Sabelli: Enneade 9. lib: 2. Corſuni, Chriſtianus fact⁹, baptizatur, anno mūdi, 6497. Chriſti 585.

Радив до того ж напасти зненацька із військом північним.
Певен був: кривдника так необачного легше згубити.
Проти свого ж таки брата пішов Ярополк легковірний
З військом. Олег, утікаючи, згинув у рові міському.
По володіннях Борея ходив переможець зухвало,
Надто коли захопив Володимира мужнього землі.
Та Володимир на поміч покликав варягів і з ними
Землю не тільки свою повернув, але й владу відняти
В старшого брата надумав. Тож кличе його ніби в гості.
Буцім на раду. Та щойно прийшов, його вбили підступно.
Так володіння й життя Ярополк необачний утратив.
Часто мерзенна жадоба призводить людину до згуби.
Так було з Крезом, і Кіром Молодшим, також з Мітрідатом –
Все вони втратили, бо захотіли чуже захопити.
Так Владислав, який мав у Сілезії вотчинні землі,
Доки братів грабував, володінь своїх власних позбувся.
Доля монархом проте Володимира настановила
В русів прадавніх; і був він правителем мудрим, обачним.
Марсом незламним спочатку впокорив численних сусідів,
Потім жорстоку поразку наніс молдаванам у битві;
Далі волóхам відважним, понтійцям, також трансільванцям,
А як за Істр перевів свої полчища князь невпокійний,
Спершу болгарів і сербів, а ще босняків попустошив.
Далі понищив міста арголідські й фортеці пелазгів.
А як, зламавши угоду, з війною прийшли печеніги,
Рус ворогів тих здолав у запеклім бою й поневолив.
З того часу печеніги розбиті скорилися русам
І переможців веління з готовністю стали сприймати.
Потім із військом могутнім тіснити почав візантійців
І незабаром від них взяв жону собі й віру Христову[25] –
З нею народи північні осяяв він сяйвом спасіння.
Успіхи мав на війні князь великі, а вдома був любий,

Russi, primùm Christi fidem amplexi, sub Basilio Macedone Cæsare Orientis, ut Zonaras annalium tomo 3. testis: Sed abjecta religione, iterum sub Zemisce resipuêre: anno mundi 6463, anno Christi, 954: hactenus tamen fluctuantes, sub Constantino & Basilio, Christo initiantur: anno mundi, 6497 anno Christi, 988.

Vlodimir moritur, anno mundi, 6525. Chri, 1016. in catalogum sanctorũ à Græcis refertur.

Svatopelc Vlodimirovic Russiæ Princeps. Borissum & Chlebum fratres, sanctitate vitæ celebres, crudeliter obtruncat.

Dejectus à Iaroslao, restituitur à Boleslao Chrobri, Rege Poloniæ

Iarosla⁹ recuperat principatum.

Primarium Kioviæ templum erigit.

In confiniis, duas de nomine suo condit urbes: unã ad Volgam in Asia, alteram ad Sanum, in Australi Russia.

Sororẽ Casimiro Regi in matrimoniũ collocat.

Zaslaus seu Iasla⁹, princeps Russiæ: ejectus, à Boleslao Audace Rege, bis restituitur: primùm anno Christi, 1059. postcà 1074. confoditur, anno Christi, 1076., justissimus Princeps.

Vsevold Princeps Russiæ: fraternum occupat principatum: peste moritur.

Obsequiis: nam, quos subjecit vindice ductus
Irâ, non violat, repetito Marte, rebelles.
Cultor enim virtutis erat, motusque feroces,
Dissidii causas librabat, fonte perenni
Juris, quod, miserens noxæ clementia, texit.
Sic, Boream domuit, toto vulgatus in orbe:
Regna tenens, intrà Taurum, montesq; Ryphæos.
Post mortem patris, SVATOPELC, *sceptra Kiovi*
Occupat: & fœda fratrum se cæde cruentat.
Sed rarus sceleri, patrato crimine, inultus
Immoritur: facinus capitiq; impingere sontis
Sæpe solet: pravos etenim vindicta trucidat.
Sic, cùm fœdatus, lætatur cæde nefanda:
A JAROSLAO *fusus, depellitur exul.*
At Jaroslaum, Chrobri profligat, & urbem
Concedit Suatopelco: quam denique, fraude
Illius motus, recipit; firmatq; Polonis.
Sed Jaroslaus, repetit molimina rerum:
Piecingos vincit; Sophiæ venerabile fanum:
Ac urbem Occiduam, Sani ad sinuosa fluenta;
Spumosum ac ultra Tanaim, molitus, Eoam,
Extruit: in sponsam Regiq; sorore locatâ:
Exercet, latam pacem, pactosq; hymenæos.
Sed post fata ejus, ZASLAUS, *frena Kiovi*
Suscipit: ac pulsum, geminato Marte, reduxit
Rex Audax: verùm, cùm plectit cæde Polovcos:
Civilesq; arcet motus: occiditur insons.
Spectatum Heroam, fœdatus cæde, tuetur,
Pontificis, Princeps; solio donatq; subacto.
Sed Suatopelcum, fœdatum cæde piorum:
Spectatus Princeps, solio dignatur avito.
Sceptra deinde urbis, VSEVOLDUS *tollit, & arcem:*
Sed cùm grassatur, per Russos, lætifer annus:

Бо непокірливих (навіть запалений гнівом) ніколи
Не плюндрував, коли їх гамувати із Марсом приходив.
Був шанувальником доблесті, і неприборкані страсті,
Розбрату злії причини, умів тихомирить законом, –
Дбав він про це неупинно, хоч міг виявляти і ласку.
Так він Борея приборкав і став по усюдах відомим.
Владарював тепер краєм от Таврів по гори Ріфейські.
Берло по батьковій смерті прибрав Святополк Окаянний,
Вбивши підступно братів своїх рідних – Бориса і Гліба.
Рідко вдається, проте, лиходію уникнути кари
І невідімщено вмерти. Далеко частіше відплата
Врешті знаходить злочинця, куди б не ховавсь душогубець.
Так і оцей нечестивець, обагрений кров'ю, невдовзі
Був Ярославом розбитий і вигнаний геть із держави.
Та Ярослава скидає Хоробрий, і стольний град Київ
Знов поверта Святополку, – а цей туди вводить поляків,
Місто яким удалось захопити лиш тільки обманом.
Зрештою, князь Ярослав повернув собі владу в державі.
Згодом побив печенігів, Софіївську церкву розкішну
Побудував. Біля Сяну в'юнкого на заході спершу
Місто поставив, а друге на сході[26], за пінявим Доном.
А як пошлюбив сестру з королем чужинецьким[27], сусідом,
Став після цього з ним жити нарешті у злагоді й мирі.
Після його упокоєння став Ізяслав князювати
В Києві. Двічі на поміч він звав короля Болеслава,
Й саме тоді, як скарав диких половців в січі кривавій
І гамував міські чвари, його безневинно убито.
(Князь цей, обагрений кров'ю єпископа[28], був охоронцем
Лицаря славного і повертав йому втрачене крісло.)
А Святополка, що теж був заюшений кров'ю набожних,
Славний король цей достойним вважав старовинного столу.
Всеволод владу у місті і замку, проте, прибирає.
Та, як настав згубний рік, коли смерть на Русі лютувала

Aëre corrupto, vitales exuit artus.
SVATOPOLC, fratrum consensu, suscipit urbem:

Svatopolc, Princeps Russiæ. Polovcorum legatos violat.

Cùmq; Polovcorum legatos, compede nectit:
Involvit temerè Russos, discrimine magno.
Delinquunt graviter, violato fœdere juris:
Qui lædunt Oratores, pacisq; ministros.
Post se fraternâ, male sanus, clade cruentat:
Sed concors, sensus vitales, morte resolvit.

Moritur, anno Christi, 1112.

Traditur hinc VLODIMIRO suprema potestas:

Vladimirus II. Monomach' Princeps Russiæ. Rebellium Ducum, Caphensium Ligurum victor. Distracta Imperii membra coadunat: & in unum corp' Monarchiæ redigit: Moritur anno mundi, 6633. Christi, 1125.

Civili qui dissidio, tristiq; tumultu,
Exolvit terras, tranquillâ & pace beavit.
Distractos unit Russos: vincitq; Polovcos:
Infractumq; Ligur Caphensis, bella cientem,
Formidat; cùm quo, tentat certamina Martis.
Prælia conseruit, crebro commissa duello:
Et lacera, imperii Russorum membra, coëgit.
Sæpe autem Superi, rerum cùm diffluit ordo;
Instaurant fluxos, generoso Principe, fasces.
MSCISLAW succedit: natus non degener, Orbem

Mscislavv, Princeps Russiæ: Moritur, anno Christi, 1126.

Arctoumq; tenens, fato est sublatus acerbo:
Sic immaturâ decedunt morte frequenter,
Cum damno, Reges: spectati fortibus ausis.
Fraterno solio, JAROPOLC gaudet, & urbe:

Jaropolc Princeps Russiæ.

Civilesq; adamat motus; fratresq; fatigat:
A quibus est captus; cæco sed carcere liber:
Omnibus author erat, studio certaminis ardens:

Concitat Russos contra Polonos, anno Christi 1134.

Roboris ut memores, libertatisq; tenaces:
Divexent valido vexantes Marte Polonos:
Excutiantq; jugum, domitis hostilibus armis.
Gratia namq; inerat linguæ, & facundia dulcis:
Quâ potuit variè fluitantia pingere verba.
Quod cùm Rex nôsset; belloq; urgere Böemus

201

Й навіть повітря усюди було смертоносне, помер він.
Київський стіл на нараді брати віддали Святополку.
Та, коли він закував посланців половецьких в кайдани,
Русам усім, необачний, накоїв великого лиха.
Злочин тяжкий учиня, хто ламає угоди й закони,
Хто ображає послів, які миру приходять просити.
Згодом шаленець себе осквернив, покалічивши брата.
А як прийшла його смертна година, впокоївся тихо.
З тої причини князівство велике посів Володимир.
Він припиняє на батьківських землях скорботне безладдя,
Чвари постійні та розбрат, і дбає про мир у державі;
Русів єднає до гурту і половців перемагає.
Сам лігурієць із Кафи боявся незламного князя,
Марсову долю з яким він був змушений випробувати.
Війни і сутички часто з сусідами мав Володимир
І розшматоване тіло Русі позбирав він докупи.
Бо небожителі часто (якщо це не проти природи)
Зміцнюють владу верховну за поміччю вдатного мужа.
Син благородний Мстислав його місце займає (він правив
Доти на Півночі); та і його люта смерть не минула.
Так часто-густо раптово вмирають найкращі владики,
Ті, яких люди шанують за вчинки відважні і смілі.
Й ось Ярополк вже втішається братнім престолом і містом.
Він уподобав державні чвари; братів непокоїв –
Ними узято в полон його (та уникає в'язниці);
Радником був для усіх; мав жагу до воєнних походів.
Руси при ньому свободу свою захищали певніше
Й Марсом могутнім нерідко помщались полякам за кривди;
А як нашестя вороже відбили, позбулись кормиги.
Мові його притаманні були красномовство й принадність
Вроджені; з їх допомогою вмів слухачів чарувати.
Задум його взнав король (а в той час воювали з богемцем,

Caperat: ambiguâ Pannon quoq; pace quievit:
Incauto imponit; cùm perſuaſum apparat agmen:

Iaropole captus, Cracoviam abducitur.
Dimiſſus, artem arte eludit.

Arteq; deceptum, vinclis, & carcere frenat.
Sed penſat Princeps artem: cùm facta poteſtas
Eſt libertatis; nam Rex, ſuccurrere pulſo
Cùm properat Ruſſo, decus officioq; meretur:
Ecce, Polonorum, deceptum fluctuit, agmen.

Regem ex inſidiis vincit, anno Chriſti, 1139
Moritur, 1140.

Ac victor toties, incautus, ſuccubuit Rex.
Laxatos vita caſſes; nec crede colori:
Sæpe etenim, inflammans Conſultor, retia tendit.
Proxima ſtuppa faci; fomes ſuccenditur igni:
Et facile arma capit, quem Mars acuiſſe videtur.
Sed tamen, haud aliquid fœdi committitur; ut non

Vſevold Princeps Ruſſiæ: moritur anno Criſti, 1147.
Ihor Princeps Ruſſiæ: capitur, & in cœnobium includitur, ab Iſaslao: qui Principatú obtinet: ſed à Georgio pulſus, recuperat Kioviã.
Roscislavv Princeps Ruſſiæ.

In caput authoris, vertatur pœna reatus.
Orbâ, defuncti VSEVOLDUS *regnat, in urbe:*
Ac paucos regnans annos, decedit: & IHOR
Sceptra tenet; conſternatus quæ deſerit exul.
Hunc capit ISASLAW *fuſum: monachumq; creavit.*
Pulſus at hic armis; retinetq; GEORGIUS *urbem:*
Sed mox dejicitur, victus ceditq; Kiovo.
Victore extincto, ROSCISLAW *occupat arcem*
Urbis; & extemplò imperio, ſceptrisq; potitur:
Sed quando, natum defuncti, impugnat, & urget,
Principis: exuitur, pulſus ceditq; Kiovo:
Amittitq; ſuas, aliis cùm præripit arces.
Sic rapto partis, illudit Numinis ira:
Ut rapta excutiant, Majorum parta labore.

Georgius, amiſſam Kioviam ſubigit.

Hinc armis quærit, repetitq; GEORGIUS *urbem.*
Artibus humanis, ſic non evertitur unquam:
Cuî Deus, aſſignat rerum faſtigia; Princeps.
Sed, dùm ſe torquere libidine, multa parandi,
Molitur: terras captat; cernitq; Polonos

та і з паннонцем так само угода була ненадійна),
І коли князь необачний якраз у похід лаштувався,
Хитрістю схоплений був і увергнутий в поруб темничний[29].
А Ярополк, коли вийти на волю вдалося, віддячив
Теж королеві за підступ, – як той поспішав на підмогу
Іншому русові-князю (само по собі що похвально), –
Військо обдурене польське примусив тоді утікати.
Так переможець-король необачний на цей раз піддався.
Сіті тонкі розставляє життя (стережись миловидих!);
Й часто порадник підступний тенета встановлює потай.
Клоччя стає смолоскипом, якщо від вогню загориться.
Й легко поборює той, кого Марс у бою надихає.
Так випада, що за вчинки ганебні, вважай, неодмінно
Кара спокутна на голову пада тому, хто їх чинить.
Всеволод після покійного став князювати в столиці.
Кілька лиш років посидів на троні й умер; тоді Ігор
Берло отримав; наляканий, кида його і втікає.
Та Ізяслав його ловить в полон і в ченці постригає;
Вигнаний був скоро й сам, і Георгій захоплює владу.
Довго не втримався й цей – його з Києва теж виганяють.
А як уже переможець помер, Ростислав забирає
Міста дитинець, а з ним – всю державу і берло прадавнє.
Та, коли став допікати він синові вмерлого князя,
Влади позбувся і, з Києва вигнаний, мусив тікати.
Доки фортеці чужі віднімав, своїх власних позбувся.
За грабежі, вочевидь, це була йому плата від Бога.
Тож хай ніхто і ніколи не важить на спадщину ближніх!
Силою знову невдовзі захоплює місто Георгій.
(Жоден злочинець простий не спроможен все так зруйнувати,
Як можновладець найвищий, призначений Богом на владу!)
Та, коли саме палає бажанням помститись за кривду,
Гарбає землі чужі і поляків згуртованих тисне.

Confertos; ſociat jurato fœdere, pulſum
MSCISLAUM; cui, non conſervat pacta fide mq;
Prælia dumquè ardet committere, cæde cruenta:
Perculſo, mœror vitales opprimit artus.
Poſt quem, certatum eſt bellis: rapuitquè Kiovum,
Armis qui melior: donec CHLEB ſceptra potitur.
Sed citò, defuncti excepit ROMANUS habenas:
Viribus inſignis Princeps, & pectore firmo:
Qui voluit, Ruſſis, decus & tutela, videri:
Sed tamen ille, ſuis ſpirabat fulmina & ignes.

Moritur Georgius, anno Christi, 1164.
Chleb, Princeps Kioviæ, biennio cùm imperaſſet, moritur.
Romanus Princeps Ruſſiæ.

Jazigas hic victos, compreſſit Marte cruento:
Subjectosquè jugo flexit; qui ſcindere terram,
Vt jumenta, queant; fractisquè invertere glebis.
Sed Fortuna ſolet, violentum clade tumorem
Vlciſci: & ſolio faſtum exturbare ſuperbo.

Miech: lib: 3. cap: 21. fol: 98.
Strikovius folio 227.

Sic JAROSLAUS, pulſo captam eripit arcem:
Ipſeq; mox fuſus, decedere cogitur exul.
Nam SVETOSLAUS dejecto, diripit urbem:
Et rapuit Nuptam victor, natosq; fugati:
At profugus redit, deſertaquè mœnia cepit:
Conſilioq; ſuos Proceres emunxit, avaro:
Vt redimat captos, & natum carcere ſolvat.
Extincto, Suentoslaus ſuccedit in urbe:
A cujus fato, tenet obvia ſceptra RURICUS.
Dejectaquè, Polovcorum arcem Marte ſubegit:
Vrbem qui ſpoliant, ac fœdâ cæde cruentant.
Quocircà pulſum, Princeps detondet, & arctis
Abdidit, Halicius, clauſtris; Superisquè dicavit.
Profuit interdum, Gyaris & carcere dignum
Audere: audaci cedit cùm pœna ſaluti.
ROSCISLAW tonſi, dejecto in clauſtra Parente:
Obtinuit faſces, Romani milite nixus.

Iaroslavv II. Iſiaslavvic, Princeps Kioviæ, pellitur fuſus.
Svetoslaus Princeps Kioviæ.
Iaroslaus recuperat Principatum: Proceres & Cives ſpoliat.
Svetoslaus iterū ſufficitur Principatui: Moritur anno Chri 1198.
Rurik Princeps Kioviæ: pulſus, Polovcorum ope, Kioviam occupat & diripit; quo nomine, à Romano Principe Halicię, in Monaſterium abditur.
Roscislavv Ruricovicz, Princeps Kioviæ.

C

З князем Мстиславом, що вигнаний був, укладає угоду
Щиру (ще й слово дав честі!), але його легко ламає.
Та у той час, як, заюшений кров'ю, пустошить країну,
Смутку печать йому вкрила суглоби унаслідок змови.
Чвари по ньому тривали, і всяк грабував стольний Київ,
Хто лише військо мав сильне, аж доки взяв Гліб в руки берло.
Скоро вмирає і цей, і Роман бере віжки правління –
Князем він був знаменитим відвагою й силою війська;
Русам утрачену славу і честь захотів повернути;
І якщо той блискавиці і грім на своїх більше кидав,
Цей подолав і приборкав язигів у січі кривавій,
Ще й у ярмо підневільних запріг, як волів або коней,
Щоб вони землю орали на скиби, неначе худоба.
Доля, проте, має звичку помщатись на людях пихатих
І проганяти чваньків із престолу високого вельми.
Так Ярослав прибирає небіжчиком зборене місто.
Та незабаром був скинутий теж і пішов у вигнання,
Владу по ньому бере Святослав: розграбовує місто
І, як звитяжець, дітей втікача і дружину полонить.
Вигнаний, знов поверта і захоплює мури безлюдні;
Щоб із полону звільнити родину, йому довелося
Влатись до хитрощів і обдурити найближчих боярів.
Люди в знекровленім місті любили, проте, Святослава.
А по його упокоєнню владу одержує Рюрик.
Вигнаний був; повернув з допомогою половців знову;
Разом спустошили місто і кров'ю його обагрили.
Саме за це силоміць був пострижений галицьким князем[30]
І, в монастир запроторений, став там молільником Божим.
Допомагає, бува, і в'язниця добути спокути;
І на Гіарі, заради спасіння, коритись зухвалим.
Владу верховну узяв Ростислав незабаром потому
(Після ув'язнення батька), оперпись на військо Романа.

Vlodimirus III Princeps Kiov iç.

Hinc, solio VLODIMIRUS *gaudebat, & urbes*
Qui stravit Litavos, fraternis sævus in armis.

Mscislavv Romanovvicz, Princeps Kioviæ.

Post quem, MSCISLAUS *cultor virtutis avitæ,*
Romani soboles, urbem ditione tenebat.
Et quando, erectis, Coloman fulsit, habenis:
Exarsit Mscislaw, externo sceptra patere:
Indignumq; ratus, ferro grassaturi & hostem,
Ultrà Carpatios colles, Alpesqúe nivosas:

Colomanū Pannonem, ejecit Halicio. Moritur, anno 1212.
Tartarorum primus, ex Scythiâ ulterâ Imaum, in Europam adventus, anno Christi 1213.

Halicio pellit, Russoq; exterminat agro.
Intereà primùm, Borealia, Tartari, inundant
Regna: à Caucaseis emersi rupibus; orbem
Arctoum, profugi, fæcundâ & clade fatigant:
Et, subigunt Tanaim, fractos ac strage Polovcos.
Conflictu primo, Russos fregêre, cadente
Mścislao, reliquis, strictos, fugientibus enses.
Et sisint, qui Mścislaum reduisse fatentur.
Tartarus intereà, flammis grassatur, in Urbe.
Sic penetrant Boream, Scythicæ ac Mæotidis oras:
Oras, quæ, tot cæsorum maduêre cruore:
Et, frustrà indignatorum, sensêre querelas.
Non etenim, tantas inspexit Russia vires:
Nec tantis unquam fuerat jactata procellis.
Ac velut illuvies, florentes sævit in herbas:
Cùm sol, agmen apum, radiis effundit obortis.
Aut, cùm labuntur virides, per inane, locustæ:
Et passim attondent, ingens examen agentes,
Fæcundas segetes, & luxuriantia prata:
Non aliter, vastant terras, subjectaqúe Regnas
Tartaricæ, debachantes per rura, cohortes.
Quæ, tot fortunis, Russos, tot sæpe catervis,
Exhaustum spoliant regnum; ferroqúe domantes,
Attonitis passim volvunt incendia terris.

Згодом втішався престолом і містом уже Володимир[31],
Що з допомогою братнього війська впокорив литовців.
Потім Мстислав[32], шанувальник дідівської доблесті й слави,
Парость Романова, мав під своєю кормигою город.
А позаяк Коломан тоді влади кермом утішався,
Це роздражнило Мстислава (обуривсь, що берло в чужинця) –
І невблаганним мечем відігнав славний муж супостата
Геть, поза гори Карпатські і навіть засніжені Альпи,
Випер подалі од галицьких нив і від руського поля.
Вперше тоді у сусідніх країнах з'явились татари.
Вийшли вони з межигір'їв кавказьких; мандруючи далі,
Знурили в битвах численні народи на північ без ліку.
Дон підкорили, і половців теж, від поразок ослаблих.
В першій же сутичці русів здолали. Мстислав там загинув;
Решта, які уціліли, втекли од мечів осоружних.
(Деякі свідчать, проте, що й Мстислав утікав з поля бою.)
З часом татарин жорстокий спалив навіть Київ дощенту.
Так проникають татари до Скитії і Меотиди –
Краю, який був политий тих мешканців кров'ю так рясно;
Краю, що звідав поразку і лемент його оборонців.
Русь ще не бачила досі такої великої сили,
І ще ніколи не знала такої стрімкої навали,
Схоже було це на повінь, що нищить заквітчані ниви,
Чи на рій бджіл, що їх сонце пробуджує сяйвом уранці;
На сарану, яка нищить навколишню зелень, мізерна, –
Хмарою суне без ліку і все обертає в пустелю:
Рясноврожайні поля і забуйнені травами луки.
Так-от і орди татарські, шаліючи всюди, безжально
Цілі країни і царства, підкорені ними, згубили.
Скільки добра було в русів і збіжжя, а скільки худоби!
Геть усе чисто забрали, мечем усмиряючи край цей;
Все попустошили і сплюндрували на скорених землях.

Et tamen, iſta ferox rigidis audacia creſcit:
Nam Martem temerè incendunt, perjuraq; gliſcit,
Vicinis illata lues; quòd fraude Polonos
Aggreſſi incautos; non ſemper fraude petuntur:
Sed, patrio aſſueti, perculſos, robore, ſternunt
Sauromatæ, ac Scythicâ creſcentes clade, Poloni.
Sic, peperit virtus toties vexata Kozakos.
Tartaricâ elapſus VLODIMIR *ſtrage; Kiovum*

> Vlodimir IIII. Princeps Kioviæ.

Occupat: & terris tutò dominatur avitis.
Fraternis poſthac, DANIEL *ſucceſſit, habenis:*

> Daniel Rex Ruſſiæ & Haliciæ, Princeps Kioviæ, Coronatur ab Opiſcone legato Pontificis, Kioviæ, anno 1245, iterum Drohicini, anno Chriſti, 1253. Moritur, anno 1266.

Viribus indomitus, famæque cupidine clarus.
Hunc redimit, ſacro ſummi diademate, Flamen
Præſulis Heſperii; Regna ad plantanda vocatus.
Chriſtiâdum ac fortem Regnis Heroa coöptat.
Nam latè tenuit, vergentia ſceptra ſub Auſtrum:
Bellatorq; ſuum, terrarum dives, in oris
Extendit Boreæ imperium, viresq; feroces.
OSTROGII *hinc manât, Danielis vera propago:*

> Illuſtriſſimorum & potentiſſimorũ Ducum Oſtrogiæ, & Ducum Zaslavii ſtemma.

ZASLAVII*q; Duces, tanto qui ſtemmate freti,*
Hactenus, imperio Majorum, caſtra gubernant.
Expreſſit robur gentis, Mavortis alumnus,

> Illuſtriſſimus Conſtantinus Ivvanowicz, Dux in Oſtrog, Copiarũ Litvvanicarũ generalis Capitaneus, &c.

Trux CONSTANTINUS: *quem non fregêre perennes*
Tartarici excurſus, & Moſchita bella, feroci
Impulſu, magnum crebrò vexantia Regem.
Quàm ſævâ hoſtilem proſternit clade cohortem,
Dum venit incerto committens prælia Marte,
Seu Scytha, ſeu Dacus, quos certo ſauciat ictu!
Certamen taceo Moſchi, roburq; tenacis
Admiror fidei, quâ fluxum ſuſtinet hoſtem:
Et ſpernit Boreæ faſtum fulmenq; Tyranni.
Sic ſpectata foris virtus, belliq; labores,
Indomitum vehit Heroam, vulgatq; per Orbem.

Дика зухвалість, одначе, в татарів жорстоких не тане;
Вельми безжурно роздражнюють Марса, зростає нещирість;
Ось уже лихо прийшло й до сусідів; підступно напали
На безтурботних поляків; та їхня ворожість їм шкодить.
Звиклі до отчої сили, вгамовують злих савромати;
І оживають по цій перемозі над скитами ляхи.
(Безліч раз топтана доблесть тоді й козаків породила!)
Згодом, по цій різанині татарській, піднявсь Володимир[33],
Київ зайняв і безпечно у землях дідівських владичив.
Братові віжки правління внаслідував потім Данило;
Непереможне мав військо і був славолюбством відомий.
Римського папи фламін (для цієї покликаний справи)
Коронував його, й став він тоді королем усіх русів.
(Хоч християнином був цей обранець сміливий і доти.)
Правив у краї, який простягався далеко на південь;
Воїн, багатий на землі, він згодом розширив державу
До узбережжя Борея: і військо побільшив хоробре.
Потім з'явились Острозькі – правдиві нащадки Данила[34];
Поруч – Заславські князі, що пишаються родом так само,
В замках своїх вони правлять за звичаєм предків і досі.
Силу народу свого унаслідував плеканець Марса –
Князь Костянтин невгамовний, якого тривалі набіги
Кримських татарів і війни із мосхами не засмутили.
(Хоч короля потрясали шляхетного битви ті часто.)
Доки ж ворожим когортам наносить нищівну поразку,
З Марсом сумнівним приходить в його володіння тим часом
Скит, або дак, котрих він розбиває ударом напевним!
Вже не кажу про змагання із мосхом; дивуюсь лиш силі
Віри міцної, якою цей князь підпирає чужинця;
А водночас він кепкує із чванства й перунів царевих.
Так незвичайна відвага і дбалість в походах воєнних
Непереможного лицаря стала повсюдно відома.

Illustrissimus Cōstantinus, Dux in Ostrog, Palatinus Kiovie, &c.

Consequitur patriæ Natus virtutis imago:
Auspiciis cujus, cæsus Scytha, cæsus & acris
Contemptor leti, gaudens ac Marte Valachus.
Vt Moschum sileam, cum quo certamina belli
Exercet, Princeps pacem sectatus & arma.
Cujus tanta fuit placidi reverentia vultus;
Heroam ut stupeat præstantem, Civis, & Hostis.

Illrm̄us Ianussius, Dux in Ostrog, Comes in Tarnovv, Castellan⁹ Cracovień: Vlodimirień: Circasień: Bialocerkievień: Canjovień: Bohuslavień: Pereaslavień: &c. &c. Capitaneus.

Hoc degens ævo vitam, J A N U S S I U S, acri
Quæsivit studio, nomen memorabile, Princeps:
Præcipuus Regni Proccrum, magnusq; Senator.
Hic tener, imbuitur Musis, in Cæsaris aulâ:
Bellorumq; artes, Martisq; pericula discit.
Nam, Scythicum juvenis robur pestemq; coërcet:
Dum videt hostili Dubnum statione teneri.
Schisma abolet patrium, ritus damnatq; Pelasgos:
Cultus Regis, amor patriæ, studiumq; Parentis,
Commendant orbi, veræ virtutis alumnum.
Hinc, quando Stephani compressus Marte Tyrannus
Moschorum, sensit succensa incendia belli:
Virtutis specimen dederat, mentisq; vigorem.
Vel, cùm perniciem, Russis, clademq; ferebat
Audax Kosinius, ferro ac sæviret & igni:
Advolat; opponitq; manum, decernere promptus:
Et quem, non Scytha, non Moschus, non terruit acris
Turcarum rabies; domuit, fusumq; subegit.
Sic, cùm dissidio Regnum flagrabat acerbo:
Consilio partes sancto est moderatus utrasque.
Flagrantis patriæ, casus accurrit ad omnes:
Nullaq; vis surgit, cui non opponeret agmen.
Prætereo turmas, duris cùm Pannon in armis,
Turcarum excepit molem, validasq; phalanges.
Ingenio vastus; nam tanquàm facta recenset:

Ось іде син Батьківщини, шляхетности втілення й сили.
Тож з його волі був знищений скит і убитий так само
Волох, байдужий до смерті, якому лиш Марс до вподоби.
Як не згадати ще мосха, з яким має сутички збройні
Майже постійно; він першим здобув там і мир, і могутність.
Велич була на сумирнім обличчі у нього такою,
Що дивували героєві тому свої і чужинці.
Вік проживає тим часом вже Януш, який презавзято
Прагне зажити собі вікопомного князя імення, –
Став він найпершим магнатом держави й сенатором дужим.
Рано наповнився музами був при дворі королівськім,
Вивчив військове мистецтво і Марса пізнав небезпеки.
Справді, юнак скитську напасть і силу жахливу приборкав
Саме тоді, як під Дубном ворожі загони стояли.
Схизма у отчому краї руйнує пелазгів обряди;
Та королівська турбота, любов до Вітчизни й наука
Батькова краєві учня шляхетного вельми дарують.
Згодом, як Марсом Стефановим цар-московит гамувався,
Звідав і сам почуття небезпеки в воєнних походах,
Доказ хоробрості там показавши і розуму жвавість.
А особливо тоді, як відважний Косинський руїну
Русам приніс і гуляв із вогнем і залізом усюди.
Князь проти нього рішуче свої висилає загони.
Януша скит не страшив, не страшила й запекла лють турків;
Всіх гамувати умів і примушував геть утікати.
А як держава страждала від розбрату й сварок жорстоких,
Стримував мудрою радою два ворогуючі стани.
Був небайдужим до всіх потрясінь неспокійного краю;
І не було тоді сили, якої би він побоявся.
Досить сказати про сильні загони, що їх на підмогу
Вислав паннонцю, як той ледве стримував турків навалу.
Мав неабиякий глузд: про минулі заслуги не думав,

Præsagâ contemplatur dùm mente futura.
Effrenes animos flectit, sensusq; tenaces,
Cùm gravibus fatur verbis; ceu Tullius alter. (bâ
Quid CONSTANTINUS*? qui ni sublatus acer-*
Morte esset, Ducibus potuit contendere priscis.
Divexat Stephano Moschos magni auspice belli.
Fortis ALEXANDER*, virtute & robore præ-*
Judicio magnus, defensor Marte suorum (stat:
Impavido, si quis belli furor impius urget.
Cultor Iustitiæ, faciles accommodat aures,
Afflictæ plebi, quando sua juraq; poscit.
Militiæ cultum, Princeps Heroicus, ardet:
Sed Bromii luxum, pejus cane vitat & angue.
Dùmq; parat, gravioris in ipso limine vitæ,
Laudem: decessit crudeli funere mersus.
Dignus, qui Pylii superaret Nestoris annos:
Clara etenim rerum dederat documenta suarum:
Queis meruisse queat memoris præconia famæ.
Cujus Posteritas, magnis virtutibus arsit.
Nam major natu, tormentum hostile, pavorq;
CONSTANTINUS *erat, belli ac penetrabile fulmen.*
Ingenium excoluit Musis: Phœbiq; labores,
Indomiti firmat rapido Mavortis amore.
Accessit Marti, fera vis, roburq; leonis:
Quo, potuit duros manibus confringere clavos.
Et, quando adducto, curvat se, in cornua nervo:
Spem, tantum cunctis æquandi robur, ademit.
Sed quorsùm tantæ vires, quid, plena stuporis
Vis nituit, tenui Parcarum subdita filo?
Mors cohibet duros ausus, & robora solvit:
Sic cadit, ante diem, cùm non maturuit uva.
Magnus, sedatos egit, JANUSSIUS*, annos:*

Illrissimus Constantinus, Dux in Ostrog, Comes in Tarnovv, Incisor Magni Duci Lituaniæ, &c.

Illustrissimus Alexander, Dux in Ostrog, Comes in Tarnovv, Palatinus Volhiniæ, &c.

Moritur, anno Christi, 1603.

Filii.

Illrissimus Cõstantinus, Dux in Ostrog, Comes in Tarnovv.

Moritur, anno Christi, 1618.

Illustrissimus Janussius, Dux in Ostrog, Comes in Tarnovv.

А міркував своїм розумом віщим лише про майбутнє.
Вмів направляти серця невгамовні і душі спесиві;
І говорив вельми стилем високим – як Туллій славетний!
А Костянтин? Коли б він не був забраний смертю лихою,
Міг би прадавніх князів собі слави зажити напевне;
Участь разом із Стефаном він брав у походах на мосхів.
Мужністю й силою теж Олександр виділявся відважний;
Вельми розсудливим був; захищав од зухвалого Марса
Люд свій, якщо який-небудь шаленець з війною приходив.
Він шанував справедливість, зважав на потреби сіроми,
Вбитої горем, – як совість того і закон вимагали.
Лицар найперший, палав до воєнних походів бажанням;
Розкошей Вакха, проте, уникав, ніби пса чи гадюки.
Та на порозі поважного віку, коли утішався
Саме нажитою славою, смерть його люта спіткала.
Віком цей муж перевищив пилоського Нестора навіть
І переконливі докази дав своїх подвигів щирих.
Ними він міг би, здається, в нащадків повагу здобути.
Всі його діти й онуки шляхетністю теж відзначались.
Старший за віком в роду, Костянтин, канчуком був і жахом
Для ворогів – блискавицею в битві і громом разливим.
Музами удосконалив свій розум і Фебову працю
Зміцнював пристрасно Марса невтримного в січах жорстоких.
Схожим на Марса він був і на лева могутньої сили,
Тож і не дивно, що цвяхи міцні міг руками ламати.
Та, коли був, наче лук, що до бою зготований, згаснув,
Край всім надіям поклавши, затьмарив ти доблестю предків.
Справді, навіщо могутність така й гідна подиву сила
Бліска, якщо все залежить від нитки тоненької парок.
Задуми сміливі смерть вгамувала й позбавила сили;
Так ось дочасне і гроно спада винограду незріле.
Януш великий натомість спокійно прожив свої роки;

Tempus utrunq; colens, Princeps, spes publica Regni.
Qui dùm castrorum indomito deflagrat amore:
Incensosque Scythas facibus certaminis, arcet:
In cursu laudis, fatali lege solutus,

Moritur, anno Christi, 1619.

Exuitur vitâ: ceu flos succisus aratro.
Sic spes, in patruum, gentis delata vetustæ,
Gentis, quæ, magnum est quondam complexa, sub Arcto,
Imperium; vastis & formidabile terris:
Quâ latè, saxis, obtenditur ora, Ryphæis.

Illustrissimus Ianussius, ab Ostrog, Dux in Zaslavv, Palatinus Volhiniæ &c.

ZASLAVIUS Princeps, cultor virtutis avitæ:
Naturâ fœlix; nam quæ præcepta Magistri
Tradiderant morum, quàm verus finis honesti:
Impressa hac retinet divinæ munere lucis.
Complanat leni sensus virtute feroces:
Non res culta domi, non & splendentia rura:
Armorum studium fregêre, animiq; vigorem.
Relligionis amans, de Calvo Monte meretur:
Dùm quo sit producta modo, ex annalibus edit,
Crux: quâ nostra, Dei soboles, peccata redemit:
Quæ prius hostili fuerat sublata furore.
Exornant gentile decus, Mavortia proles:
Pignora clara duo, stirpis spes sola vetustæ:
Heroo fratres Russorum ex sanguine creti:

Illustrissimus Alexander ab Ostrog, Dux in Zaslavv, Palatinus Braclaviensis.

Sed prior, illustri thalamo tædisq; potitus;
Florentem antiquâ sobolem de gente propagat.
Quem vehit, alma fides, rosei vehit aura pudoris:
Et dignum Heroo producto sanguine robur.
Sic amor extulerat recti, sic vivida virtus,
Bellandi studium, clemens & sobria vita.

Illustrissimus Georgius, ab Ostrog, Dux in Zaslavv.

Alter spectatâ floret virtutis avitæ
Indole: perficiens vitam, præstantibus ausis.

LeoDanielovicz.

Extincto Daniele, LEO tenet obvia sceptra.

Дбав він про скроні держави й надією був королівству.
Мав невгамовну жагу до військової служби і скитів,
Схильних до воєн, умів одганяти війни смолоскипом;
В злеті найвищої слави не зміг він уникнути долі –
І відійшов із життя, ніби квітка, підрізана плугом.
Так несподівано згасла надія, що сторожем буде
Звичаїв давнього роду, народу, який велетенську
Мав на безлюдних донині просторах колись-то державу:
Краєм її і кордоном Ріфейські були тоді гори.
Князь же Заславський[35] звитяги дідівської був шанувальник
І доброчесности – їх він одержав у спадок від предків,
Ніби найбільший для хлопця і щонайщиріший дарунок:
Все це він з Божої ласки в душі зберігає постійно,
А невгамовність свою доброчесністю м'яко тамує.
Потяг до зброї і велич душі не послабили ані
Справи освітні удома, ні гойні поля і маєтки.
Благочестивий, він послуги Лисій горі виявляє.
І таким чином, як хроніки свідчать, небавом підвищив
Хрест, на якому Син Божий за наші гріхи мав спокуту,
А донедавна був нищений із-за ворожого шалу.
Славу кують для Вітчизни два Марсових нині нащадки[36],
Родичі знатні, єдина надія прадавнього роду.
Виросли ці два брати – із плоті геройської русів.
Старшому знатні дістались покої і вгіддя соснові;
Він і продовжує квітнучу віть старовинного роду.
Віра його благодатна веде і рожева цнотливість,
Тáкож і твердість, достойна нащадка славетної крови.
Та справедливе бажання, і доблесть діяльна, і тихе,
Мирне життя нараз потяг до збройних походів збудили.
Інший продовжив так само був звідану доблесть дідівську;
Нині, на жаль, із життя, починань не сповнивши, відходить.
(В Галичині) після смерти Данила став Лев князювати,

Vrbem qui, proprio primùm de nomine, condit.

Russiæ, Haliciæ Rex: Princeps Kioviæ, Leopolim cōdit anno Christi 1270.

Nutritus bellis Princeps, & magnus in armis:
Ore patri similis, patrem virtute ferebat.:
Romaniq; Nepos, animum spirabat avitum.
Sed qui castra petit, sævos belliq; tumultus:
Quæsitam temerat laudem; cùm, fraude perempti
Principis, exultat. Litvanis ausuque pudendo.

Woytielkonem, Ducē Lithvaniæ, per fraudem obtruncat.

Cujus posteritas, Reges, per lustra Kiovum
Octo tenet: lateq; Noti dominatur in oris.
Vnde STANISLAVLUS, *Majorū nixus habenis,*
Securâ, veteris, gaudebat sede, Kiovi.
Hic, priscos retinet titulos, nomenq; Monarchæ:

Stanislaulus, Princeps Russorum.

Quod fætus, servat, Regnorum Moschus, in usu.
Sed cùm, regnantem virtus externa fatigat:
Nec posset vires hostili opponere Marti:
Privatur Regnis, fugiensq; pericula tranat.
Resanias tandem exutus concedit in oras:
Oras, quas Tanais, findens Asiatica Regna,
Limes, ab Europâ, flexu sinuosus oberrat..
Hactenus Indigenæ, Russo de sanguine, creti:
Jura dabant vasto, priscas legesq; Kiovo.
Sed mutat Fortuna vices, fastuq; superbo,
Subiectos stabilit, Regesq; in carcere torquet.
Sic nihil Orbis habet, quod sit durabile, Regna
Enervat quoq; longa dies, & inertior ætas.
Hinc senio exhaustum, funestâ clade, Kiovum,
Succubuit, fractam, fatis urgentibus urbem.
Cogitur, in rebus, tenuis sufferre potentem:

Kiovia, à Litvanis subacta, anno Christi, 1320.

Atq; minor, tristi maioris cedere prædæ.
Vi sic conflatâ, crescunt Asiatica Regna.
His pariter morbis, & fluxo fædere degunt,
Æthiopesq; vagi, positiq; sub ignibus Indi.

Той, що в краю збудував на честь власного імені місто.
Князь цей зростав серед воєн; мав зброєю військо могутнє;
Був красномовний, як батько, і доблестю батька прославив;
Внук це Романа, й відвагу не раз виявляв він дідівську.
Ще слід згадати, що замки любив він і січі жорстокі.
Заплямував же заслуги преславні учинком ганебним,
Дуже пишавсь-бо, коли князь Литовський підступно був вбитий[37].
Лицарі з цього гнізда упродовж майже років із сорок
Правили Києвом і на просторах, де Нот владарює.
Родом звідтіль Станіславчик, що владу забрав прадідівську
Й тішився троном високим безпечно у Києві давнім.
Титули давні прибрав він до себе і ймення монарха.
(Мосхи ним перші царів-самодержців своїх стали звати.)
Та відтоді, коли доблесть чужа його стала бороти
І вже несила змагатись було йому з Марсом ворожим,
Берло покинув, й утік, і щасливо уник небезпеки;
Зборений, врешті, прибув до рязанських кордонів на сході –
Тих рубежів, де по краю азійському Та́наїс плине,
І, немов звивиста стежка, схиляється вбік од Європи.
Досі ішлося про тих, які виросли з руської крови
Й давні права поновляли в сплюндрованім Києві часом.
Доля нерідко буває зрадлива: з пихатим зухвальством
Зміцнює підданих, а королів у в'язниці катує.
Тож не буває на світі нічого тривкого, держави
Слабнуть щоднини, а з часом хиріють і мруть невблаганно.
Старістю зморений Київ так само, по згубній поразці
Впав, і це місто ослабле тепер переслідує доля.
Кажуть, незнатна людина могутнього стерпить в державі,
А слабосила себе дозволя грабувати сильнішим, –
Так ось насильно згуртовано більшість імперій азійських.
Нидіють внаслідок тих же хвороб і хиткого союзу
І кочові етіопи, і інди[38] – сусіди жар-сонця.

Sic animis fortes, & capti Martis amore
Litvanis toties fusos, sua sub iuga mittunt
Russos: Tartaricæ quos jam fregere cohortes.
Gedimin, Princeps Litvaniæ, Dux Kioviæ. *Nam, GEDIMIN Princeps, clarus felicibus ausis:*
Hosti, nec tergo, forti sed pectore, notus:
Præstantes virtute legit: quos instruit armis:
Ac cùm, turritis oblata Kiovia tectis,
Venit in aspectum: turbatum prodit in hostem:
Obsidione parans, priscum circumdare Castrum.
Acer & oppugnat: sed vix contendere Marte
Obsessi possunt; ideò data mœnia linquunt.
Sic primùm domita arx bello, populusq; severus,
Colla externorum dedit haud assueta tryumphis.
Præficitur captæ, Princeps Olsanius, urbi,
Mindov, Dux Kioviæ. *MINDOW: cùm Gedimin, felici Marte tryum-*
Anno 1321. *Imponit bellis finem, repetitq; Penates. (phans,*
Olgerd, Dux Kioviæ. *OLGERDUS, quas est complexa Kiovia terras,*
Imperio retinet, patriis successor in oris.
Vlodimir, Dux Kioviæ. *Quas VLODIMIRO, tribuit ditione tenendas*
Proli: subiecto, confert qui iura, Kiovo.
Sed, cùm detrectat liber parere Vitoudo:
Exuitur pacto, latâ ditione Kiovi:
Quam vasto Kopil castro mutare iubetur:
Skirgailo, Dux Kioviæ. *Fratri SKIRGAILOq; vetusta Kiovia cessit.*
Oleicus, Dux Kioviæ & Slucensis. *Sceptra loci, rerumq;, OLELCO reddit habenas*
Rex: cujus soboles, castro rebusq; potitur.
Hic latos Regni fines, armisq; potentem
Sortitur populum: vasto nam, Castra, Kiovo
Kopili, adiecit spaciosis præmia fundis,
Munificus Princeps: Stucko tenuitq; Ducatum.
Idcirco populus, Ducibus SLUCENSIBUS, olim
Simeon, Dux Kioviæ & Slucensis. *Paruerat, SIMEON Prînceps dum vescitur auris.*

Духом міцні і запалені Марсом литовці нарешті
Запанували над краєм просторим знесилених русів,
Орди татарські яких ще до цього ослабили дуже.
Князь Гедимін нездоланний, щасливий в своїх починаннях
(Ворогу він не показував спину ніколи, а груди.)
Воїнів, доблестю знаних, зібрав і повів їх на південь.
Згодом, коли підійшов вже до Києва близько, на відстань
Так, що й дахи було видно найвищих будівель, небавом
Став готуватись, щоб давню фортецю в облогу узяти.
Сміло штурмує потому: обложені опір на мурах
Чинять недовго, бо смертним із Марсом змагатися важко.
Так було вперше дитинець покорено, й люд цей суворий
Шиї незвично схилив до ярма переможця чужого.
У полоненому місті правителем став князь Ольшанський,
Тобто Міндо́вг, коли князь Гедимі́н, переможець щасливий,
Війнам поклав був кінець і вернувся до рідних пенатів.
Землі ті О́льгерд усі, що належали Києву здавна,
У повелінні своєму зберіг, ніби спадок від батька.
Потім всю владу над ними віддав Володимиру, сину;
Цей і надав привілеї підвладному Києву перший.
Та, коли хлопець відмовився слухатись Ві́товта, втратив,
Згідно з угодою, владу велику у Києві хутко,
А замість неї одержав фортецю спустошену Ко́пил,
Київська ж давня дісталася брату його Свидрига́йлу.
Віжки правління над містом король повертає Оле́льку,
Владу князівську так само нащадок якого тримає.
Щедрий цей князь величезні простори й народ войовничий
В спадок одержав; він Києву, що залиши́вся в руїнах,
Ко́пил-фортецю додав і ґрунти дарував превеликі.
В Слуцьку, неблизькім також, він отримав князівство чимале.
Саме тому, доки князь Симеон був на білому світі,

Poſt mortem, ditio ad Regni jam ſceptra redacta.
Dives erat Lydis, immenſa Kiovia, tectis:
Orbis, & exæquans ingentia mœnia quondam.
Extabant magnæ moles, & templa trecenta.
In fanis, fulſit, decorans ſpecioſa lacunar
Bractea: prænitidæq; ſtriæ, puræq; columnæ.
Nunc, veteris ſolùm decoris, fragmenta, minæq;
Murorum fragiles, & diſſita templa ſuperſunt.
Hæc cecini; ut pateat, quantæ veſtigia molis
Vrbs habeat: cujus Princeps ſub tecta Senator,
Et magnus tendis, Romano more, ſacerdos
Sed videas, prægnans quàm Principis æſtuet aura:
Adjunxit, Comitemq; viæ, ſociumq; Senatus,
Rex THOMAM: quem ſuſpiciunt Zamoſcia caſtra.
Sed, tibi languenti, producunt fata, Kiovi
Ingreſſum: cùm febris edax, tua viſcera torret:
Excoluit juveni, linguam, mentemq; Minerva.
Mars bellis acuens, animos in prælia confert.
Vt dubites! maior decoret nùm gloria belli:
Gratius an Phœbi decus, & præconia pacis.
Hinc gemino magnos partu iam ſentit honores:
Vt liceat ſperare citò faſtigia ſummi.
Acceſſit ſplendor thalami, & connubia clara:
Cùm tanto Heroi, ſpectata Oſtrogia Coniunx
Traditur, accumulans magna ornamenta Ducatus.
Sic abolet ſobolis, florenti, damna cadentis,
Tædâ: ceu avis extinctæ, reparabilis ales.
Armis eximius Princeps; quem Tartarus atrox,
Martia miſcentem toties jam prælia, ſenſit:
Sentiet & Turcus; fulcrum, roburq; futurum,
Quaſſatis rebus, quas arma externa fatigant:
Arma, quibus GENITOR, ſævos, à finibus arcet,

Ducatus Kioviæ, in Palatinatum cõvertitur à Caſimiro Rege Polonorũ, anno Chriſti, 1471.

Illuſtriſſim⁹ Thomas à Zamoſcie, Palatinus Kiovienſis, &c. &c.

Elogium, magni illius Ioannis à Zamoſcie, Regni Poloniæ Cancellarii, & ſupremi exercituum Regni Imperatoris: Herois omni ævo memorabilis.

206

D

Слуцьким князям підкорялися мешканці й на Київщині.
А як умер він, князівство усе королеві дісталось.
Київ великий, що був на будівлі лідійські[39] багатий
(Мури могутні тоді захищали їх), нині порожній.
Досі великі вали збереглися і храмів три сотні.
Блискала злотом на стелі давно там шумиха розкішна,
Сяяли виїмки й бóрозни та білосніжні колони.
Нині із давньої тої краси небагато лишилось –
Храми-бо й мури зубчасті лежать у руїнах повсюди.
Це розповів я, щоб знали усі, як багато слідів ще
Давньої сили у місті лишилось, куди ти простуєш –
Перший у ньому сенатор і жрець в римській церкві великий.
А подивись-но, як шириться блиск королівської влади:
Це все тому, що король має спільника й друга в сенаті
Тóмаша – мужа, на боці якого Замойська фортеця.
(Твій же до Києва вступ, певно, доля затримує нині,
Бо пропасни́ця нищівна нутро все украй спопелила!)
Мову і розум цьому юнакові гострила Мінерва,
А до військових походів спрямовує Марс войовничий.
Саме тому і тепер добуває він більшої слави, –
Та чи не кращі є Фéбові почести й славлення миру?!
Звідси і шана велика, яку од народження має,
І, як того й сподівались, найвище звання і посада.
Блиску покóям, до того ж, і шлюб знаменитий додав ще:
Лицар такий-бо узяв не звичайну дружину з Острóгу,
А видатну, що прибрала клейноди князівства, велику[40].
Шлюб цей ослабломý збитки воєнні поповнив щасливо;
Так воскресаючий птах[41] продовжує вмерлого птаха.
Князь вельми сильне мав військо, могутність якого незламну
Згубний татарин спізнав, що не раз мав запеклі з ним січі;
Звідує нині і турок. Опорою став він держави
Саме тоді, коли військо чужинське плюндрує країну.
Батько з його допомогою збройною геть від кордонів

Pannonios, Dacos, disjectosq́ æquore Suecos,
Examen Scythiæ, prædones ſæva minantes:
Indomitus Moſchũ terror: quiq́ arva Kiovi,
Infeſto, ſemper fuerat tutatus, ab hoſte.
Vnicus ad Boream Phœnix, Zamoſcius Heros.
Quem coluit Regnum, totus ſuſpexit & orbis.
Idcirco eludet, perimentia fila ſororum:
Dùm meus, in pelagus ſcopuloſum, profluet amnis.
Nam, quos depereunt, ſpernentes jura, Camœnæ
Parcarum; leto eripiunt, redduntq́ perennes.
Nymphæ, ſpectantem portũ me, Naiades urgent:
Et monet auricomus, blandæ teſtudinis author:
Quid vetet? Æneæ fidus quin ſurgat Achates,
Tantoq́ Heroi, Martis ZOLKIEVIUS ardor,
Ceu affine decus, famâ ſuper æthera notus,
Accedat: ſalvusq́, ferat memorabile nomen?
Maiorum laudes taceo: quos vivida virtus,
Et patriæ flagrantis amor, cùm tædia belli
Excutiunt, lapſisq́ audent ſuccurrere rebus,
Perpetuò celebrat, famamq́ ad ſydera tollit.
Nùm latet, Archiducis fervor, bellumq́ Byczynæ,
Paucorum ſtudiis ortum: quo ſaucius, agmen
Hoſtile involitat, libertatemq́ tuetur?
Is Nalevaikum cepit; cladisq́ capacem,
Diſiecit crudâ ſatiatam cæde phalangem.
Poſthac Roſuani, Dacorum frena petentis,
Multavit fuſti traiecto pectora palo.
Et ſubit, indomitas, paſſim graſſante, Scytharum
Cæde acies, victor: commutans ocia bello.
Quantus Regis amor; ſtudioſè incendia Regni
Cùm ſopit, variis multorum accenſa procellis?
Moſchorum faſtum, proſtrato Principe fregit:

Illuſtriſſimus Stanislaus Zolkievvski à Zolkvvia Regni Poloniæ Cancellarius; & generalis exercituum Regni capitaneus.

Лютих паннонців, і даків страшних відганяє, і шведів;
І людоловів зі Скитії хижих, що чинять розбої.
Перемагав він і мосхів; та Київські землі найпаче
Від небезпечного ворога обороняє постійно.
Лицар Замойський[42] – це Фенікс нечуваний в землях Борея;
Виростив край його рідний, а нині все людство шанує.
Ниток сестер трьох він може, отож, не боятися вбивчих,
Доки до моря скелястого річка моя ще тектиме.
В тих-бо камени закохані палко, хто нехтує парок
Зладою: їх увільняють од смерті і вічність дарують.
Німфи, наяди, мене, який прагне притулку, штовхають,
А чарівної кітари творець[43] надиха злотокудрий.
Що ж заважа? Хіба лицарів славних у нас вже забракло,
Рівних Енею з Ахатом? А Марса любимець Жолкевський?..
Слави сягнув він до неба й тепер ще при добрім здоров'ї.
Пам'яті гідне нащадків ім'я його в нас знакомите.
(Я не кажу вже про подвиги предків та їхню звитягу,
І до Вітчизни своєї любов, коли, нехіть до січі
Кинувши, на допомогу приходить в нещасті охоче.)
Славу він їхню примножує і до зірок піднімає.
Всім тепер знані гетьмана великого запал і січа
В Бучині, що почалася з-за дечиїх примхів. Бував тут
Шарпаний військом ворожим, що волю свою боронило.
Він полонив Наливайка і схильну до шкоди ватагу,
Знурену у безпощаднім бою, незабаром розсіяв.
Потім скарав Росуана-сміливця (який домагався
Влади у даків) жердиною, що поперечно поклали[44].
Всюди, де тільки стрічався із ордами скитів жорстоких,
Перемагав їх, охоче міняючи спокій на січу.
Є мазуном короля превеликим з тих пір, як завзято
Від багатьох небезпек різнорідних державу боронить.
Мосхів приборкав зухвалих, їх війську поразки завдавши;

Orbis & Arctoi, summum vincire Monarcham,
Ausus erat, pedibusq́; ferox substernere Regis.
Tartaricas acies, agitantes arma quotannis,
Turcarumq́; minas, belli terrore coërcet.
Evoco Pierias, te Præsul sospite, Musas:
Persaciles q́; habeo: non illæ invisere, pulchras
Sarmatiæ fugiunt valles, & amœna vireta:
Parnassiq́; jugis, & Cyrrhæ fonte relicto:
Has complexæ oras, contendunt, teq́; salutant.
Gratantesq́;, tuas laudes, ad sydera tollunt.
Euterpe, ac Erato, suaviq́; Polymnia gestu,
Terpsichore, cum Calliope, cultaq́; Thalia,
Melpomene terrens, gnara Vrania futuri.
Clio, fundit ovans vocali carmina plectro:
Solaq́;, me cunctis operam poscentibus, ora
In nomenq́; tuum, & Maiorum, lactea soluit.
Desino, ne lasset, prolatus longior ore
Gutturis insueti sermo; neu robur hebescat.
Vive diu felix, Pyliam degasq́; senectam:
Ac, retinens solium, magni memor esto Tonantis:
Sit sanum cordi, tibi sit pia cura salutis.
Hic cohibe pravos mores, cultumq́; tuere
Ausonium, lentè serpentes aufer abusus:
Ac revoca, veteris spectata exempla Hyacinthi:
Qui prior, Hesperiis hanc ritibus imbuit urbem.
Jamq́; vale sospes: deposcunt Naiades udæ:
Æternùm ut supplex, obeam decreta Tonantis:
Fluctibus ac vitreis, scopulosum marmor, inundem.

207

Зважився монарха цього опівнічного краю, сміливець,
Утихомирити і королеві примусив коритись.
Орди татарські, які чинять напади збройні щороку,
Й турків погрози він стримує страхом жорстокої помсти.
Кличу я муз пієрійських (бо ти, захиснцче, здоровий);
І вельми любих вже маю, не хочуть вони оглядати
Славні долини Сарматії і краєвиди зелені
Там, де верхівка Парнасу й забуте джере́ло Кірійське, –
Линуть до цих, не чужих їм, країв і тебе величають;
Щастя бажають також і заслуги підносять до неба.
Ось Ерато й Полігімнія з жестом приємним, Евтерпа,
І Калліопа із Терпсіхорою, й Талія знатна,
І Мельпомена жахна, й Уранія, що знає майбутнє.
Кліо ж пісні під гру на кітарі співає врочисто.
І лиш одна, як берусь до роботи, вуста відкриває
Вельми солодкі, щоб славить ім'я твоє власне і предків.
Я вже закінчую мову, яка затяглася так дуже,
Щоби незвичні вуста не томити й не сла́бити сили.
Будь же надовго (до Нестора віку) здоровий, щасливий
І, навіть правлячи, не забувай про могу́ть Громовержця.
Хай до душі тобі буде про храм і гаразд піклування!
Звичаї тут виправляй занепалі й освіту авзонську[45]
Оберігай. Зловживання ж підступні вгамовуй поволі.
Звіданий приклад бери з Гіацинта старого для себе,
Здавна який італійським обрядом[46] наповнив це місто.
Тож прощавай-но, щасливче, – мені-бо велять вже наяди,
Що́би, смиренний, прийняв рішенець Громовержця навіки
І кришталевою море скелясте доповнив водою.

CLIO.

PRÆSUL, belligeris edite Regibus:
Fulsit, Marcomânum gens, quibus, invia,
Vastarum, indomito limite, rupium:
Subjecta Herciniis jugis.
Latonæ soboles, Delphicus ensifer:
Urgens plectra, lyrâ doctaque Cynthia:
Lauri perpetuis frondis honoribus;
Plectunt serta perennia.
Circundantque tibi: talibus, & genas
Exornant, foliis: quæ, nec edax queat,
Ætneis gravidus, perdere, Mulciber
Flammis: seraque tempora.
Quid primùm moduler? nùm veteris, melo
Phœbeo, celebrem stemmata, sanguinis?
Nùm fœtus proprios, quos peperit, canam;
Virtus, nescia funeris?
Hinc surgunt tituli. lætaque posteris
Exempla, hymnigenâ laude valentium:
Quæ servat, solido, post cineres, decus,
Ustos, ære perennius.
Hinc Phœbi latices, grata sororibus
Parnassi, subeunt abdita mentium:
Virtutis rigidæ, præmia debita:
Phœbi Pierius labor.
Heroo, tueor, semine, prodiga,
Eductos Proceres, agmina sanguinis:
Sævi, pro patrio, qui, lare, fulminant
Dextris, cæde rubentibus.
Cerno, quàm, rigidi Martis opus gerunt:
Cùm Cæsar, valido milite, Sarmatis

КЛІО

Парость воїв-князів, первосвященнику,
Маркоманці яким не піддавалися
На кордоні глухім урвищ та бескидів,
Що край пасма Герцинського!
Мечоносець із Дельф[47], діти Латонині
Б'ють по струнах кітар кінтських уміло так,
І для славлення тих з лавра зеленого
Довгі завше низки плетуть.
І вінчають тебе, й вилиці скрапують
Листям знаним, яке не у спромозі вже
Знищити і Вулкан етнівським жар-вогнем,
Ані довготривалий час.
З чого мову почать? Піснею, може, я
Феба славити рід стану вже давнішній?
А чи діток, яких нині тобі дала
Доблесть, смерті не знаюча?
Звідси й титули йдуть; і для нащадків є
Приклади визначні сущих жильців, які
Встали після руїн; честь бережуть вони
Міді довготривалішу.
Звідси Феба вода[48] й сестрам парнаським[49] усім
Вдячність; саме звідтіль і таємниця іде
Глузду і доблесті, й слава заслужена;
Фебів труд пієрійський теж.
Ось дивлюся на плід роду геройського
І набутки рясні лицарів визнаних,
Що за батьківський дім люті правицями,
Знай, погрожують недругам.
Працю Марса вони вправно виконують,
Саме Цезар[50], коли йде на Сарматію,

Intentat gladios: arma Bohemica
Volvens, Silesiæ jugis.
Multos, Okſzyciis, ſurgere ſpiritus,
Quis neſcit? rapidâ, cùm laniant, manu,
Rhætos; & cuneos, cæde micantibus,
Sternunt enſibus, hoſtium.
Ardore aut nimio, cùm Sudinus tonat:
Atram, & turba Ducum, convolat ad crucẽ:
Scindit tunc aciem, Sarmatiæ cohors:
Et fuſcus Crucifer cadit.
Quâ, Semikovios, clade, minacibus
Spectares animis, arma furentia
Verſare: ac gelidâ, tot populos, nece,
Ac fixo pede ſternere.
Moſchorum feritas: & Scythicus furor;
Flammis conſpicuus, cædeque pertinax:
Sentit; quid valeat pervigil aſcia:
Quantæ aut Sauromátum minæ.
Hic, Radoſzovius militiâ potens;
Moſchorum maduit ſanguine: nec Scythis,
Effuſa, ex acie, profuerat fuga:
Vel cæcâ rabie impetus.
Nec tantùm viget hic, bellica gloria:
Fulget Metropolis, Præſule Nankero.
Quin mirare, tuas, Flamen, imagines?
Virtus tendit in ardua.
Auguſtos Proceres, quos ſociat locus
Regi; prætereo, ſtirpe ſatos patris:
Hos nocti eripio; quos gelidâ, recens
Sorbet, tempus edax, nece.
Præſtantis Proavi, quàm, foris, & domi,
Extet dexteritas, geſtaque ſtrenua:

208

Гонячи вояків (що із Богемії)
До верхівок Сілезьких гір.
Доблесті хто не зна, що виявляється
В Окшиців, як вони зборюють силою
Ретів; і бойові лави крушать чужі
Та й мечами блискучими.
А як Судін гримить з надміром пристрасті,
Свита вражих князів скаче під хрест чорний;
І сармати тоді битві кінець кладуть, –
Так падає Крижак[51] лихий.
Семиковські, поглянь, як у бою оцім
Гонять тих вояків натиском сміливим,
Люті мосхи в борні й скити-кочівники,
Знані шалом в бою і невгамовністю,
Відчувають тепер, що значить міць сокир
І погрози сарматів цих.
Радошовський також, військо що сильне мав,
З мосхами воював; і не втікав чимдуж
Перед капосними ордами скитськими
Після нападу вдалого.
Як пишається він славою ратною,
Так і град визначний пресулом Нанкерським.
Всіх дивує тепер чин твій, фламіне, так, –
Не боїшся-бо труднощів.
Я про інших мовчу можних сановників,
Що з тобою живуть; і про твоїх також
Незабутніх синів, час руйнівний яких
Вже поглинув навіки всіх.
А якими ж були вдома й за межами
Доброчинства значні й подвиги прадіда,

Testatur memori posteritas fide:
Et vox, nuncia temporis.
Cultor Pannoniæ, sic, validis, avus;
Autorem generis, viribus exprimit.
Nam plùs, quàm tricies, agmina, vindice
Dextrâ, Turcica sauciat.
Terrarum, Genitor, finibus incubans:
Gestit sanguineâ Palladis ægide.
Hinc jus ambiguum: nùm melior togâ:
An Mavorte ferocior.
Conformes patrui: nempe Tribunus, &
Constanti validus pectore Signifer:
Prudens expediunt consilium, domi:
Fortes militiæ manus.
Sed primi soboles, robore patrio,
Accensi; indomitis, agmina sternere,
Tres fratres, animis, fulmina bellica,
Tanquàm Scipiadæ, solent.
Quid matrem referam, stemmata quæ suæ
Derivat soboli laude fluentia?
Nam, multos Proceres, Russia quos tulit,
Tangis conspicuo Lare.
Jam fratrem videas: quàm vigil ardeat
Bellonæ studiis; Marteque sæviat.
Turmas, quem acies acris, in hostium;
Et pectus decorat grave.
Turcas exagitat: Tartarico metu
Notus: dissidio militiæ utilis:
A Regni Ordinibus, Nuncius est frequens:
Terræ ac limitibus præest.
Præstans Flamen ave: quem fovet, aurea
Pallas: conciliat dogmata Cynthius:

Свідчить нині онук, віршами вславлений,
І це слово провісницьке.
Із Паннонії був родом і дід його,
Що унаслідував теж від праліда силу.
Понад тридцять разів орди турецькі він
Бив правицею мстивою.
Батько, краю кордон охороняючи,
Теж Паллади щитом тішивсь обагреним.
Звідси й сумнів бере: кращий у тозі він
Чи як Марса наслідує?
Схожі з ним і дядьки: перший у нас – трибун,
Другий – сигніфікер, духу незламного.
В мирний час визначний розум виказують,
А в бойовищах – подвиги.
Старших троє синів батька наслідують;
В січі схожі вони на блискавиць палких.
Полчища ворогів братчики сміливі
Б'ють, немов Сціпіони ті.
Ще про матір скажу: рід свій веде вона
Давнішній, завдяки родичам визнаним;
Бо мужів багатьох, родом які із Русі,
Бачиш в домі цім знатному[52].
Бачиш брата її: пристрастю він пала
До Беллони-війни й Марса скаженого.
Хмуре в нього чоло на ворогів лише,
Груди ж сильні – його окраса.
Туркам він допіка; взнали татари теж
Силу війська його, зброєю дужого.
Виступа посланцем краю свого тепер
І боронить кордон вояк.
Гей, фламіне, прощай! Любий Палладі ти;
І Кінтієць тобі любо дораджує.

Inflectunt animos, verba micantia;
Alter cum Cicero tonas.
Vultus pulcher honos, ingenium sagax,
Limâ judicii conspicuâ nitens:
Oris, sæpe, tui gratia; dispares,
Sed major meritos, fovet.
Elucet pietas, quâ, reficis Dei
Fanum: cùm Parii marmoris excavas
Altare: & statuas pulvere squallidas,
Exornas facie novâ.
Ingentes animos, suppetere haud tibi,
Quis pugnat? veteri ac sanguine, ceu decet,
Eductum; Cereris munera; quæ gravant
Cænas, munifico penu.
Lites quàm perimas, sæpe perennibus
Accensas odiis: Sarmatiæ patet.
Per te, qui variis fluctibus ai ferat:
Pacis fœdera suscipit.
Sed quis dinumeret! quæ tibi, divitis
Naturæ, tribuant munera Cælites?
Agnosces citius, flammea quot, vago
Fulgent æthere, sydera.
Salve; & vive, Deo propitio, diu:
Vestrorum studiis, & patriæ, Vale:
Quam vexat, populans Osmanicus furor;
Præsul, Marcomânum decus.

209

Мов старий Ціцерон, душі зворушуєш
Вельми красною мовою.
Благородний лицем, розуму гострого;
Знаний, лицарю, скрізь ти і кмітливістю;
Красномовний також; гідного (най чужий)
Ти, як вищий, підтримуєш.
Благочестя зроста в храмах відновлених,
Відколи ти вівтар маєш з пароського
Мармуру; і старим статуям в поросі
Надаєш нині вид новий.
Хто здолає мужів сильних, які тобі
Не коряться іще? Давньому звичаю
Предків вірні вони[53]. Рясно Церерин дар[54]
Подається до столу там.
Ти гамуєш старі, часті в Сарматії
Чвари, збурювані давніми сварами.
Та, хоч ти й постраждав од усіляких бід,
Мирні вгоди підтримуєш[55].
Хто спроможний дари полічити, які
Будуть дані тобі небожителями?
Їх багато, мабуть, наче зірок, які
Сяють у небі рухливому!
Будь надовго здоров з ласки Всевишнього,
Друзям відданий так і Батьківщині теж,
Шал османський[56] яку нищить безжалісно,
Пресуле, маркоманів честь!

ПРИМІТКИ АВТОРА НА БЕРЕГАХ

С. 28

[1] Бористен, річка в Сарматії, омиває Київ і тече до Чорного моря.

С. 30

[1] Клімат у Бористенівських краях благодатний.

С. 32

[1] Велич Києва.

[2] Кордони Руської держави, столиця якої – Київ: з півдня – Істр, Чорне море й західна частина Каспійського моря, з півночі – Сарматський океан, зі сходу – Волга, із заходу – Віслок напуває Ряшів.

[3] Зонара у 3-му томі «Грецьких анналів». Ліутпрандус. «Про європейські справи», кн. 5, розд. 6. Прокопій (Кесарійський). «Про війну з готами». Волатеранус. «Географія», кн. 7.

[4] Короткий літопис держави Русів.

С. 34

[1] Походження Києва. За свідченнями деяких авторів, його заснував Кий року від створення світу 5409, а від народження Христа – 430.

[2] Але треба зазначити, що літочислення (від створення світу) взяте у греків, а не в латинян, і не у євреїв.

[3] Аскольд і Дір – великі князі Південної Русі.

[4] Рюрик, Синеус, Трувор – варяги; у Північній Русі правили року від створення світу 6370, а від народження Христа – 861 (Кромер, кн. 2 в П'яст: Мехо[віта]: кн. 1, розд. 16; Герберштайн, арк. 3).

[5] Ігор Рюрикович – Північної і Південної Русі монарх; від нього бере початок родовід великих князів московських, а також князів Острозьких і Заславських.

С. 36

[1] Ліутпрандус, кн. 5, розд. 6. Зонара у 3-му томі «Грецьких анналів». [Ці] автори [передають], що Ігор послав морем проти візантійців 12 тис. кораблів, року від створення світу 64(58), а року Христового – 949.

[2] Ольга – дружина Ігоря, велика княгиня всієї Русі, року від створення світу 6459, а від народження Христа – 950. За вбивство чоловіка жорстоко помстилася, вдавшись до хитрощів. Послів, що домагалися її шлюбу, закопала в землю, інших спалила в лазні.

[3] З відбірним загоном найвідважніших [мужів], удаючи, що згодна на шлюб, проти древлян вирушила.

[4] П'яних і обдурених надією на шлюб гостей підступно вбиває. Коростень, куди втекли ті, котрі уникли різанини, облягає.

С. 38

[1] Обіцяє, що облогу зніме, якщо їй горобців і голубів принесуть; коли ж їх надали, вогонь поживу знаходить. Так фортецю спалює й відпущеними древлянами оволодіває.

[2] Охрещується в Константинополі під проводом Іоана Цемісція року від створення світу 6463, а від народження Христа – 954; імператор, захоплений її вродою, закликає до заручення, але Ольга ухиляється, пославшись на духовну близькість. Після смерті зарахована [до лику святих]. Свято на її честь руси відзначають 11 липня.

[3] Святослав Ігорович – монарх усієї Русі року від створення світу 6464, а від народження Христа – 955.

С. 40

[1] Василію і Костянтину – імператорам східним, війну оголошує року від створення світу 6481, а від народження – Христа – 972. Мех[овіта] Длугош, Герберштайн. У болгарів відібрав 80 градів.

[2] При поверненні з Греції гине від язигів, або печенігів; із його черепа вороги зробили келих.

[3] Ярополк, Олег, Володимир – сини Святослава.

С. 42

[1] Ярополк, підбурюваний Свадольтом-дорадником, Олега умертвив; але Володимир, проти якого військо збирає, переможця того вбиває.

[2] Володимир Святославич – монарх усієї Русі, року від створення світу 6486, а від народження Христа – 977.

[3] Сабеллі: Еннеаде 9, кн. 2. У Корсуні став християнином; похрещується року від створення світу 6497, а від народження Христа – 988.

С. 44

[1] Руси віру Христову прийняли спочатку за правління Василія Македонського, цезаря східного (як Зонара у 3-му томі «Анналів» свідчить) року від створення світу 6453, а від народження Христа – 954; однак хита-

лися й лише при Костянтині і Василієві охрестилися. Це сталося року від створення світу 6497, а від народження Христа – 988.

[2] Володимир помирає року від створення світу 6525, а від народження Христа – 1016. До каталогу святих греками вноситься. Святополк Володимирович – Великий князь Русі. Бориса і Гліба, братів, відомих святістю життя, безжалісно вбиває.

[3] Повалений Ярославом, повертає [владу] з допомогою Болеслава Хороброго, короля польського.

[4] Ярослав знову посідає першість.

[5] [...], два міста на честь свого імені заснував: одне неподалік Волги в Азії, друге – поблизу Сану, в Південній Русі.

[6] Сестру за короля Казимира видає заміж. Заслав, чи Ізяслав – Великий князь Русі; був вигнаний королем Болеславом Сміливим, двічі повертається: перший раз року від народження Христа 1059, а згодом – 1076. [Гине] найсправедливіший князь року Христового 1076.

[7] Всеволод – Великий князь Русі, забирає у брата владу, вмирає від повальної хвороби.

С. 46

[1] Святополк – Великий князь Русі. Ображає половецьких послів.

[2] Вмирає року Христового 1112.

[3] Володимир II Мономах – Великий князь Русі. Непокірних князів та кафських лігурійців переможець. Роздрібнені члени держави об'єднує і в одне тіло монархії збирає.

[4] Мстислав – Великий князь Русі, помирає року Христового 1129.

[5] Ярополк – Великий князь Русі.

[6] Підбурює русів проти поляків року Христового 1134.

С. 48

[1] Ярополка захоплено й відведено до Кракова.

[2] Випущений, хитрістю на хитрість відповідає.

[3] Короля підступом перемагає року Христового 1139. Вмирає року Христового 1140.

[4] Всеволод – Великий князь Русі; вмирає року Христового 1147. Ігор – Великий князь Русі; Ізяслав бере його в полон, запроторює в монастир і владарює; але переможений [Ігор] з допомогою Георгія відвойовує Київ. Ростислав – Великий князь Русі.

[5] Георгій захоплює покинутий Київ.

С. 50

[1] Георгій помирає року Христового 1164. Гліб – Великий князь київський; після двох років правління помирає. Роман – Великий князь Русі.

[2] Мех[овіта], кн. 3, розд. 21, арк. 93; Стрийковський, арк. 227.

[3] Ярослав II Ізяславич – Великий князь київський; зазнав поразки і був вигнаний. Святослав – Великий князь київський.

[4] Ярослав повертає собі владу; грабує знатних і простих громадян.

[5] Святослав знову відновлює владу. Вмирає року Христового 1192. Рюрик – Великий князь київський, вигнаний; з допомогою половців захоплює і грабує Київ; за це Роман, Великий князь галицький, до монастиря його замикає.

[6] Ростислав Рюрикович – Великий князь київський.

С. 52

[1] Володимир III – Великий князь київський.

[2] Мстислав Романович – Великий князь київський.

[3] Паннонця Коломана виганяє з Галичини. Помирає року Христового 1212.

[4] Перший прихід татарів із (далекої) Скитії до Європи – року Христового 1218.

С. 54

[1] Володимир IV – Великий князь київський.

[2] Данило – король Русі й Галичини, Великий князь київський. Коронується Опізоном, легатом папським у Києві року Христового 1246; знову – у Дрогочині року Христового 1253. Помирає року Христового 1266.

[3] Родовід ясновельможних і наймогутніших князів Острозьких і князів Заславських.

[4] Ясновельможний Костянтин Іванович – князь острозький. Великий гетьман військ литовських та ін.

С. 56

[1] Ясновельможний Костянтин – князь острозький, воєвода київський і т. д.

[2] Ясновельможний Януш – князь острозький, староста тарнівський, каштелян краківський, володимирський, черкаський, білоцерківський, канівський, богуславський, переяславський тощо гетьман.

С. 58

[1] Ясновельможний Костянтин – князь острозький, староста тарнівський, [...] Великого князя литовського і т. д.

[2] Ясновельможний Олександр – князь острозький, староста тарнівський, воєвода волинський і т. д. Вмирає року Христового 1603.

[3] Сини.

[4] Ясновельможний Костянтин – князь острозький, староста тарнівський.

Христового 1618.

[5] Вмирає року Христового 1618.

[6] Ясновельможний Януш – князь острозький, староста тарнівський.

С. 60

Вмирає року Христового 1619.

[1] Вмирає року Христового 1619.

[2] Ясновельможний Януш з Острога – князь заславський, воєвода волинський і т. д.

[3] Ясновельможний Олександр з Острога – князь заславський, воєвода брацлавський.

[4] Ясновельможний Георгій з Острога – князь заславський.

[5] Лев Данилович – король…

С. 62

…Русі, Галичини, Великий князь київський; заснував Львів року Христового 1270.

[1] Василька, князя литовського, хитрістю згубив.

[2] Станіслав – Великий князь русів.

[3] Київ був підкорений литовцями року Христового 1320.

С. 64

[1] Гедемін – Великий князь литовський, князь київський.

[2] Міндовг – князь київський.

[3] Року 1321.

[4] Ольгерд – князь київський

[5] Володимир – князь київський.

[6] Скиргайло – князь київський.

[7] Олелько – князь київський і слуцький.

[8] Симеон – князь київський і слуцький.

С. 66

[1] Князівство Київське перетворене на воєводство Казимиром, королем польським, року Христового 1471-го.

[2] Ясновельможний Томаш із Замостя, воєвода київський тощо.

[3] Заповіт великого того Яна із Замостя, канцлера польського короля і [...] королівського полководця військ, героя на цілий вік пам'яті гідного.

С. 68

[1] Ясновельможний Станіслав Жолкевський із Жовкви, Королівства Польського канцлер і Великий гетьман королівського війська.

ПРИМІТКИ ПЕРЕКЛАДАЧА

[1] *Найперший престол.* Ідеться про Київську єпископську катедру.

[2] *Часто віру міняє люд.* Автор має на увазі перше десятиліття XVII ст., коли в Києві точилася запекла боротьба за першість між православними, уніатами й католиками, і як наслідок – часті переходи з одного віросповідання до іншого.

[3] *Блискавиця палка.* Тут, певно, автор має на увазі Брестську унію.

[4] *Слава північна.* Тут: слава русів/українців.

[5] *Тих, що в гирлі Дніпра недругів зборюють!* Ідеться про русів (українців, козаків).

[6] *Не забувай і про поета теж!* І. Домбровський має на увазі себе.

[7] Тут латинські слова двозначні: стародавній горб; кучерява голова. У першому разі йдеться про один із семи горбів, на яких розташований Рим, – Капітолійський. У другому – про молоді роки поета, коли він писав малі, незначні твори.

[8] *Сталось це, коли він зброю став славити.* Ідеться про «Енеїду» Вергілія, перший рядок якої звучить: «Славлю зброю і мужа...».

[9] *Хоч вам така згода, я знаю, не люба.* Мовиться, ймовірно, про якийсь тимчасовий компроміс православних в Україні з католиками, який ослаблював православну церкву і, зрозуміло, міг викликати невдоволення Московського патріарха.

[10] *Хай до вівчарні своєї... прибуде.* Під вівчарнею слід розуміти єпархію.

[11] *Сенатор.* Тут: член польського Сенату.

[12] Йдеться про експансію уніатів і католиків та боротьбу з ними православних.

[13] *Богатир Бористенський* – алегоричний образ Дніпра.

[14] *Західна церква.* Тут: католицька церква.

[15] *Візантійські обряди.* Ідеться про православне віросповідання.

[16] *Вівці Христові* – паства, віряни в християнській церкві.

[17] *Я владарюю над водами там...* Тут і далі від першої особи говорить Дніпро.

[18] *Дассов* – Сучасний Очаків.

[19] Про це повідомляють також інші джерела.

[20] Цей факт засвідчений і літописом.

[21] *Арголідський цесар*. Тут: візантійський імператор.

[22] *«Хресниця батьку хрещеному буть за дружину не може!»*. Легенда розповідає, ніби княгиня Ольга, щоби позбутися домагань візантійського імператора вийти за нього заміж, вдалася до хитрощів: попрохала його спочатку охрестити її, а потім відповіла наведеними вище словами.

[23] *Македонець*. Ідеться про Александра Македонського (Великого) (356–323 до н. е.) – полководця й державного діяча античних часів, царя Македонії.

[24] Мова, очевидно, про один із вдалих походів Володимира Святославича 993 р. до Семиграддя.

[25] *Взяв жону собі й віру Христову*. Ідеться про Володимира Святославича, який одружився з сестрою візантійських імператорів Анною та запровадив християнство у Русі як державну релігію.

[26] *На заході... місто поставив, а друге на сході*. Мовиться про міста Ярослав (нині Польща) і Ярославль (тепер обласний центр Росії).

[27] *Пошлюбив сестру з королем чужинецьким*. Ідеться про Анну – доньку Ярослава, яку той видав заміж за французького короля.

[28] *Обагрений кров'ю єпископа*. Мовиться, певно, про вже згадуваного польського короля Болеслава Сміливого.

[29] Про це згадує також польський історик М. Стрийковський.

[30] *Галицький князь* – Роман Мстиславич.

[31] *Володимир* – Володимир III Ярославич (1187–1198).

[32] *Мстислав* – або Мстислав Романович († 1223), або Мстислав Мстиславич Удалий († 1224), який воював з уграми та поляками.

[33] *Володимир* – можливо, Володимир IV Василькович († 1288).

[34] *Нащадки Данила* – нащадки Данила Галицького.

[35] *Заславський* – певно, Януш з Острога, князь Заславський.

[36] *Два Марсових нині нащадки*. Ідеться, певно, про Олександра та Георгія з Острога, які були князями в Заславі.

[37] Князь Литовський був підступно убитий.

[38] *Інди (індійці)* – загальна назва народів сучасних Індії та Пакистану.

[39] *Лідійські будівлі*. Тут: розкішні багаті будівлі – за назвою країни «Лідія», цар якої Крез був відомий своїм багатством.

[40] *Дружину... що прибрала клейноди князівства*. Ідеться про дружину Томаша Замойського, доньку князя острозького.

[41] Мовиться про птаха Фенікса.

[42] *Замойський лицар* – певно, Ян Замойський (1542–1605) – польський державний діяч. Коронний канцлер (від 1578) і Великий гетьман (від 1580). Активно сприяв обранню на польський престол Стефана Баторія. Заснував м. Замостя.

[43] *Чарівної кітари творець*. Тут: Аполлон.

[44] *Жердиною, що поперечно поклали*. Ідеться, певне, про так зване іго – фігуру із трьох списів, крізь яку римляни змушували пройти переможених як свідчення покірності.

[45] *Авзонська освіта*. Тут: італійська вченість.

[46] *Італійський обряд* – католицьке віросповідання.

[47] *Мечоносець із Дельф* – Аполлон.

[48] *Феба вода* – певно, Кастальське джерело на Парнасі (поблизу Дельф), присвячене музам та Аполлону.

[49] *Сестри парнаські* – музи.

[50] *Цезар*. Тут: цісар.

[51] *Крижак*. Мовиться, певно, про хрестоносців.

[52] З українського роду Семиковських була мати Богдана Радошовського.

[53] *Давньому звичаю предків вірні вони*. Тобто дотримуються православного обряду.

[54] *Церерин дар* – хліб та інші плоди рільництва.

[55] *Мирні вгоди підтримуєш*. Між православними, католиками й уніатами точилася тоді в Києві запекла, часом кривава боротьба. Із наведених слів видно, що Богдан Радошовський був прихильником мирного вирішення конфліктів.

[56] *Шал османський*. Тут: турецька загроза.

СЛОВНИК ІМЕН, НАЗВ, ТЕРМІНІВ

Абат – католицький священнослужитель, настоятель чоловічого монастиря.

Авзонський – похідне від давньої назви Італії – Авзонія.

Азія – 1. Найбільша з частин світу. 2. Країни, розташовані в цій частині світу. 3. Населення цієї частини світу.

Аквілон – бог північного вітру в давньоримській митології.

Актійський – похідне від назви мису Актій в Акарнанії (Греція), де був храм бога Аполлона; отже, актійський – аполлонівський.

Албани – мешканці Албанії – країни, розташованої на південь від Кавказу між Чорним (Pontus Euxinus) і Каспійським морями.

Альпи – гори в Європі.

Англійці – народ, що становить основне населення Англії.

Аоніди – те саме, що й музи та камени; за назвою місцевості в Беотії (Греція), де був центр культу муз.

Аполлон / Феб (грец. Απολλων, *Φοῖβος* – «осяйний») – син Зевса й Лето, брат Артеміди, батько Орфея, Ліка й Асклепія, один з олімпійських богів. У глибоку давнину Аполлона уявляли в подобі барана. Гомер і Гесіод не подають подробиць його народження. За пізнішими переказами, охоплена ревнощами Гера переслідувала вагітну Лето й заборонила Землі надати їй місце для пологів. За велінням Зевса в морі виник новий острів Делос, де Лето народила близнят – Аполлона й Артеміду. З ім'ям Аполлона пов'язані події, відображені в багатьох митах: наприклад, убивство страхітливого дракона Питона (на честь перемоги над ним у Дельфах було запроваджено

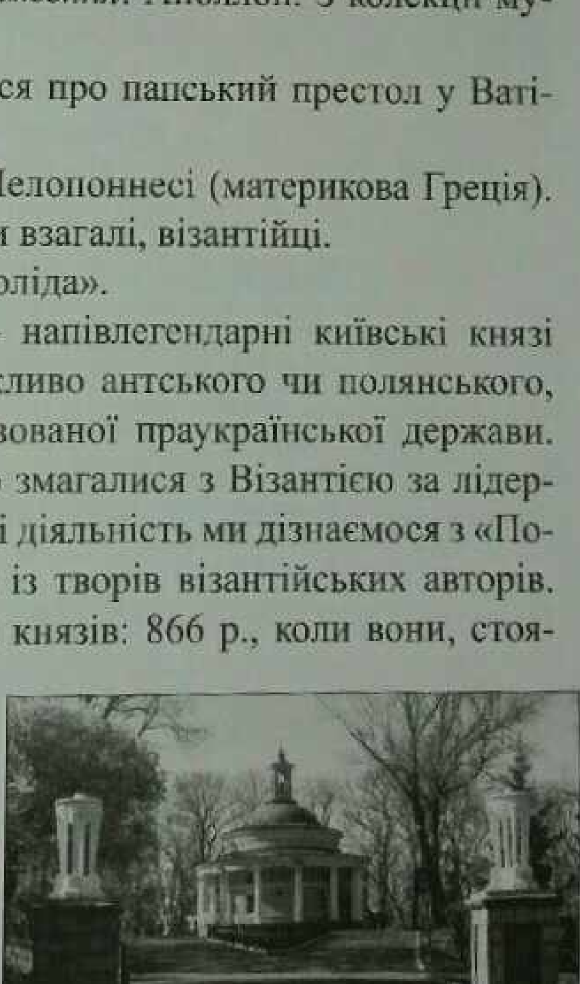
Питійські ігри й споруджено Дельфійський храм), участь у боротьбі з гігантами. Аполлон та Артеміда вбили гіганта Тітія за образу богині Лето. Під Троєю Аполлон покарав греків, які образили його жерця Хріса. З культурним і господарським розвитком Стародавньої Греції характер Аполлона як бога змінюється. Він стає патроном музики, проводарем муз, отримує від Гермеса кітару. На честь Аполлона – бога сонця – започатковано хліборобські святкування. Його шанували як божественного воїна-стріловержця, що уражав несхибними стрілами. Головні центри культу Аполлона (острів Делос, де раз на чотири роки проходили делії – ігри за участю представників усіх грецьких полісів; Дельфи з основним святилищем) славились оракулами. Грецькі скульптори зображували бога в образі вродливого, високого, стрункого юнака з довгим волоссям, із луком або лірою в руках. У переносному значенні ім'я «Аполлон» вживається як синонім слова «мистецтво», а також для позначення ідеалу чоловічої вроди. *Зображення*: Аполлон. З колекції музею в Дельфах, Греція.

Апостольський престол – йдеться про папський престол у Ватикані.

Арголіда – область у Східному Пелопоннесі (материкова Греція). Мешканці Арголіди тут: греки взагалі, візантійці.

Арголідський – похідне від «Арголіда».

Аскольд (Осколт) **і Дір** (Дар) – напівлегендарні київські князі II пол. IX ст., місцевого, можливо антського чи полянського, походження; творці централізованої праукраїнської держави. У зовнішній політиці активно змагалися з Візантією за лідерство у Європі. Про їхнє життя і діяльність ми дізнаємося з «Повісті врем'яних літ», а також із творів візантійських авторів. Ймовірними є дві дати життя князів: 866 р., коли вони, стоячи на чолі дружини (яку становили переважно полянські воїни), здійснили напад на Константинополь; 882 р., коли новгородський князь Олег узурпував владу в Києві, убивши Аскольда й Діра. Важливими є згадки про те,

що Аскольд і Дір хрестилися у Константинополі. Докладніше про цю подію розповідають власне візантійські джерела. Зокрема Вселенський патріарх Фотій († 891 р.) був свідком їхнього походу на Царгород. У своїх двох посланнях до християн, а також у посланні до грецьких єпископів 866 р. він повідомляв, що руська людність, яку очолювали Аскольд і Дір, змінила «безбожну віру, у якій перебувала раніше, на чисте і непокривджене служіння Христу і радо вступила в коло приятелів і підвладних наших...». Інший візантійський історик та державний діяч Іоан Зонара († після 1160 р.) у своїй «Короткій історії» також згадує про хрещення Аскольда і Діра. *Зображення*: Аскольдова могила сьогодні.

Атена (Афіна) (грец. Ἀθηνᾶ) – одна з найважливіших богинь грецького пантеону, богиня мудрості, справедливості й військової моці. Іноді за своєю значущістю перевершує навіть Зевса, «батька богів». Атрибутами Атени були змія й сова, а священним деревом – олива. Зображення Атени, або Палладій, дивом упало з небес, тому Атену називають Палладою. Богиню завжди зображували у військовому шоломі, зі щитом, до якого була прикріплена голова Медузи Горгони. Атена уособлювала дух державної мудрості й розсудливості. Римляни ототожнювали з грецькою Атеною свою богиню Мінерву. *Зображення*: скульптурна композиція Афіна-Паллада у Відні (1893-1902). Автори – К. Кундман, Дж. Тотенхайн, Х. Хердльт.

Ахат – супутник і вірний друг Енея в поемі Вергілія «Енеїда». Вислів «вірний Ахат» став синонімом безкорисливої відданості.

Беллона (лат. Bellona) – італійська богиня війни, дружина Марса. На її честь 458 року до н. е. було зведено храм, у якому приймали звитяжних полководців, іноземних послів, проводили церемонії оголошення війни: біля святині стояла колона, із якої жрець-феціал кидав списа на умовну ворожу землю. Культ Беллони особливо поширився за часів Римської імперії. Богиню зображували жінкою, озброєною списом, мечем і смолоскипом. Римляни називали її великою богинею Місяця. Беллоні присвячена однойменна картина Рембрандта.

Берло – палиця, оздоблена камінням і різьбленням; жезл.

Богемець – мешканець Богемії, чех.

Богемія – так офіційно протягом 1526–1918 рр. називалася Чехія, яка входила тоді до складу Австрійської імперії.

Болгари – предки нинішніх болгар. Мовиться про тюркомовні племена, які мешкали в Поволжі у Середні віки і створили там державу в X–XIII ст.

Болеслав I Хоробрий (967–1025) – польський король. 1018 р. він ходив на Київ. Тоді польські феодали загарбали Червенські міста, які 1031 р. відвоював Ярослав Мудрий.

Болеслав II Сміливий (1039–1081) – польський король. Здійснив два походи на Київ (1069 і 1077). Вів розпусний спосіб життя, відзначався жорстокістю. Був вигнаний за межі держави й помер на чужині.

Борей – бог північного або північно-східного вітру в давньогрецькій митології (римський Аквілон). У переносному значенні – рвучкий, холодний вітер. Подібно до інших вітрів, іноді з'являється в митології в образі коня. Борей був грізним і небезпечним. Змах його могутніх крил здригав не тільки землю, але й навіть підземне царство Аїда.

Борис і Гліб – одні з перших святих, канонізованих руською церквою, молодші сини Володимира Святославича. Незабаром після смерті їхнього батька, 1015 р. вони обидва були вбиті своїм старшим братом Святополком. Борис загинув на річці Альті 24 липня, а Гліб – 5 вересня біля Смоленська. Дати їхньої пам'яті – 24 липня, а пізніше й 2 травня (день другого перенесення мощів 1115 р.) – були руськими святами. Вони – помічники в битвах, їхнім ім'ям закликають до єдності Русі, до припинення міжусобних воєн.

Бористен (Борисфен) – давньогрецька назва Дніпра.

Бучин – мовиться, очевидно, про нинішнє с. Бучин Любешівського району Волинської області.

Вакх / Діоніс / Бахус (грец. Διόνῡσος, Διώνῡσος, Βάκχος) – один із найпопулярніших богів Давньої Греції, бог рослинності, родючості, вологи, покровитель виноградарства й виноробства. Обряди, у яких брали участь вакханки, сатири, менади, називали оргіями. Шалені танці, дикі вигуки й оглушлива музика викли-

кали екстаз, релігійну нестямність, що приймали за духовне єднання з божеством. У Римі Діоніса шанували під ім'ям Бахуса (видозміна назви Вакх), а свята на його честь звалися вакханаліями. У Новий час до сюжету митів про Діоніса зверталися в живописі Тіціан, Дж. Романо, А. Каррачі, П. Рубенс, Н. Пуссен; у скульптурі – Й. Даннекер, Б. Торвальдсен. У переносному розумінні Вакх (Бахус, Діоніс) – вино і пов'язані з ним веселощі. *Зображення*: М. да Караваджо «Вакх» (1593–1594). Галерея Уффіці, Флоренція.

Ванда – митична польська королева. Найвідоміша легенда розповідає, що коли Ванда не погодилася на одруження з німецьким князем, то він, ображений, напав зі своїм військом на польські землі. Перед битвою Ванда дала обітницю, що вчинить самогубство, якщо поляки здобудуть перемогу. Коли так і сталося, вона кинулася в річку й потонула. Це була жертва задля перемоги. *Зображення*: М. Піотровський «Смерть Ванди» (1859). Національний музей у Кракові, Польща.

Варяги – давньоруська й візантійська назва скандінавів. Військові дружини варягів під час походів у Західну Європу й Русь чинили жорстокі грабежі. У широкому тлумаченні цього терміна – нормани, мандрівники, воїни-пірати та купці з Північної Європи – Скандінавії; германомовні племена, що населяли західне узбережжя Балтійського моря до утворення держав (Данії, Швеції та Норвегії). Етнонім «варяги» вживався у Східній Європі та Візантії, у Західній Європі ці племена одержали назву «вікінги». У вужчому значенні варяги (з візантійських джерел) – це норманські воїни, яких наймали охоронцями до двору візантійських імператорів, а часом і до давньоруських князів. *Зображення*: В. Васнецов «Варяги».

Варязький – похідне від «варяги».

Василій Великий (прибл. 330–379) – ритор, отець і вчитель східної церкви, церковний письменник. Народився в Кесарії Каппадо-

кійській у знатній християнській родині. Після відвідування (прибл. 357) пустельників Сірії, Палестини, Єгипту й Месопотамії отець сам став пустельником на околицях Кесарії. Разом зі своїм другом Григорієм Назіанзіном склав Великі правила для ченців. Вплив Василія на розвиток східного чернецтва мав радше моральний, аніж законодавчий характер, і виявився насамперед у поширенні загальножитійної форми чернецтва й насадженні духовності. Його твори написані переважно в дусі моральних настанов. 365 листів ритора виявляють класичну шляхетність, добірність мови і простоту стилю. *Зображення:* Святий Василій. Ікона.

Василій II (прибл. 958–1025) – візантійський імператор. Василій і його молодший брат Костянтин VIII, сини імператора Романа II з Македонської династії, були короновані як співімператори 960 р. Коли Роман помер (963), неповнолітніх братів визнали законними правителями, однак до них приставили регентів. Лише 989 р. Василію вдалося остаточно взяти гору у внутрішніх заколотах, здебільшого завдяки допомозі, яка прийшла з Київської Русі, через що довелося віддати в дружини київському князеві Володимирові свою сестру Анну – за умови прийняття Руссю християнства. Частина руських воїнів залишилася на візантійській службі, сформувавши ядро прославленої варязької гвардії. На Балканах головним досягненням Василія II стало скорення, після довгої боротьби, могутньої Болгарської держави. Одержав прізвисько Болгаробієць після того як одного разу, взявши в полон 15 000 болгар, наказав усіх їх осліпити, а потім відпустити на волю, залишивши в кожній сотні по одному зрячому ватажкові. *Зображення:* Василій II, якого коронують ангели.

Василій I Македонянин (прибл. 812–886) – візантійський імператор, засновник Македонської династії. На Сході Василій про-

довжив війну з арабами і мав деякі успіхи. Намагався зупинити арабську експансію на Адріатиці й у Південній Італії, однак 878 р. араби все-таки опанували Сіракузами. Бажаючи знайти союзників, правитель шукав зближення із франкським королем Людовіком II і римськими папами. 867 р. Василій змістив патріарха Фотія, але 877 р. його відновив. Значною подією релігійного життя став розгром (прибл. 872) секти павлікіанів на сході Малої Азії.

Василько – це може бути: 1. Василько Романович (прибл. 1204–1270), волинський князь. 2. Василько Ростиславич, теребовлянський князь (1084–1124), брат Рюрика й Володаря. Разом із ними був основоположником Галицького князівства.

Вергілій Марон П. (лат. Publius Vergilius Maro, 70–19 до н. е.) – видатний римський поет, автор епічної поеми «Енеїда», у якій звеличував Римську державу. Його першою роботою вважають

«Еклоги», або «Буколіки», – десять пасторальних поем, побудованих за зразком Теокрітових. Потім з'явилися «Георгіки», що славили мирну працю італійських селян. Останні десять років життя Вергілій провів у своєму сільському будинку біля Неаполя, працюючи над «Енеїдою». Саме завдяки «Енеїді» Вергілій став відомим широкому загалу. Одразу ж після смерті могилу поета почали вшановувати як святиню, а його роботи стали хрестоматійними в римських школах. Вергілій був «найбільшим поетом» для Данте, він навіть став провідником у Дантовому «Пеклі». Поет вплинув на всіх митців, які працювали в епічних жанрах літератури. Творця «Енеїди» завжди цінували як одного з найвеличніших поетів у світі, Н. Пуссен справедливо зобразив Вергілія в ту мить, коли його коронував Аполлон (1641). *Зображення:* Мельпомена, Кліо, Вергілій. Антична мозаїка.

Вівчарня – тут: парафія.

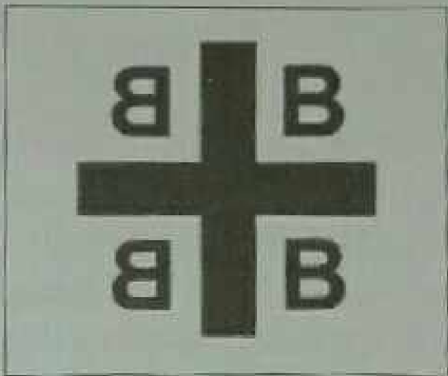
Візантійський – похідне від «Візантія».

Візантійці – мешканці Візантії.

Візантія (Візантійська імперія) (грец. *Βασιλεία των Ῥωμαίων*) – держава, що виникла в IV ст. під час розпаду Римської імперії в її східній частині. Існувала до середини XV ст. – до взяття її столиці Константинополя турками 1453 р. Був період, коли вона простягалася від Іспанії до Персії, але її основу завжди становили Греція та інші

балканські землі, а також Мала Азія. До середини XI ст. Візантія була наймогутнішою державою християнського світу, а Константинополь – найбільшим містом Європи. Візантійці називали свою країну «Імперією ромеїв» (римлян), однак вона дуже відрізнялася від Римської імперії часів Августа. Візантія зберегла римську систему правління й закони, але за мовою та культурою була грецькою державою, монархією східного типу, а найголовніше – ревно зберігала християнську віру. Завдяки їй до цивілізації долучилися слов'янські народи. *Зображення:* 1. Стяг Палеологів, який згодом присвоїла Росія. 2. Емблема візантійських імператорів.

Вісла – головна річка у Польщі.

Віслок – притока Вісли.

Вітовт (1350–1430) – Великий князь литовський. За його правління Литовське князівство досягло найбільшої могутності. 1399 р. литовські війська на чолі з Вітовтом зазнали поразки від татар у битві біля Ворскли. Але в 20-х рр. XV ст. він усе ж зайняв Поділля й розширив свої володіння до Чорноморського узбережжя. Будував на південних кордонах своєї держави велику систему укріплень, яка склада-

лася з фортець. Вів тривалу війну проти Тевтонського ордену й 1410 р. разом із Ягайлом очолював польсько-литовсько-українські війська, що завдали поразки німецьким рицарям у Грюнвальдській битві. Вітовт сприяв розвиткові торгівлі, ремесел, запроваджував у містах, зокрема в Україні, магдебурзьке право. *Зображення:* Великий князь литовський Вітовт. Гравюра XVI ст. (Із «Кройніки» Т. Софоновича.)

Владислав Ягайло (Ягеллович) (1351–1434) – Великий князь литовський і король польський. Засновник династії Ягеллонів, яка панувала в Польщі до 1572 р. Християнізував Литву, уклав Кревську унію між Польщею та Литвою (1378), що передбачала інкорпорацію його держави до складу Речі Посполитої й перехід до католицтва всіх мешканців Литви. Після одруження з королевою Ядвігою 1386 р. під ім'ям Володислава II коронувався у Кракові на польський престол. 1387 р. остаточно приєднав до Польщі галицькі землі. Під час Грюнвальдської битви (1410) польсько-литовсько-українсько-білоруські війська Ягайла й Вітовта здобули вирішальну перемогу над Тевтонським орденом. За часів Ягайла польська дрібна шляхта здобула більші права власності, а Литву та Україну було зараховано до польської політичної й культурної сфер впливу. *Зображення:* Я. Матейко «Портрет короля Владислава II».

Владислав II (1104–1159) – старший син польського короля Болеслава Кривоустого й Збислави, доньки Великого князя київського Святополка.

Владислав III (Варненчик) (1424–1444) – польський король, який 1444 р. у битві біля болгарського міста Варна очолив армію європейських держав і зазнав нищівної поразки від турків. Звідси його прізвисько Варненчик.

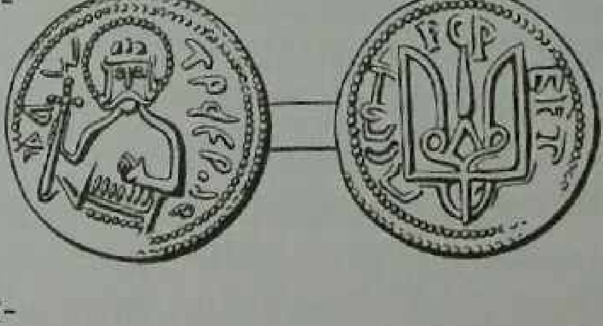
Волатеранус Рафаело (1455–1522) – автор «Дотепних коментарів» («Commentariorum Rerum Urbanarum») у 38 книгах, які він поділив на 3 частини: 1) «Географія»; 2) «Антропологія», або

«Життєписи видатних лицарів»; 3) «Філологія», або «Засади мистецтв».

Волга – велика річка в Росії.

Володимир Великий (Володимир Святославич) († 1015) – Великий князь київський, один із найвидатніших державних діячів України-Руси. Об'єднав і зміцнив Київську Русь, надав їй сталих державно-організаційних форм, забезпечив провідну роль у Східній Європі. Володимир – син князя Святослава Ігоровича, онук Великої київської княгині Ольги. Після загибелі в міжусобному зіткненні братів Ярополка й Олега посів київський княжий стіл (980). Політика Володимира Великого була спрямована на централізацію держави, об'єднання східнослов'янських племен. Посадивши своїх синів у різних землях, він обмежив владу удільних князів, започаткував династичне управління. У роки його князювання завершилося формування Давньоукраїнської держави. 988 р. Володимир Великий запровадив християнство як державну релігію, що відкрило перед Руссю широкі перспективи економічних і культурних зв'язків із Візантією та країнами Європи. Провів реформу фінансової системи – з'явилися карбовані золота і срібна монети, виготовлені на кшталт візантійських. У XIII ст. православна церква канонізувала Володимира як рівноапостольного й зарахувала його до лику святих. *Зображення:* 1. В. Васнецов «Хрещення Русі». 2. Срібняк Володимира Святославича.

Володимир Мономах (Володимир Всеволодович) (1053–1125) – Великий князь київський, мислитель, політичний, культурний та економічний діяч України-Руси. Провів фінансово-правові реформи, які увійшли до «Руської правди» й відомі як Статут Володимира Мономаха. Часи його князювання характеризуються розквітом

церковного та світського будівництва, малярства, письменства. Сам Мономах здобув гарну освіту, був талановитим письменником. Його блискуче написане «Повчання», що містить історико-побутові, культурні сюжети, моральні настанови, було адресоване молодому поколінню. Цей твір значною мірою базувався на християнських принципах і уявленнях про добро, справедливість, гідність. Володимир зміцнив міжнародні позиції Київської Русі, з ним шукали дружби через династичні шлюби правителі Візантії, Швеції. Сам Мономах був одружений з Гітою, дочкою англійського короля Гарольда. В історії Володимир Мономах залишився взірцем доброчесності, державної мудрості, звитяги. За його ініціативою зокрема виправлено й укладено «Повість врем'яних літ», збудовано Михайлівський Золотоверхий монастир у Києві. *Зображення:* Володимир Мономах. Портрет невідомого художника.

Володимир Ольгердович (1331–1398) – перший київський князь із династії Гедиміновичів (1381–1395), син Великого князя литовського Ольгерда, батько Олелька (Олександра). Вигнаний із Києва Вітовтом, влади якого не визнавав. Натомість Володимир визнав залежність від татарського хана.

Володимир III Мстиславич – Великий князь київський (1171).

Володимир IV Рюрикович – Великий князь київський (1223–1235, 1236–1238).

Волохи (валахи) – загальна назва середньовічного населення Придунайських князівств і Трансільванії, із якого в II пол. XIX ст. сформувалися румунська й молдавська нації.

Всеволод Ізяславич – можливо, тут ідеться про Всеслава Ізяславича, удільного князя Полоцького.

Всеволод II Ольгович – Великий князь київський (1139–1146).

Всеволод III Святославич – Великий князь київський (1206, 1207, 1210–1214).

Всеволод I Ярославич (1030–1093) – Великий князь київський (1078–1093), син Ярослава Мудрого. У союзі з братами Святославом та Ізяславом вів боротьбу проти половців і тюрків,

вніс зміни й доповнення до «Руської правди». Заснував Києво-Видубицький монастир.

Вулкан (лат. Volcanus, Vulcanus) – бог вогню в римській мітології, ідентифікований із грецьким Гефестом; іноді його називали Мульцибером, «плавильником». Вулкан, що працює в кузні із циклопами, – популярний сюжет серед художників. Вулкана вшановували в магічних трактатах за його гадану здатність на десять років відтерміновувати веління долі.

Галицьке князівство – давньоруське феодальне князівство, що займало північно-східні схили Карпатських гір, верхів'я Дністра, Пруту й Серету, на півдні його територія доходила до Чорного моря й Дунаю. Наприкінці X ст. за Володимира Святославича Галицька земля увійшла до складу Київської Русі. Головними її містами були Галич, Перемишль, Звенигород і Теребовля. У кін. XI – на поч. XII ст. Галицька земля відокремилася від Києва. Спочатку вона була роздроблена на кілька князівств, але Володимирко Володарович 1144 р. об'єднав їх в одне князівство зі столицею в Галичі. Найбільшої могутності воно досягло за князювання Ярослава Осмомисла (1152–1187), після смерті якого настав занепад князівської влади. З цього скористалися угорські феодали, захопивши Галич (1188). 1199 р. волинський князь Роман Мстиславич оволодів Галицьким князівством і об'єднав його з Волинським у єдину Галицько-Волинську державу. На цей час припадає період найвищого її піднесення. 1238 р. князь Данило Романович розгромив німецьких рицарів під Дорогочином і тим надовго відкинув їхні спроби завоювати руські землі. Перестали втручатися у справи князівства й польські правителі.

Було укладено мирний договір з Угорщиною. Унаслідок поїздки в Золоту Орду (1245–1246) Данило Романович визнав зверхність хана, а натомість домігся підтвердження своїх прав на Галицько-Волинську державу. У II пол. XIII ст. зовнішньополітична діяльність володаря була спрямована на утворення коаліції держав для подолання монгольської загрози; союз, однак, з багатьох причин не склався, тож Данило Романович був змушений самостійно вести воєнні дії з військами Золотої Орди. Вінцем політичної діяльності Данила Галицького стало отримання королівського титулу. Коронація відбулася 1253 р. у Дорогочині. Помер найвидатніший галицько-волинський князь 1264 р. Був похований у своїй новій столиці – місті Холм. *Зображення:* карта Галицько-Волинського князівства.

Галичина – тут: Галицьке князівство.

Гарумна (нині Гарона) – річка в Південно-Західній Франції.

Гедемін (Гедимін) († 1341) – Великий князь литовський. Остаточно підкорив Полоцьке князівство. 1340 р. поставив на Волині князем свого сина Любарта. Від Гедиміна були залежними київські й смоленські князі. *Зображення:* Великий князь Гедимін. Гравюра. (Із «Кройніки» Т. Софоновича.)

Георгій (Юрій) Долгорукий – Великий князь київський (1155–1157), володимиро-суздальський князь, син Володимира Мономаха. Його вважають засновником Москви.

Георгій з Острога (Заславський) – князь у Заславі, онук князя Василя Федоровича Острозького. Його батько Василь Красний († 1461) поділив свої володіння між двома синами. Старший, Георгій, одержав місто Заслав і став родоначальником князів Заславських.

Герберштайн Зігмунд (1486–1566) – німецький дипломат і мандрівник. Автор «Нотаток про московитські справи» (1549), які містять відомості й про Україну.

Герцинський – похідне від «Герцинія», назви гірського пасма в Німеччині між Дунаєм і Рейном.

Гетський – похідне від «гети», назви тракійського племені на берегах Дунаю, яке мешкало на південь від даків.

Гіара – острівець із групи Кікладських. В імператорську епоху Риму – місце заслання.

Гіацинт – мовиться, певно, про нащадка давнього роду Одровонжів. Яцек, або Гіацинт, Одровонж (1183–1257) – католицький місіонер, що переселився до Польщі з Моравії. Вважають, що він під час чотирирічного перебування в Києві встиг перетворити на католиків багато кліриків і мирян, спорудив костел на честь Діви Марії. Здобув прихильність князя Володимира Ярославича. У 1228–1233 рр. у Києві існувала місіонерська громада з Одровонжем на чолі. Однак незабаром князь Володимир заборонив Одровонжу подальше проповідування і навіть велів йому залишити Київ. Канонізований 1594 р.

Гірканське надмор'я – узбережжя Каспійського моря.

Гіркинське море (Гірканське море) – Каспійське море.

Гліб – див. Борис і Гліб.

Градів – епітет Марса. Дослівно: «той, що йде [у бій]».

Громовержець – епітет Юпітера, головного бога в давньоримській митології.

Даки – народ тракійського походження, що мешкав у Дакії (приблизно на території нинішньої Румунії).

Данило Романович (Галицький) (1201–1264) – князь волинський і галицький, Великий князь київський (1240), перший український король. Як суверен великої держави, усе життя присвятив реалізації стратегічних планів об'єднання Південно-Західної Русі. Данило Галицький був старшим сином галицько-волинського князя Романа-Бориса Мстиславовича. Після смерті князя Романа (1205), скориставшись малоліттям його синів, а також чварами між князями та боярами, польські й угорські феодали захопили Галичину. Але щойно

княжичі змужніли, вони розпочали тривалу й запеклу боротьбу за батьківську спадщину. Для того щоб «зібрати докупи» володіння батька, спочатку Волинь (1221), а потім Галич і частину Галичини (1238), Данилові Галицькому знадобилося 40 років. Як повідомляє літописець, Данило ввійшов у місто, прийняв стіл свого батька, оголосив перемогу і поставив на Німецьких воротах свій прапор. Тільки 1245 р., після перемоги над польсько-угорськими військами під Ярославом, остаточно повернув собі всю Галичину. За час князювання звів фортеці в Кам'янці-Литовському, Бересті, Біланові, Кам'янці-Подільському, Хотині, Білгороді-Дністровському, поставив там своїх посадників і залоги. Збудував нове місто – Львів, який назвав на честь свого сина Лева. Зовнішньополітичним випробуванням для князя Данила стали відносини із Золотою Ордою, яка 1241 р. захопила українські землі. Ординські правителі не дозволяли особливо вивищуватися жодному з князів. Певно, тому Батий нагадав Данилові, що князь не приїхав до столиці Орди, Сараю, «по ярлик» на власну землю. Данило Романович із честю виніс усі приниження в ставці Батия й одержав від хана дозвіл володіти своїм князівством. Данило Галицький доклав чимало зусиль, аби зібрати коаліцію для звільнення Русі від монгольської навали. Він сподівався отримати підтримку від Папи Римського Інокентія IV в організації хрестового походу проти Орди, погодившись на перехід своїх володінь під церковну юрисдикцію Риму. 1253 р. Папа Римський надав Данилові Галицькому королівський титул. Утім, правителеві довелося власними силами вести війну з татарами, до того ж уперше в історії Русі один із її князів постійно брав гору над непереможними, як тоді вважалося, монголо-татарами. У 1245–1264 рр. Данило був повновладним господарем великого Галицько-Волинського князівства. Помер 1264 р. у своїй новій столиці Холм (нині територія Польщі). У пам'яті нащадків він залишився володарем, який подав приклад єднання задля великої мети – утвердже-

ня державності. Його держава, поставши на теренах Європи в XIII ст. під владою руського монарха, рівного між європейськими володарями, відіграла визначну роль в історії України. *Зображення:* 1. Картина невідомого художника. 2. Пам'ятник королю Данилові у Львові.

Дассов – ідеться про давньоукраїнську фортецю Дашів, яку наприкінці XV ст. захопили татари. Пізніше місто стане відомим під назвою Очаків. Тепер це районний центр Миколаївської області.

Дельфи (грец. Δελφοί) – місто в Південно-Західній Фокіді (Греція) неподалік від підніжжя Парнасу. Славне оракулом Аполлона (Дельфійський оракул) та Питією. Унаслідок розкопок 1893–1901, 1922–1925, 1930 рр. відтворено план Дельфів, знайдено скарбниці, збудовані різними містами Греції, театр і стадіон. Серед великої кількості знахідок – статуї, зокрема «Візничий» (V ст. до н. е.), а також понад 5 000 написів. За античними джерелами, Аполлон сам обрав це місто для свого майбутнього святилища, вбивши Питона, який тут оселився. Найважливішим місцем у Дельфах було коло Аполлона в північній частині міста, обведене мурами й розташоване на 6 терасах, які з'єднувала свята дорога, що вилася від вхідної брами до найвищого уступу, де й було споруджено храм богові. У вузькій залі горів вічний вогонь, а коло нього стояли вівтар Посейдона, статуї мойр та Аполлона Мойрагета (проводиря мойр). У найвіддаленішій частині святині (мабуть, у підземному приміщенні) над розколиною на триніжку сиділа Питія. У Дельфах були також статуї Аполлона, Гомера, саркофаг Діоніса й напівкруглий камінь – омфал, що вважався пупом землі (тут Аполлон поховав переможеного Питона). У північно-західній частині міста був розташований театр. Біля підніжжя східного скелястого муру струменіла вода священного Кастильського джерела, у якому прочани здійснювали очисне обмивання. На північний схід від Аполлонового – коло Атени Пронаї (охоронниці

святині). Для оборони святині в VI ст. до н. е. постала Дельфійська амфіктіонія, яка згодом, спираючись на авторитет та багатства оракула, перетворилася на могутній і впливовий політичний союз. З 189 р. до н. е. Дельфи перебували під владою Риму. *Зображення:* руїни храму Аполлона в Дельфах.

Дельфійський оракул (грец. Μαντείο των Δελφών) – найважливіший оракул Давньої Греції, заснований Аполлоном, який затвердив свою олімпійську божественність перемогою над змієм Питоном – сином Геї. Це описав Гомер у «Гімні Аполлонові», де вперше згадується оракул. Прорікання, передані через молоду жрицю, Питію, що перебувала в стані медіумного екстазу, тлумачили жерці. Пророцтва були свідомо двозначні, а жриця не вирізнялася непідкупністю: Дельфи не радили чинити опір Персії, підтримували Спарту проти Атен, а Філіппа Македонського – проти Греції. Період найбільшого впливу оракула припав на час грецької заморської колонізації, коли особливо часто його ради просили, обираючи місця для закладання міста. Дельфи вважали центром землі, позначеним священним каменем (омфалом). Місце розташування Дельф докладно описане Павсанієм. Від нього довідуємося, зокрема, про будови зі скарбами-дарунками від різних міст, про театр, про стадіон, про храм Аполлона з відомими висловами «Пізнай самого себе» (грец. γνῶθι σεαυτόν) і «Нічого понад міру» (грец. Μηδὲν ἄγαν), викарбуваними на фасаді. *Зображення:* Фрагмент фрески. Помпеї, І ст. до н. е.

Дір – київський князь приблизно середини IX ст., сподвижник Аскольда.

Длугош (Лонгус) **Ян** (пол. Jan Długosz, 1415–1480) – польський історик і дипломат, католицький ієрарх, архієпископ Львівський (1480). Серед численних творів найвідоміший «Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae», званий зазвичай «Хронікою Длугоша». Це історія Польщі, доведена до 1480 р., у 12 книгах латинською мовою. У «Хроніці...» використані матеріали

державних і церковних архівів, польські, чеські й угорські хроніки, руські й литовські літописи. Твір вважається вершиною польської середньовічної історіографії. *Зображення:* пам'ятник Янові Длугошу у м. Клобук, Польща.

Дніпро – річка в Україні. Давні греки називали його Бористеном, а мешканців басейну Дніпра – бористенідами.

Догмати – основні положення в релігійному вченні, які приймаються на віру і не підлягають критиці.

Домбровський Іван (Ян, Іоан) (кін. XVI – поч. XVII ст.) – автор історичної поеми «Дніпрові камени». Докладніше про нього див. вступну статтю.

Дон / Танаїс – річка в Росії.

Древляни (деревляни) – одне зі східнослов'янських племен (союзів племен). Мешкали в прип'ятському Поліссі. Найбільшим містом древлян був Іскоростень (сучасний Коростень). Після придушення повстання 945 р. залишки самостійності древлян були ліквідовані.

Дріади (грец. Δρυάδος) – лісові німфи, покровительки дерев у давньогрецькій міфології, які народжуються разом із рослиною, живуть у її листі й помирають разом із нею. Дріади прихильні до людей, що садять і плекають дерева. Схожими істотами в українській митології є мавки, за традиційними уявленнями – жительки лісів. На Галичині місцем їхнього поселення вважали Карпати. Мавки символізували душі дітей, народжених мертвими чи померлих нехрещеними. Щоб урятувати душу дитини, потрібно було на Троїцькі святки підкинути вгору хустину, назвати ім'я дитини й промовити: «Хрещу тебе». Після цього врятована душа могла

потрапити до раю. Якщо ж душа доживала до семи років, не потрапивши до раю, то немовля перетворювалося на русалку або мавку й завдавало людям шкоди. Для того ж, щоб устерегти себе від мавки, особливо на молодику, потрібно взяти з собою полин і сказати: «Нá тобі, мавко, полинь, а мене покинь». *Зображення:* Е. Морган «Дріада».

Дрогочин (Дорогочин) – давньоруське місто на річці Буг (тепер містечко в Польщі). 1238 р. неподалік Дрогочина військо Данила Галицького розгромило німецьких лицарів. 1253 р. тут відбулося коронування Данила Галицького.

Дубно – нині місто в Рівненській області України. Перша літописна згадка про нього датована 1100 р., коли під Києвом відбувся з'їзд руських князів, на якому Давид Ігорович отримав міста Дубно, Острог, Чорторийськ і Буськ. 1240 р. Дубно зруйнували і спалили монголо-татари, відтак воно перетворилося на невеличке поселення. 1498 р. місто отримало привілей на самоврядування за магдебурзьким правом, проведення щотижневих торгів та щорічних ярмарків. 1648 р. повстанські загони Максима Кривоноса здобули Дубно. Події в місті і його околицях кін. XVI – I пол. XVII ст. відобразив М. Гоголь у повісті «Тарас Бульба».

Евр (грец. Euros) – у давньогрецькій митології – назва стрімкого південно-східного або східного вітру, що дме під час зимового повороту Сонця. Тут, можливо, алюзія на запорожців, українців, які сповідують східну православну віру.

Евтерпа – одна з дев'яти муз давньогрецької митології, покровителька ліричної поезії й музики, дочка Зевса та Мнемосіни. Зображували Евтерпу молодою жінкою з вінком квітів та сувоєм біля ніг. На стародавніх пам'ятниках вона тримала в лівій руці маску, а в правій – костур. Евтерпа – винахідниця флейти.

Еней – найславетніший після Гектора герой Трої, родич троянського царя Пріама. Народився на горі Іда, а виховали його німфи. У перші дні Троянської війни не брав у ній участі, та коли Ахілл напав на нього й відтиснув до міста Лірнеса, Еней повів свої загони проти греків. У двобоях із Діомедом та Ахіллом від загибелі його спочатку врятувала Афродіта, а потім Посейдон. Про троянське походження римлян уперше згадує Тімей

(сучасник Пирра), за свідченням якого Еней заснував Лавіній зі святилищем троянських пенатів та Рим. У III ст. до н. е. переказ про походження римлян від троянців утвердився в Римі, що відбилося у творах Невія, Еннія, Фабія. Рим убачав в Енеї як представникові стародавнього царства свого предка, а піднесений у I ст. до н. е. рід Юліїв у сині Енея Юлові – свого родоначальника. Про мандри Енея та заснування ним міста в Латіумі римські історики склали чимало оповідей. За «Енеїдою» Вергілія, Еней залишив Трою під час падіння міста. Він забрав із собою сина Асканія (Юла) й на плечах виніс старого батька Анхіса. Зібравши вцілілих троянців, Еней відплив на захід, відвідав Тракію, Кріт і Сіцилію (тут помер Анхіс). Еней відплив до Латіуму, але Гера викликала велику бурю, через що його флот віднесло до Картагена. Тут в Енея закохалася Дідона, але Зевс наказав героєві покинути місто. Спустившись до Аїду, Еней довідався від Анхіса про своє майбутнє, а потім вирушив до місця призначення, де його гостинно привітав Латин. Епопея «Енеїда» мала на меті показати божественне походження Риму, уславити нащадка Енея, відбудовника Римської держави – Августа, і відтворити в казкових образах митичного минулого картини сучасної поетові епохи. Сюжети й образи легенд про Енея часто використовувалися в літературі Нового часу: відома трагічна опера «Еней і Лавінія», текст якої написав Б. де Фонтенель, бурлескно-травестійна поема «Енеїда» І. Котляревського тощо. *Зображення:* Д. Тенірс-молодший «Еней рятує свого батька» (1656).

Еол – 1. У давньогрецькій митології – бог вітрів, який у величезній печері тримає закованi в ланцюги «супротивні вітри й громовиті бурі». У Гомера Еол дає Одіссею шкіряний мішок із буревіями, який супутники мореходця розв'язують у пошуках царських подарунків, накликаючи страшну бурю. Судно знову прибиває до Еолового острова, що, звичайно ж, накли-

кає справедливий гнів бога. 2. Родоначальник грецького племені еолійців.

Еолійські печери – йдеться про печери, в яких, за митом, бог вітрів Еол тримав ув'язнені вітри. Печери перебували нібито в Еолії – грецькій території на західному узбережжі Малої Азії.

Ерато (грец. Ἐρᾰτώ) – одна з дев'яти муз у давньогрецькій міфології, покровителька любовної поезії.

Етіопи – мешканці Етіопії (Ефіопії), держави у Північно-Східній Африці. У минулому країну нерідко називали Абіссінією.

Етна – найвищий вулкан Європи (понад 3000 м) у східній частині Сіцилії. Родючість його схилів і виверження вражали як греків, так і римлян. Поклоняючись Деметрі (Церері), місцеві мешканці думали, що то один із похованих під Етною гігантів, Енкелад або Тифон, намагається вирватися з могили. Цим пояснювали вулканічну активність.

Етнівський – похідне від «Етна» – назви активного вулкана на Сіцилії, Італія.

Євангеліє (грец. εὐ-ἄγγελος – блага вість, благовістування) – ранньохристиянський твір, який оповідає про життя Ісуса Христа, розкриває зміст його вчення. Авторство Євангелій приписують або учням Ісуса, апостолам, або ж учням апостолів. Оскільки кожна християнська громада, а їх у первісному християнстві було багато, прагнула створити свою оповідь про життя Ісуса Христа, то з II пол. I ст. до IV ст. було написано багато Євангелій. Нині їх відомо понад 30. До канонічного тексту Нового Завіту ввійшли чотири з них – від Матвія, від Марка, від Луки та від Іоана.

Європа – назва однієї з частин світу.

Єпископ – найвищий духовний чин у християнській церкві.

Жанна д'Арк – див. Іоана Кельтська.

Жолква (Жовква) – давня назва нинішнього міста Нестерів у Львівській області.

Жолкевський Станіслав (1547–1620) – польський державний і військовий діяч. Протягом 1594–1596 рр. очолював польські війська, які були скеровані на придушення повстання під проводом Северина Наливайка. У травні 1596 р., підступом заво-

лодівши козацьким табором в урочищі Солониці біля Лубен, Жолкевський наказав вирізати кілька тисяч повстанців, а також їхніх жінок і дітей. Керував воєнними діями польської армії проти шведів у Лівонії (1601–1602), участь у яких брали й запорозькі козаки під проводом гетьманів С. Кішки та І. Куцковича. 1607 р. розбив заколотників на чолі з М. Зебжидовським, що виступили проти польського короля Сигізмунда III Вази. З 1608 р. – київський воєвода. 1610 р. розгромив московські війська, очолювані князем В. Шуйським, і зайняв Москву. Керував воєнними діями польсько-української армії проти турків на Поділлі (1611–1620). Брав участь у Хотинській війні проти Туреччини (1620–1621). Загинув у битві неподалік Цецори.

Замойська фортеця – замок у Замості, збудований Яном Замойським.

Замойський лицар – йдеться про Станіслава Замойського.

Замойський Станіслав (1519–1572) – холмський каштелян, польний гетьман коронний, батько канцлера й великого гетьмана Яна Замойського.

Замойський Ян (Ян із Замостя) – канцлер і великий гетьман польський. Підтримував усі проєкти внутрішніх перетворень Польщі, був учасником військових походів Баторія. Чимало старань доклав Замойський і до розвитку наук. Він активно допомагав королю в запрошенні до Польщі відомих європейських учених. З багатьма науковцями й письменниками перебував у добрих стосунках, навіть був їм заступником. Заснував місто Замостя, а пізніше – академію за зразком італійських університетів (1594).

Заслав – див. Ізяслав.

Заславські – українські магнати, князівський рід. У XVI–XVII ст. володіли великими маєтками в Україні. Походили від князя Ю. Острозького, який наприкінці XV ст. став власником Заслава. Звідси – їхні прізвища. Заславські займали керівні посади в Польщі.

Зонара Іоан († після 1159) – візантійський хроніст, автор всесвітньої історії від створення світу до вступу на престол візантійського імператора Іоана II Комніна 1118 р. Його хроніка («Аннали») була популярна у слов'янських країнах.

Івери – грузини.

Ігор Ольгович († 1147) – Великий князь київський (1146).

Ігор Рюрикович (Старий) – Великий князь київський (913–945). Здійснював походи на Візантію та Кавказ. Достеменно відомі походи Ігоря на Константинополь (Цареград) 941 р. та 943 р. Перший був невдалим: спочатку численна руська ескадра (літопис називає нереальну цифру в 10 000 кораблів) успішно пройшла південно-західним узбережжям Чорного моря, але біля самого Константинополя була спалена грецьким вогнем. Другий похід (у якому, окрім полян, взяли участь загони варязьких найманців, печенігів, словен, кривичів, тиверців тощо), завершився укладанням вигідної угоди, що значно розширила торговельні можливості слов'ян у Візантії. Ігор загинув під час повстання древлян (945). У візантійського хроніста X ст. Лева Диякона, який завершив свою «Історію» приблизно 990 р., загибель князя описано так: «Ігоря прив'язали до двох зігнутих дерев і відпустили їх. Князь був розірваний навпіл». *Зображення:* Ігор Рюрикович. Малюнок XVII ст. (Із «Кройніки» Т. Софоновича.)

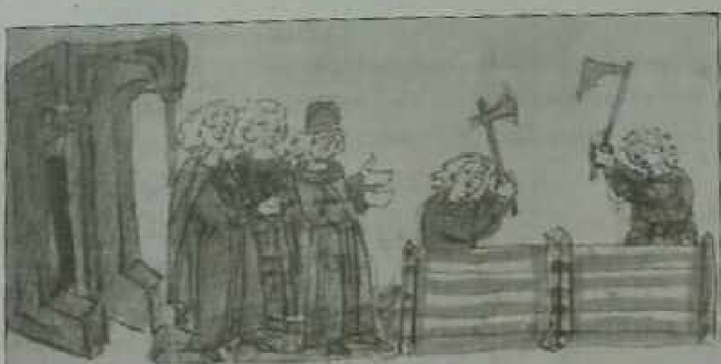

Ізяслав / Заслав – давньоруське місто на річці Горинь (притока Прип'яті). Заснований 987 р. Протягом XIII – I пол. XIV ст. перебував у складі Галицько-Волинського князівства. У II пол. XIV ст. був захоплений Литвою, а від 1569 р.– Польщею.

Ізяслав Мстиславич (прибл. 1097–1154) – Великий князь київський, одна з найпомітніших політичних фігур в історії Київської Русі періоду феодальної роздробленості. Його діяльність була спрямована на об'єднання удільних князівств під владою Києва та зміцнення самостійності руської православної церкви. Ізяслав (христ. Пантелеймон) Мстиславич, «благочестивого дерева благая поросль», – син Мстислава Великого і шведської принцеси Христини, онук Володимира Мономаха. Брав активну участь у міжусобних війнах, зокрема за київський великокнязівський стіл, як представник династії Мо-

номаховичів. Уславився як мужній полководець, мудрий правитель і дипломат, що прагнув об'єднати роздроблені на окремі князівства землі Київської Русі. Перше утвердження Ізяслава Мстиславича на київському великокнязівському столі відбулося в 1146–1147 рр. після повстання киян проти династії Ольговичів. 1149 р. він зазнає поразки від свого політичного суперника Юрія Долгорукого й залишає Київ. Друга спроба відвоювати великокнязівський стіл (1150) теж була невдалою. Лише 1151 р., внаслідок блискучої безкровної перемоги над військом Юрія Долгорукого, Ізяслав Мстиславич остаточно заволодів Києвом. Його протистояння закінчується не тільки військовою, а й політичною перемогою: перебування на київському столі він поділив із «найзаконнішим» спадкоємцем – своїм дядьком В'ячеславом Володимировичем. У внутрішньополітичній діяльності Ізяслава чільне місце займала проблема зміцнення самостійності руської православної церкви. За його підтримки вдруге в історії Київської Русі без погодження з Константинопольським патріархом, 1147 р. митрополитом Київським було обрано постриженця Зарубського монастиря – Клима Смолятича. У зовнішній політиці Ізяслав Мстиславич орієнтувався на європейські країни – Угорщину, Чехію, Польщу – і скріплював союзи з їхніми правителями династичними шлюбами. Державна й політична діяльність князя описана його придворним літописцем Петром Бориславичем: «Сей великий князь був чесний і благовірний, славен у хоробрості... милостивий до всіх, не сріблолюбець, про добре правосуддя

і управління дбав; був, однак, честолюбивим і не міг кривди честі своєї терпіти». *Зображення:* 1. Ізяслав II Мстиславич. 2. «Суперечка Русі з Московією». Малюнок із літопису.

Інди = індійці.

Іоанна Кельтська – ідеться про героїню французького народу Жанну д'Арк (1412–1431), прозвану Орлеанською дівою. Під час Столітньої війни вона очолила визвольну боротьбу французького народу проти англійських загарбників і здобула низку вирішальних перемог. 30 травня 1431 р. Жанна д'Арк була заживо спалена на площі Старого ринку в Руані «за єресь, відьомство і носіння чоловічого одягу». Одразу ж після її смерті з волі короля та за наказом Папи Римського розпочався реабілітаційний процес, який відбувався в Парижі та Руані (1455–1456) й відновив добре ім'я Орлеанської діви. 1909 р. вона була визнана блаженною, а 16 травня 1920 р. римо-католицька церква оголосила Жанну д'Арк святою. Існує серйозна версія, що насправді Жанна д'Арк не загинула на вогнищі, а врятувалась і жила під іменем Жанна д'Армуаз. *Зображення:* Ж.-Ж. Шерер «В'їзд Жанни д'Арк в Орлеан» (1887). Музей образотворчих мистецтв в Орлеані.

Істр – давня назва нижньої течії Дунаю.

Казимир III Великий (1310–1370) – польський король із династії П'ястів. Здійснював політику централізації країни. Заснував університет у Кракові (1364). Воював із Тевтонським орденом.

Казимир IV Ягеллончик (1427–1492) – Великий литовський князь і польський король (від 1447). Відстоював у Тевтонського ордену Східне Помор'я.

Казимир II Святий (1458–1484) – син Казимира IV Ягеллончика, вихованець Яна Длугоша. 1471 р. був оголошений королем угорським, а згодом канонізований.

Калліопа – найстарша з дев'яти муз у давньогрецькій мітології, покровителька епічної поезії й науки. Її зображували з сувоєм

і паличкою для письма. *Зображення:* Калліопа. Антична скульптура.

Камени – італійські богині, яких давні римські поети ототожнювали з музами – покровительками мистецтв у Давній Греції.

Карпатські гори – Карпати.

Кафа – сучасна Феодосія, заснована 1260 р. вихідцями з Генуї (Італія). Була визначним торговим центром Європи. Мала добре укріплену фортецю й сильне військо. Після захоплення турками продовжувала бути головним невільничим ринком у Криму. Біля її фортечних мурів часто з'являлися чайки козаків. 1616 р. запорожці на чолі з гетьманом Петром Конашевичем-Сагайдачним здобули Сіноп і Трапезунд, а потім повернули до Кафи, раптовим ударом знищили турецький флот, що стояв у бухті, й, узявши місто приступом, звільнили кілька тисяч невільників, які були призначені для продажу в рабство. Оволодівали запорожці фортецею Кафа й пізніше, визволяючи водночас із неволі своїх співвітчизників.

Кельтський – похідне від назви групи племен «кельти», які на початку І тис. до н. е. населяли територію сучасної Франції та інших європейських країн.

Кий – полянський князь, найстарший із трьох братів-засновників Києва (Кий, Щек і Хорив, іноді згадують також їхню сестру Либідь), які нібито збудували місто й назвали його на честь старшого брата Києвом. «Повість врем'яних літ» оповідає про те, що Кий був перевізником на Дніпрі. Легенди про заснування міста є, мабуть, етимологічними митами, покликаними пояснити назви київських місцин. У польського історика Длуго-

ша (XV ст.), який широко використовував дотепер не збережені українські літописи, маємо компіляції, де київська династія аж до Аскольда і Діра зображена безпосереднім нащадком Кия та його братів. *Зображення:* фрагмент скульптурної композиції «Монумент Незалежності» (автор – А. Кущ, 2000). Київ, майдан Незалежності.

Київ – столиця України. Автор «Дніпрових камен» роком заснування Києва називає 430-й. Цю саму дату наводять польський історик XVI ст. М. Стрийковський та український мислитель Т. Прокопович. Археологи також стверджують, що Київ було засновано наприкінці V – у I пол. VI ст. За легендою, Київ заснували три брати – Кий (саме на його честь назване місто, у якому він був найпершим князем), Щек, Хорив – і їхня сестра Либідь.

Упродовж VIII–XII ст. Київ був столицею давньоукраїнської держави Русь (історіографічний термін – Київська Русь), яка простягалася від Балтійського до Чорного моря. Починаючи з IX ст., Київ став одним із найбагатших і найкращих міст середньовічної Європи, торговим та культурним центром. У цей час тут мешкало понад 50 000 осіб, була розташована найбільша бібліотека християнського світу. Завдяки династичним шлюбам Київ мав зв'язки з різними країнами Європи. 988 р. князь Володимир увів на Русі християнство, відтак Київ став одним із найбільших центрів християнства в тогочасному світі. 1169 року місто було захоплене й пограбоване ростово-суздальським князем Андрієм Боголюбським, 1203 р. – князем Рюриком Ростиславичем та Ольговичами разом із половцями. Пізніше Київ захопили і зруйнували війська Батия (1240). Після татарської навали місто було відбудоване. 1363 р. приєднане до Великого князівства Литовського. У 1494–1497 рр. Київ отримав магдебурзьке право. 1569 р. на підставі Люблінської унії був приєднаний до Речі Посполитої. У цей період місто стало центром Київського воєводства. Внаслідок Хмель-

ниччини 1667 р. Київ потрапив до складу Московської держави (з 1686-го – перманентно). *Зображення:* пам'ятний знак на честь заснування Києва, 1982.

Кінтієць – епітет Аполлона; походить від назви місця культу бога на горі Кінт (острів Делос), де народилися Аполлон та Артеміда. Отже, кінтський – аполлонівський.

Кінтський – похідне від назви гори Кінт на острові Делос, місця народження Аполлона й Артеміди.

Кір Молодший († 401 до н. е.) – перський принц, який намагався скинути з престолу свого брата Артаксеркса II. Коли спроба виявилася невдалою, він повернувся у Сарди, зібрав 10-тисячне військо з найманців (переважно греків), щоб підсилити очолювані ним перські війська. 401 р. Кір вирушив у похід проти брата, приховавши від греків свою справжню мету. Війська Кіра та Артаксеркса зійшлися в битві, Кір кинувся на брата й поранив його, натомість поліг сам. Артаксеркс наказав відрубати Кірові голову й руку, яка нанесла йому рану, і виставити перед людські очі. Ошукані греки обрали нових командирів і почали торувати довгий шлях додому. Вавготи (вестготи), з якими вони зіштовхнулися на зворотній дорозі, описані Ксенофонтом в «Анабасисі».

Кірійське джерело – похідне від «Кіра», назви міста у Фокіді (Греція), згодом місцевості (кірійські поля, кірійські печери, кірийські узгір'я, кірійські джерела тощо). Ці місця поети часом називають «фокідськими», «парнаськими» й визначають оселею муз.

Кітара – струнний щипковий музичний інструмент давніх греків, споріднений із лірою.

Кларосець – епітет Аполлона. Походить від назви міста Кларос на Іонійському узбережжі Малої Азії, на якому побудовано храм і оракул Аполлона.

Кліо – у давньогрецькій митології – одна з дев'яти муз, покровителька історії. Зображувалася із сувоєм та грифелем у руках. Вважалася дочкою Мнемосіни й Зевса. *Зображення:* Кліо. Антична скульптура.

Коломан (Кальман) **Паннонець** – у тексті змальований сучасником Мстислава Романовича († 1223) та Мстислава Мстиславича († 1224). Це й дає підстави припускати, що йдеться саме про Коломана (прибл. 1207–1241) – сина угорського короля Андрія II, зятя князя сандомирського й краківського Лешка Білого, князя галицького (1214–1219). 1214 р., внаслідок угоди в Спіші між Андрієм II і Лешком Білим, Коломана проголосили королем окупованої угорськими й польськими військами Галичини. 1219 р. галичани підняли повстання проти угорських загарбників і запросили на престол новгородського князя Мстислава Мстиславича Удатного. Об'єднані сили Данила Романовича Галицького й Мстислава Удатного розбили угорські війська під командуванням Коломана біля Галича (1221). Мстислав Удатний потрапив у полон.

Колхіда – давньогрецька назва Південно-Східного та Східного Причорномор'я.

Колхідський – похідне від «Колхіда».

Константинополь / Цареград – столиця Римської імперії з 330 р., потім – Візантії. Одне з головних міст християнської церкви, місце перебування Константинопольського патріарха. Турецька назва – Стамбул.

Копил – старовинне місто, колись столиця Копильського князівства. Нині селище міського типу Копиль, районний центр Мінської області, Білорусь.

Кормига – ярмо, неволя, рабство.

Коростень / Іскоростень – нині місто в Житомирській області. У давнину було столицею племені древлян. Засноване раніше 914 р. Древлянська столиця була побудована з дерева, а тому отримала назву «Іс-коро-стень», тобто місто «із кори на стіні». 945 р., збираючи щорічну данину, до Іскоростеня прийшов київський князь Ігор. Там його убили (древлянський князь Мал) і поховали з усіма почестями. Сусіднє ж із Коростенем село стало називатися Могильне (зараз це село Поліське). *Зображення:*

пам'ятник князю Малу (автор – І. Зарічний, 2005). Коростень, Центральний міський парк ім. М. Островського.

Корсунь – давньоруська назва міста Херсонес Таврійський у Криму.

Косинський Криштоф († 1593) – гетьман українського реєстрового козацтва. Очолював антифеодальне повстання проти шляхетської Польщі протягом 1591–1593 рр.

Костянтин VIII – див. Василій II.

Костянтин – імператор східний. Йдеться про Костянтина Великого – римського імператора впродовж 274–316 рр., який Міланським едиктом (313) надав свободи християнській церкві. Рівноапостольний святий.

Краків – давня столиця Польщі.

Крез (прибл. 595–546 до н. е.) – останній цар Лідії (прибл. 560–546 до н. е.), знаменитий своїм багатством. Крез підкорив більшу частину Малої Азії, зокрема грецькі міста Ефес, Мілет та інші, і мав намір помститися за свого зятя, царя Мідії, поваленого через перського царя Кіра II. Однак Крез зазнав поразки, був обложений у Сардах і 546 р. до н. е. захоплений у полон. Імовірно, тоді ж Крез загинув, хоча в грецькій традиції відома розповідь про його чудесний порятунок, після якого він нібито став радником Кіра. *Зображення:* К. Віньйон «Крез приймає данину від селян Лідії».

Крижак – хрестоносець, рицар, на одязі якого був нашитий хрест. Тут ідеться, очевидно, про німецький рицарський орден хрестоносців, що століттями чинив експансію на польські й балтійські землі.

Кримські татари – мова про Кримське ханство.

Кромер Мартин (1512–1589) – відомий польський історик XVI ст. З 1579 р. – єпископ. Був секретарем польського короля Сигізмунда II Августа. Учасник дипломатичних місій. Автор історичної хроніки Польщі з найдавніших часів до 1505 р. (у якій подано факти з історії України) та праці «Польща» (1575), що

містить географічні й етнографічні відомості про Україну. Твори Кромера використовували українські літописці XVII – поч. XVIII ст.

Лаба – слов'янська назва річки Ельба.

Латинці – римляни; католики.

Латона – латинська форма імені богині Лето, яка вважалася матір'ю Аполлона й Артеміди.

Латонині діти – Аполлон та Артеміда.

Лев Данилович (прибл. 1228 – прибл. 1301) – галицько-волинський князь, син Данила Романовича Галицького. 1247 р. (чи ж 1251–1252) Лев Данилович для зміцнення союзу з Угорським королівством одружився з дочкою Бели IV – Констанцією. 1252 р. допомагав батькові воювати з монголо-татарськими ордами, очолюваними Куремсою. Після смерті Данила Галицького (1264) успадкував Перемишльське князівство та Львів (місто назване на честь Лева Даниловича), а після смерті брата Шварна Даниловича (прибл. 1269) – Холмське, Белзьке, Дорогочинське князівства й Галич. 1272 р. переніс столицю Галицько-Волинської держави до Львова. Підтримував активні дипломатичні зв'язки з Чехією, Угорщиною, Литвою, Тевтонським орденом. Після смерті краківського князя Болеслава Соромливого (1279) Лев Данилович у союзі з чеським королем Вацлавом II намагався здобути Краків. Підтримуючи в боротьбі за краківський престол Болеслава Мазовецького (сина сестри Переяслави), вів тривалу війну з польським князем Лешком Чорним. Приєднав до Галицько-Волинського князівства частину Закарпаття з Мукачевом (прибл. 1280) і Люблінську землю (прибл. 1292). *Зображення*: Л. Долинський «Лев Данилович на фоні міста Львова» (кін. XVIII ст.).

Лета – підземна річка забуття в давньогрецькій митології, що відокремлювала потойбічний світ від земного. Душі померлих, напившись летиної води, буцім забували про минуле.

Вергілій в «Енеїді» також стверджує, що душі померлих п'ють воду з Лети, аби забути своє колишнє життя перед новим утіленням. У «Метаморфозах» Овідія Лета тече навколо печери сну, і дзюркіт її води навіває на людей дрімоту. Ідею Вергілія розвиває Данте в «Божественній комедії»: води Лети в Чистилищі змивають із душі померлого пам'ять про зроблені ним гріхи.

Лето / Латона –дочка титана в давньогрецькій митології. Мати Аполлона й Артеміди – Зевсових дітей. За пізнішою версією, їй було заборонено народжувати на суші, тому Посейдон переніс її на плавучий острів Делос. Лето вбила 7 дочок і 7 синів Ніоби, помстившись за глузування над нею і її дітьми.

Лиса гора – місцевість Києва в Печерському районі, що міститься на правому березі Либеді, на південний захід від Видубичів. З давніх-давен наші пращури здійснювали на Лисій горі, серед одвічної природи, свої обряди. Це урочище мало велике духовне значення. Лиса гора була одним із головних язичницьких святих місць після насадження християнства. Кажуть, що Володимир часто ганявся тут за тими, що «…пред дубом молебни поют…», «…приносять яко жертви, пироги і каші, і яєшні, і, поклонясь березам, почнуть пісні сатанинські співати і дланьми плескати, і всяко бесяться…». У кін. XVI – на поч. XVII ст. тут мали осідок українські домінікани. *Зображення:* Лиса гора.

Литовці – 1. Мешканці Литви. 2. Усі народи, які мешкали на території Великого князівства Литовського, зокрема українці та білоруси. Історія цієї держави бере початок у 1230–1240 рр., коли князь Міндовг об'єднав частину литовських племен. За Гедиміна (1316–1341) відбулося зміцнення територіальної єдності, утвердження спадковості князівської

влади. У XIV ст. до складу Великого князівства Литовського увійшли білоруські землі, Волинь, Поділля, Брацлавщина, Київщина, Чернігівщина. Відтоді князівство стало однією з найбільших держав Європи. Це була федерація чималої кількості земель, влада над якими зосереджувалася в руках місцевої знаті під верховенством Великого князя. Від 1398 р. держава стала називатись Велике князівство Литовське, Жемайтійське і Руське, що відбивало значну роль українських і білоруських земель у його розвитку цього часу. Ці землі становили 9/10 його території, мали великий економічний потенціал. Князівські литовські роди зливалися з аристократією руських земель і визнавали їхню політичну культуру, закони, звичаї, мову, релігію. Руська еліта XIV ст. ділила панівні позиції у князівстві з литовською знаттю. 1385 р. князь Ягайло уклав Кревську унію з Польщею, яка сприяла привласненню українських земель польським панством. Одночасно князівська влада здійснювала політику ліквідації автономних князівств на руських землях, адміністративної централізації. За реформою 1564–1566 рр. Велике князівство Литовське було поділене на 13 воєводств; на українських землях утворено Київське, Волинське та Брацлавське воєводства. На час написання поеми «Дніпрові камени» внутрішню і зовнішню політику в Україні визначала Польща. *Зображення*: Герб Великого князівства Литовського.

Лібуше – ідеться про Любушу, митичну чеську королеву, яка разом зі своїм чоловіком заснувала Прагу.

Лігурієць – мешканець Лігурії, території на півночі Італії. Кафські лігурійці – італійці, які заснували Кафу й там мешкали.

Лідія – в античності назва держави в центральній частині Малої Азії, столицею якої були Сарди. Як незалежна держава Лідія існувала, ймовірно, від початку VII ст. до н. е. Останній лідійський цар Крез був скинутий перськими військами, очолюваними Кіром Великим (546 до н. е.). Свого часу Лідія відігравала значну роль на Близькому Сході. Під її владу перейшли прибережні грецькі міста-держави Малої Азії й більша частина на території Фригії. Європейські греки ставилися до лідійців із великою повагою. Крез мав союз зі Спартою, дружби з ним шукали Атени.

Ліра – давньогрецький струнний щипковий музичний інструмент у формі овальної незамкненої згори рами з відігнутими округлими кінцями.

Ліутпрандус (920–972) – єпископ Кремонський, автор творів «Про європейські справи» та «Історія свого посольства до Никифора Фоки, імператора Візантійського, яка тлумачить золотом написаний лист».

Ляхи – руська назва представників групи польських племен від XI ст.

Македонець – мешканець Македонії, рабовласницької держави на Балканському півострові.

Маркомани – свевське плем'я, яке мешкало між Майном і Дунаєм. За Марка Аврелія напало на Рим. У поемі І. Домбровського «Дніпрові камени» – чехи.

Маркоманці – див. Маркомани.

Марс (лат. Mars) – бог війни у давньоримській митології. Ототожнювався з грецьким Аресом (грец. Ἄρης). Кохання Марса до Венери дуже рано стало художнім сюжетом, що засвідчують фрески в Помпеях. В епоху Відродження Марс і Венера були символами Боротьби й Любові, у поєднанні яких народжується Гармонія. Як батько Ромула, Марс уважається родоначальником і охоронцем Рима, у той самий час його храм був споруджений за міськими стінами (військо не мало права заходити до міста) на Марсовому полі, де влаштовували огляди кінноти. Священними тваринами Марса вважали вовка й дятла. *Зображення*: Марс/Арес. Копія античної скульптури.

Мельпомена (грец. Μελπομένη) – у давньогрецькій митології – одна з дев'яти муз-сестер, яких народила богиня пам'яті Мнемосіна від Зевса (чи ж дочка Геї);

покровителька трагедії та символ сценічного мистецтва. Зображувалася з трагічною маскою в одній руці й палицею або мечем – в іншій, на голові мала вінок із плюща. Від бога річки Ахелоя Мельпомена народила сирен, які уславилися своїм чарівним співом. *Зображення:* Мельпомена. Копія античної скульптури.

Меотіда – Азовське море.

Меховіта / Матвій Меховський (1456–1523) – польський історик, автор кількох творів із медицини, професор і ректор Краківської академії. На поч. XVI ст. відвідав Московію й написав трактат, у якому дав коротку довідку з географії та історії цієї країни. Однозначно відділяв Московію від України-Руси.

Міди (мідійці) – мешканці історичної країни Мідія – держави на північному заході Персії. Протягом сторіччя мідійці володіли великою територією, що простягалася від Сузіани на півдні Персії до річки Галіс на центральному плоскогір'ї Малої Азії. Мідійці були найбільшим з індоєвропейських племен, які переселилися в гірські райони Вірменії й Персії зі степів Північного Причорномор'я, імовірно, між 1000 і 900 рр. до н. е. Вони зберігали в Перській імперії привілейоване становище, хоча час від часу й піднімали повстання через великі податки. На ассірійських зображеннях мідійці мають густі бороди, вони взуті у високі зашнуровані черевики й одягнені в плащі з овечих шкур. На барельєфах у давньому перському місті Персеполі мідійських лучників можна побачити серед царських охоронців.

Мізійці – мешканці Мізії.

Мізія – історична країна у північно-західній частині Малої Азії.

Міндовг († 1263) – Великий князь литовський. На основі об'єднання кількох князівств створив литовсько-руську державу,

яка мирним шляхом почала приєднувати підкорені Золотою Ордою й поставлені у васальну залежність руські князівства. 1362 р. на умовах автономного удільного князівства до Великого князівства Литовського ввійшла Київська земля. *Зображення:* гравюра А. Гваньїні до книги «Хроніки європейської Сарматії», 1578.

Мінерва – у давньоримській мітології – богиня мудрості, покровителька наук, мистецтв і ремесел. Ототожнювалася з давньогрецькою Атеною, тому вважалася також богинею війни. Разом із Юпітером і Юноною входила до Капітолійської тріади. В епоху Відродження Мінерва звичайно символізувала мудрість і розсудливість, хоча, як і раніше, зображувалася в шоломі воїна: наприклад, на картині А. Мантеньї «Перемога Мудрості над Ґанджем», де Мінерва бореться з Венерою та Вадами, що її супроводжують. Схожим способом Мінерва допомагає Діані на картині Перуджіно «Бій Любові й Цнотливості». *Зображення:* Й. Сильвіус «Мінерва». Національний музей Швеції, Стокгольм.

Мітрідат VI Евпатор (132–63 до н. е.) – цар Понту в Малій Азії й затятий супротивник римської експансії на Близькому Сході. Після придушення військами правителя повстання боспорських скитів (107 р. до н. е.) залежними від Мітрідата стали майже всі грецькі міста на Чорному морі. Спроби захопити Каппадокію, Пафлагонію та Вітинію виявилися невдалими й призвели до конфліктів через зіткнення з римськими інтересами стосовно Малої Азії. Після успіхів Мітрідата на першій стадії війни римський полководець Лукулл розбив його військо в 72–71 рр. до н. е. Помпей завдав монархові рішучої поразки 65 р. до н. е. Від Мітрідата відступився власний син Фарнак II, і старий цар покінчив життя самогубством.

Молдавани – мешканці Молдавії.

Монарх – глава монархії, одноосібний правитель країни; спільна назва для царів, королів, імператорів, султанів тощо.

Мосхи – мешканці Московського князівства; московити.

Мстислав Великий (1076–1132) – син Володимира Мономаха, Великий князь київський (1125–1132), за якого Україна-Русь зберегла свій міжнародний авторитет та внутрішню консолідацію. Здійснив низку соціально-економічних реформ, ужив заходів, спрямованих на подолання церковного розбрату. По-

движник у справі розвитку освіти, мистецтва та архітектури. Був одружений зі шведською принцесою Христиною. Помер Мстислав 15 квітня 1132 р., похований у церкві святого Теодора Тірона, яку сам і спорудив. Був високоосвіченою людиною, тяжів до апостольського християнства. Провів декілька успішних походів проти половців, кривичів, литовців і чуді; кордони половців відсунув за Дон, а на балтів наклав значну данину. Князі шанували Мстислава як голову держави, адже він «много поту утер за Руськую землю». Міжнародний авторитет України-Руси Мстислав зміцнював також матримоніальними зв'язками. Його доньки були одружені: Малфріда – із норвезьким королем Сігурдом I, Ірина – з візантійським царевичем Андроніком, Єфросинія – з угорським королем Гезом II, син Ізяслав – із німецькою королівною, а Святополк – із моравською княжною. *Зображення:* Мстислав Великий. Мініатюра з «Царського титулярника», 1672.

Мстислав Романович (Старий) († 1223) – син князя Романа Ростиславича. З 1197 р. – князь смоленський, з липня 1212 р. – Великий князь київський. Разом із галицьким князем Мстиславом Мстиславичем Удатним став одним з організаторів наради українських князів у Києві перед першим походом на монголотатар. Загинув у битві на Калці.

Мстислав II Ізяславич († 1170 р.) – Великий князь київський (1158–1159, 1167–1169, 1170). Син київського князя Ізяслава Мстиславича. Упродовж 1151–1154 рр.– князь переяславський, з 1154 р. – князь волинський. Брав участь у війнах батька з чернігівськими князями та владимиро-суздальським князем Юрієм Долгоруким. Двічі розбив половецькі орди (1152). У березні 1169 р. обороняв Київ від військ князя Андрія Боголюбського, але був змушений залишити місто й відступити на Волинь. 1170 р. знову зайняв Київ. Помер у Володимирі-Волинському.

Музи – богині мистецтв і наук у давньогрецькій міфології (у римлян – камени). Згідно з «Теогонією» Гесіода, дев'ять муз були

дочками Зевса й Мнемосіни. Гесіод називає імена всіх дев'яти муз, однак їхні сфери впливу ще не розподілені. Тільки в римську епоху кожна з муз стала покровителькою певного виду мистецтва або науки: Калліопа – епічної поезії, Кліо – історії, Евтерпа – музики, Терпсіхора – хорового співу й танцю, Ерато – любовної поезії, Мельпомена – трагедії, Талія – комедії, Полігімнія – гімнів і пантоміми, Уранія – астрономії. (Втім, сфери впливу муз неодноразово варіювалися.) Їхнім заступником і проводирем був Аполлон (Музагет). Слово «музей» спочатку означало «житло муз»: у знаменитому Музеї (Музейоні) в Александрії, побудованому Птолемеями в III ст. до н. е., була зібрана найбільша в античному світі бібліотека, у якій функціонував славнозвісний науковий центр. Платон уважав, що натхнення, дароване музами, є «божественним» і необхідним для поета «божевіллям». *Зображення:* фреска Дж. Романо «Аполлон, що танцює з музами» (прибл. 1540). Галерея Пітті, Флоренція.

Наливайко Северин (прибл. 1560–1597) – козацький ватажок, керівник козацького повстання 1594–1596 рр. в Україні й Білорусі. Народився в Гусятині (нині Тернопільська область). У молоді роки перебував на Запоріжжі, брав участь у походах запорожців проти турків і татар. Згодом служив як сотник надвірної хоругви у князя К. Острозького. Залишивши службу, Наливайко організував на Брацлавщині загін нереєстрових козаків, який улітку 1594 р. здійснив вдалий похід у Молдавію проти турків і татар. Отримавши військову допомогу із Запорізької Січі, Наливайко у жовтні того самого року очолив народне повстання на Брацлавщині. На річці Солониця біля Лубен козаць-

ке військо оточила польська армія. Після двох тижнів оборони керівників повстання було підступно схоплено і вбито, а Наливайка після страшних тортур – страчено (четвертовано) у Варшаві (1596). *Зображення:* портрет роботи невідомого художника XVII ст.

Нанкер (Ян Нанкер Колда герба Окша) – єпископ, протягом 1326–1341 рр. керував вроцлавською дієцезією. Знаний як оборонець польщизни в Нижній Сілезії, зокрема видав документ на заборону працювати в школах тим, хто не знає польської мови. Першим у Польщі запровадив свято Божого Тіла (1320).

Наяди – німфи джерел, річок та озер у давньогрецькій митології. Вважалися дочками Океана й Тетіди. Їх було майже три тисячі, а тому всіх їхніх імен не знав ніхто. Наяди – давні божества, хранительки вод; деякі приносили не тільки зцілення, але навіть безсмертя.

Нестор – цар грецького міста Пилоса (захід Пелопоннесу), учасник Троянської війни, який на час її початку правив уже третім поколінням людей. У переносному значенні «Нестор» – стара, мудра людина, добрий порадник.

Німфи – у давньогрецькій міфології – другорядні божества, які жили в печерах, лісах, полях, горах, річках і джерелах; їх уявляли як жінок, що втілювали різні сили природи: лісові (дріади), гірські (ореади), річкові (наяди), морські (нереїди й океаніди) тощо. *Зображення:* Г. Рей «Річкові німфи і пастух» (1909).

Новгородська Русь (Новгородська земля) – північна частина Давньої Русі. Від IX ст. входила до Київської Русі. 1136 р. відокремилася в Новгородську феодальну республіку. У кін. XV ст. її підкорив московський цар Іван Грозний та повністю винищив населення столичного міста.

Нот – бог південного або південно-західного вітру у давньогрецькій митології, якого римляни називали Австр.

Окшиці (Окша) – українсько-польський шляхетський герб (його мав, зокрема, український ренесансний гуманіст Станіслав Оріховський).

Олег († 912) – київський князь. Спочатку князював у Новгороді. 882 р. разом із дружиною рушив шляхом «з варягів у греки». Дорогою забрав у полон київських князів Аскольда й Діра, убив їх і почав правити в Києві сам. Саме Олегові літопис приписує славетний вислів про Київ – «Це буде мати городам руським». Його спадкоємцем на київському столі став Ігор Рюрикович. Зі сторінок «Літопису руського» Олег постає авторитетним державником і видатним полководцем, а мирний договір між Руссю та Візантією 907 р. засвідчує, що він шанував давньоукраїнські цінності: «Олега з його воїнами водили на присягу за руським звичаєм: клялись ті своєю зброєю, і Перуном, своїм богом, і Велесом, богом худоби, і утвердили мир». За князювання Олега відбулося об'єднання Новгорода й Києва – центрів двох давньоукраїнських держав. Князь Олег – один з улюблених героїв давньої народної творчості. В билинах він іменується Вольгою Всеславичем, Віщим Олегом. Поховали його, за переказом, у Києві на горі Щекавиця. *Зображення*: фрагмент картини В. Васнецова «Олег біля кісток коня» (1899). Державний літературний музей, Москва.

Олег († 977) – син Святослава, князь древлянський.

Олександр Острозький (1571–1603) – наймолодший син Костянтина-Василія, воєвода волинський.

Олелько Володимирович († 1455) – київський і слуцький князь (1443–1455), онук Ольгерда. Опирався на місцевих українських феодалів. Зміцнював автономію Київського князівства у складі феодальної Литви й підтримував її боротьбу проти татарських нападів.

Ольга (у хрещенні Олена) (прибл. 890–969) – Велика княгиня київська, видатна державна діячка. До змужіння сина Свято-

слава була правителькою Київської Русі (945–964). Провадила успішну внутрішню і зовнішню політику, зміцнювала торговельні та політичні зв'язки Київської Русі з іншими державами, сприяла зростанню її міжнародного престижу. Канонізована православною церквою як рівноапостольна й прилучена до лику святих ще в домонгольські часи. Згідно з «Літописом руським», до Києва вона прибула 903 р. Протягом тривалих завойовницьких битв, коли князь Ігор перебував у походах, княгиня Ольга взяла на себе турботи з управління державою. Після загибелі князя від рук древлян (945) Ольга стає регентшею неповнолітнього сина Святослава й жорстоко розправляється з повсталими за смерть чоловіка, про що свідчать тогочасні літописи та легенди. Княгиня Ольга виявила себе розумною, енергійною й далекоглядною правителькою. Вона здійснила низку реформ, запровадила регламентацію феодальних повинностей, забезпечивши державу постійним прибутком. У зовнішніх відносинах Ольга віддавала перевагу дипломатії перед війною: розширювала, зміцнювала міжнародні зв'язки Київської Русі, зокрема з Візантією. 957 р. (за іншими даними – 946) Велика княгиня відвідала Константинополь. Уперше в історії візит глави Давньоруської держави до Візантії був здійснений не в супроводі флоту й суходільного війська, а на чолі мирного посольства (майже 100 осіб). Було укладено союзну русько-візантійську угоду. Під час цих відвідин княгиня Ольга прийняла хрещення в головному храмі Візантійської імперії, грандіозному й пишному Софійському соборі, її хрещеним батьком став сам патріарх та імператор Константин Багрянородний. 964 р. княгиня передала Великокнязівський престол синові Святославу. Перше місце її поховання невідоме, але Володимир Святославович переніс останки княгині до Десятинної церкви, яку було зруйновано монголо-татарами (1240). Знайдений сучасними археологами саркофаг княгині Ольги зберігається в Софійському соборі в Києві. *Зображення:* фрагмент відтвореного пам'ятника княгині Ользі (1996). Київ, Михайлівська площа.

Ольгерд († 1377) – Великий князь литовський, син Гедиміна. Розширив володіння внаслідок загарбання руських земель. Захопив Поділля, Київщину, Переяславщину (прибл. 1356).

Ольшанський князь – Іван Борисович, намісник Вітовта у Києві (після 1395–1399).

Опізон – абат бенедиктинського монастиря св. Павла в місті Мессіні (Сіцілія), папський легат, який коронував Данила у Києві 1246 р. і знову в Дрогочині 1253 р., надавши йому королівські регалії.

Османи – династія турецьких султанів, які правили протягом 1300–1922 рр., а також турецьке населення Османської імперії.

Османський – похідне від «османи».

Острог – нині місто в Рівненській області. Відомий з 1100 р.

Острозький Костянтин Іванович (1460–1530) – волинський князь (батько Острозького Костянтина-Василя), Великий гетьман литовський. Брав участь в успішних кампаніях проти татар і московитів. За його перемогу біля Очакова проти сил Махмет-Гірея був нагороджений званням Великого гетьмана литовського. 1508 р. під Слуцьком і 1512 р. під Вишневцем князь розгромив кримських татар. У битві під Оршею (1514) Костянтин Острозький розбив московське військо. 1527 р. на Київщині військо Костянтина Острозького перемогло кримських татар. Князь був православним, розмовляв руською мовою. Помер 11 вересня 1530 р. в Турові, похований у Києво-Печерській лаврі. *Зображення:* Острозький Костянтин Іванович. Фрагмент картини невідомого художника (XVIII ст.).

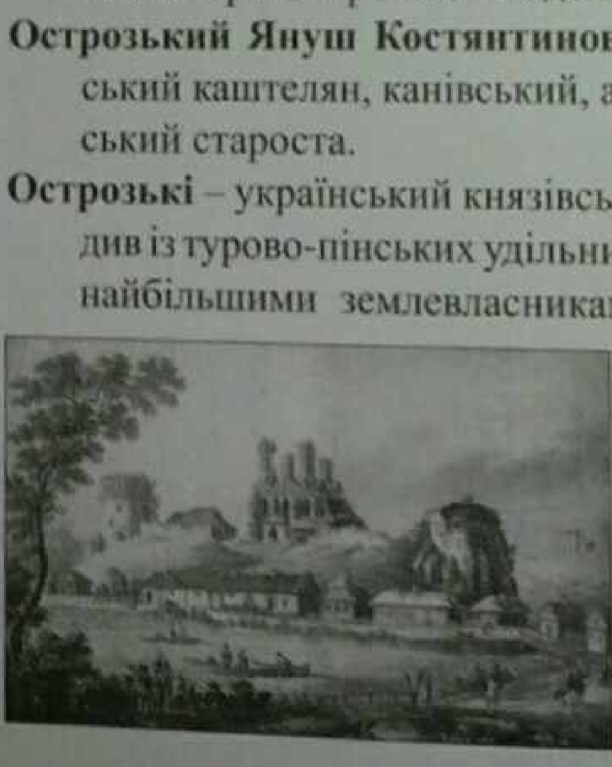
Острозький Костянтин-Василь Костянтинович (1526–1608) – один із найбільших магнатів Волині, відомий меценат, який протягом півстоліття відігравав визначну роль у політичному, культурному, освітньому житті України. Захисник православної віри, борець проти Берестейської унії (1596). Стараннями князя була заснована перша в Східній Європі вища школа –

Острозька академія (1576), де навчали граматики, риторики, діалектики, арифметики, геометрії, музики, астрономії. Уперше в українському шкільництві було запроваджено викладання грецькою та латинською мовами. За 47 років існування академії з неї вийшли гетьман П. Конашевич-Сагайдачний, І. Борецький та ін. Найздібніших випускників Академії меценат князь Острозький за власний кошт посилав до освітніх закладів Європи для продовження навчання. Разом з академією в Острозі було закладено друкарню. У ній працював визначний східнослов'янський друкар І. Федоров. В Острозькій друкарні уперше (1580) надруковано переклад повного тексту Біблії, яку почали називати Острозькою. «На довгі часи, на 170 літ, – писав митрополит Іларіон, – Острозька Біблія на всім слов'янськім світі стала найбільше шанованою книжкою, скрізь користувалася великою повагою і ніде не мала конкурента». У Москві повну Біблію надрукували лише 1663 р. То був передрук з Острозької. А Острозька друкарня дала життя ще понад 20 виданням. *Зображення:* Острозький Костянтин-Василь Костянтинович. Картина з Музею історії Острозької академії.

Острозький Януш Костянтинович (1554–1620) – князь, краківський каштелян, канівський, а також черкаський та білоцерківський староста.

Острозькі – український князівський рід XIV – поч. XVII ст. Походив із турово-пінських удільних князів. Його представники були найбільшими землевласниками в Україні, володіли містами

Острогом, Ізяславом, Корцем та ін. Засновником роду вважають князя *Данила Острозького*, який 1341 р. був учасником повстання проти польського короля Казимира III Великого й збудував замок в Острозі. *Федір* (1360–1446) – син Да-

нила, луцький староста, прихильник князя Свидригайла в боротьбі з Вітовтом. *Василь* (*Красний*; † прибл. 1453) – намісник турівський. Відстоюючи незалежність України й Литви, воював на боці Свидригайла проти Польщі. *Костянтин Іванович Острозький* (прибл. 1460–1530) – онук Василя, київський воєвода, Великий гетьман литовський. Воював проти татар і Московського царства. Брав участь у литовсько-московських війнах (1500–1503, 1507–1508). 1501 і 1512 р. очолював козацькі загони, які здійснили вдалі походи проти кримських татар, що нападали на південноукраїнські землі. 1514 р. розгромив московське військо під Оршею. Похований у Києво-Печерській лаврі. *Костянтин-Василь* (1526–1608) – видатний український політичний діяч II пол. XVII ст., найвидатніший представник роду Острозьких. *Януш* (1554–1620) – син Костянтина Острозького, староста білоцерківський, воєвода волинський. Прийняв католицтво. Після його смерті рід припинився, а величезні маєтності Острозьких перейшли до князів Заславських, згодом – до князів Сангушків та інших шляхетських родів. *Зображення:* Острозький замок – резиденція князів Острозьких (літографія за малюнком З. Фогеля, XIX ст.).

Очаків – нині місто в Миколаївській області, районний центр на березі Дніпровського лиману. За часів І. Домбровського належав Туреччині.

Пад – головна річка у Північній Італії (нинішня По).

Паллада – один з епітетів богині Атени (Афіни) у давньогрецькій митології.

Паллади щит – щит богині Атени (Афіни).

Паннонія – історична місцевість у басейні середньої течії Дунаю й пониззя Драви (права притока Дунаю), частково охоплювала сучасні території Угорщини, Сербії, Хорватії, Словенії, Словаччини, Сербії, Боснії і Герцеговини та Австрії.

Паннонці – мешканці Паннонії; угорці.

Папроцький Бартош (1543–1614) – польський історик, публіцист, поет.

Парки (лат. parcae) – три богині долі в давньоримській митології; ототожнюються з давньогрецькими мойрами: *Нона* (лат. Nona) – тягне пряжу, прядучи нитку людського життя (те

саме, що й мойра *Клото*); *Деціма* (лат. Decima) – намотує куделю на веретено, розподіляючи долю (мойра *Лахезіс*); *Морта* (лат. Morta) – перерізує нитку, закінчуючи життя людини (мойра *Атропос*). *Зображення:* Б. Строцці «Три богині долі Парки» (прибл. 1640). Приватна колекція Бономі, Мілан, Італія.

Парнас – гора у Фокіді (середня частина Греції), на південному схилі якої були розташовані Дельфи. Парнас уважався одним із місць перебування муз і Аполлона. Там само брало початок священне Кастальське джерело, яке давало, буцімто, натхнення поетам. Парнас зображували Рафаель (фрески у Ватікані), Мантенья, Пуссен, Доменікіно, Менгс та ін. *Зображення:* Н. Пуссен «Парнас».

Парнаські сестри = музи

Парти (парфи) – мешканці Партії, історичної країни, територія якої простягалася на південний схід від Каспійського моря. Від VI ст. до н. е. аж до завоювання її Александром Великим вважалася провінцією Перського царства. Партія по смерті Александра входила до складу Держави Селевкідів. Мітрідат I (правив протягом 171–138 до н. е.), перший великий партянський цар, завоював Вавілонію, залишивши у володінні Селевкідів лише Сірію. Римляни високо цінували партянських вершників: точність їхнього пострілу з лука вважалася неперевершеною.

Пастир – священник як керівник пастви.

Пегас – у давньогрецькій митології – крилатий кінь Беллерофонта, породжений із крові вбитої Персеєм Медузи. Після того як

Пегас ударом свого чарівного копита висік на горі Гелікон джерело Гіппокрена («кінське джерело»), воно стало улюбленим місцем муз. Пізніше істота стала символом невтримного поетичного польоту фантазії й часто з'являлася в поезії. Осідлати пегаса (*жарт.*) – почати писати вірші, стати поетом. *Зображення:* скульптура Пегаса (автор – Макс Літтман, 1910). Познань, Польща.

Пелазги – загальна назва догрецьких племен, які мешкали на території Греції.

Пентесілея – дочка Ареса (Марса), цариця амазонок, союзниця троянців. Під час Троянської війни, після смерті Гектора, вона прийшла на допомогу мешканцям Трої. За митом, Пентесілею під Троєю вбив у двобої Ахілл, який потім, вражений її вродою, закохався в покійницю. Відомі зображення цариці на чаші (V ст. до н. е.) та скульптура роботи Б. Торвальдсена. Трагедію про Пентесілею написав Г. Кляйст. В «Іліаді» ж нема згадки про неї.

Перун – головний бог у язичницькому пантеоні, бог дощу, грому й блискавки, покровитель воїнів в індоєвропейській і східнослов'янській митологіях.

Перуни – громи, блискавки.

Печеніги – тюркомовні племена. В сер. IX ст. з'явилися у причорноморських степах і не раз чинили напади на руські землі. Розбиті 1036 р. Ярославом Мудрим, відкочували в пониззя Дунаю. Частина з них під назвою чорних клобуків осіла на Пороссі і в XII–XIII ст. злилася з половцями й монголо-татарами.

Пилос – згідно з Гомером, це столиця й резиденція царя Нестора, одного із грецьких героїв, що брали участь у поході на Трою. Царство Нестора розташовувалося на південному заході Пелопоннесу, де під його владою було 9 міст.

Пилоський – похідне від «Пилос».

Пієрійський – похідне від «Пієрія» – назви області в Південно-Західній Македонії, на північ від Олімпу, улюбленого місця муз. Пієрійський труд – поетична праця.

Пієрійські музи – у поемі І. Домбровського «Дніпрові камени» – дев'ять дочок македонського царя Пієра, який назвав їх на честь дев'яти муз. Поети часто ототожнювали їх із власне музами.

Плектр – паличка, якою вдаряли по струнах кітари, або тонка пластинка, зігнута у вигляді незамкненого кільця, за допомогою якої змушують коливатися струни щипкових музичних інструментів.

Полігімнія (грец. Πολύμνια) – у давньогрецькій митології – одна з 9 муз, народжених Мнемосіною від Зевса; покровителька серйозної поезії, гімнів, пантоміми. *Зображення:* Ш. Меньє «Полігімнія» (1800). Клівлендський музей мистецтв, США.

Половці – кочові тюркські племена, які протягом XI–XIII ст. мешкали між Дунаєм і Волгою. Половці часто чинили грабіжницькі напади на Русь. 1238 р. були захоплені монголо-татарами. Не бажаючи бути підкореними, частина половців переселилася до Угорщини.

Поляки – мешканці Польщі.

Понт – у поемі – Чорне море.

Понт Евксінський – Чорне море.

Понтійці – мешканці Причорномор'я.

Пресул – головний із 12 жерців римського бога війни Марса. У поемі – первосвященник, Папа Римський.

Прокопій Кесарійський (490/507 – після 562) – візантійський історик, народився в Кесарії (Палестина). Незадовго до смерті Юстина I, 527 р., Прокопій був призначений радником полководця Велісарія, а згодом став членом його штабу. Прокопій – автор трьох праць, які є найважливішими джерелами відомостей про епоху Юстиніана (527–565).

Псковичі – мешканці Псковської Русі, або міста Псков.

П'ясти – династія польських князів (прибл. 960–1025) і королів (1025–1079 з перервами і 1295–1370). Засновником династії був П'яст – легендарний селянин-колісник.

Рагелідський кордон – імовірно, кордон, що сягав перської провінції Паре.

Радошовський Бокша Богуслав (Богдан) (кін. XVI – поч. XVII ст.) – католицький єпископ ордену домініканців. Його мати, за свідченням автора поеми, походила з давнього українського роду Семиковських. Радошовського було номіновано на київську єпископську катедру 1618 р., підтвердження від Папи Римського він отримав 17 червня 1619 р., а його реальний в'їзд до Києва, на честь чого й складено поему, відбувся роком пізніше. Українському читачеві цей єпископ відомий передусім тим, що запровадив до Києва першу єзуїтську місію (1620), яка осіла в єпископській резиденції у Фастові.

Рети – мешканці території Ретія між ріками Пад, Дунай, Рейн і Лех, яка стала римською провінцією прибл. 15 р. н. е.

Рим – столиця Італії. У поемі йдеться насамперед про Рим як столицю Папської області.

Римляни – у поемі – католики.

Ріфейські гори – Уральські гори.

Родан (нині Рона) – річка в Західній Європі, у межах Швейцарії та Франції.

Роман Мстиславич († 1205) – галицько-волинський князь, батько Данила Галицького. Нетривалий час був також Великим князем київським (1204). 1199 р. об'єднав Галичину з Волинню в єдине Галицько-Волинське князівство. Рішуче відкинув пропозицію Ватікану прийняти католицизм.

Роман Ростиславич – Великий князь київський (1171–1173, 1174–1176).

Ростислав Мстиславич – Великий князь київський (1154–1167 з перервами).

Ростислав Рюрикович (1173–1218) – Великий князь київський (1204–1205).

Руно (золоте руно) – за давньогрецькою митологією, руно чудесного барана.

Руси – мешканці Русі.

Русь – ідеться про Київську Русь, межі якої визначає сам автор на полях поеми: «Кордони Руської держави, столиця якої Київ: з півдня – Істр, Чорне море і західна частина Каспійського

моря, з півночі – Сарматський океан, зі сходу – Волга, із заходу – Віслок напуває Ряшів».

Рюрик († 879) – за літописною легендою, варязький князь, якого разом із Синеусом і Трувором було покликано до Русі князювати. Започаткував давньоруську династію Рюриковичів, від якої виводили свій рід і князі Острозькі. *Зображення:* Рюрик (із книжки О. В. Мосіна та С. О. Мосіної «Про родовід Рюриковичів»).

Рюрик Ростиславич – Великий князь київський (1173–1210 з перервами). Був пострижений у ченці Романом Галицьким.

Ряшів – нині Жешув (пол. Rzeszów), воєводське місто у Польщі на річці Віслок. Розташоване на українських етнічних землях.

Сабеллі (Сабелікус) – ідеться, певно, про Сабеліка, Марка Антонія Кокіо (1436–1506), італійського історика й ритора.

Савромати – сармати.

Сан (Сян) – річка у сучасних Україні та Польщі. Історично протікала на землях Руського воєводства Польщі.

Сармати – мешканці Сарматії. У поемі – українці, поляки.

Сарматія / Сарматський край – територія, заселена у давнину кочовими племенами сарматів, споріднених зі скитами. Сармати змішалися зі слов'янами та іншими народами. Мешкали також на території нинішньої України й Польщі. У поемі йдеться про українські та польські землі.

Сарматський океан – очевидно, Північний Льодовитий океан.

Свадольт / Свенельд – воєвода X ст., який служив трьом київським князям – Ігореві Рюриковичу, Святославові Ігоревичу, Ярополкові Святославичу.

Свеки / свеви – шведи, шведські землі.

Свидригайло (1355–1452) – Великий князь литовський (1430–1432), син Ольгерда Гедиміновича, молодший брат Владислава Ягайла. 1386 р. разом із Ягайлом охрестився за католицьким обрядом, узявши ім'я Болеслав. Воював з Великим князем Вітовтом і Ягайлом. По смерті Вітовта (1430) Свидри-

гайла підтримали українські й білоруські магнати, яким він обіцяв керівне становище у Великому князівстві Литовському, а також литовські вельможі, що хотіли позбутися залежності від Польщі. Був проголошений Великим князем литовським. 1431 р. виступив проти Ягайла. Воєнні дії між військами Свидригайла і Ягайла завершилися укладенням дворічного перемир'я. 1432 р. розпочав війну з Польщею за володіння Поділлям. Тоді прихильники Польщі та Ягайла підняли в Литві повстання проти Свидригайла, і Великим князем литовським став Сигізмунд Кейстутович. Щоб відтягнути від Свидригайла українських і білоруських бояр, Ягайло з Сигізмундом зрівняли у правах православних і католиків (1432). Свидригайло покинув Литву й повернувся лише після смерті Сигізмунда (1440). Якийсь час Свидригайло зберігав владу на українських землях Великого князівства Литовського з титулом Великого князя, але після 1438 р. володів тільки Волинню й Східним Поділлям. Помер у Луцьку. *Зображення:* Свидригайло Ольгердович. (Із «Кройніки» Т. Софоновича.)

Святополк І Володимирович (Святополк Окаянний) (прибл. 981–1019) – князь турівський (988, за іншими джерелами – 1008–1015), Великий князь київський (1015–1019). Син Володимира Святославича (за однією з версій – Ярополка Святославича). 988 р. Святополк посів місто Турів. Після смерті Володимира Великого утік із в'язниці до свого тестя в Польщу. Спираючись на підтримку Болеслава І Хороброго, вів боротьбу за київський престол, під час якої загинули його брати Борис

і Гліб. Після оволодіння Києвом мусив воювати зі своїм братом, тоді новгородським князем, Ярославом Володимировичем. Дружина Святополка зазнала поразки в Любецькій битві (1016), а сам очільник знову втік до Польщі. Ярослав Мудрий зробив усе, щоб зобразити свого суперника справжнім дияволом, у літописах Святополк постав братовбивцею, в історію ж він увійшов як Святополк Окаянний. *Зображення:* Б. Чориков «Втеча Святополка».

Святополк II Ізяславич – Великий князь київський (1093–1113).

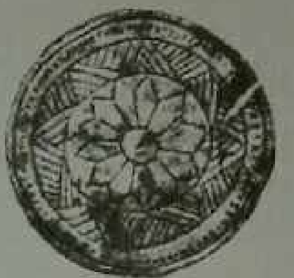
Святослав Ігорович (прибл. 931–972) – Великий князь київський, військовий діяч. Прагнув зміцнити Давньоруську державу, провадив активну політику щодо Візантії. Військові походи Святослав здійснював у двох основних напрямках – східному та дунайському, які збігалися з напрямками міжнародних торговельних експедицій Київської Русі й були спрямовані на їхній захист. Результатом східного походу (965–967) став розгром Хозарського каганату й Волзької Булгарії, оволодіння значними територіями в Приазов'ї, Нижньому Поволжі та на Таманському півострові, який відтоді став давньоруською Тмутараканню. Напередодні походів князь завжди повідомляв противників про свої наміри, а перед вирішальними битвами звертався до своїх воїнів із закличними промовами – або перемогти і залишитись живими, або померти, бо «мертві сорому не мають». Намагаючись забезпечити надійний вихід до чорноморських ринків та закріпити позиції Київської Русі на Нижньому Дунаї, у 968–969 рр. Святослав здійснив два походина Болгарію, яка входила до складу Візантійської імперії. У результаті першого дунайського походу йому вдалося ненадовго закріпитися на правому березі Дунаю, але напад візантійців на Київ змусив князя повернутися на Русь. Другий похід Святослава на Болгарію 970 р. спричинив русько-візантійську війну. Повертаючись до Києва після укладення мирної угоди, Святослав загинув (971). За короткий, але блискучий пе-

ріод князювання Святослава руська держава була розширена й зміцнена. *Зображення:* 1. Пам'ятник князеві Святославу в с. Старі Петрівці (автори – О. Сидорук, Б. Крилов). 2. Кістяна пластинка з Білої Вежі (хозарського Саркела) із княжим знаком Святослава.

Святослав III – Великий князь київський (1154, 1173, 1174, 1176–1194). 1169 р. відправляв військо на допомогу Андрієві Боголюбському.

Семиковичі / Семиковські – давній український рід, із якого походила мати Богуслава Радошовського.

Семіраміда – за переказами, дочка богині Деркето; вигодувана й вихована голубами. Стала дружиною правителя Сірії – Онна. У нього її відібрав ассірійський цар Нін, після смерті якого Семіраміда сіла на ніневійський престол. Давні автори вважали, що вона заснувала Вавілон, оздобила його велетенськими спорудами й «висячими» садами, які стали одним із семи чудес світу. Їй же приписують походи й завоювання територій до самої Індії та оази Амона. Розповідають також, що, коли син Ніній став замірятися на її життя, вона обернулась у голубку. Багато оповідали й про її любовні пригоди. *Зображення:* Ч. Саккаджі «Велика Семіраміда, цариця Ассірії» (прибл. 1900).

Сенатор – член сенату, вищого органу державної влади.

Серби – предки нинішніх сербів, переважного населення Сербії (колишня Югославія).

Сигніфікер – сигнальник; провісник.

Симеон Олелькович († 1470) – князь київський і слуцький. По його смерті Київське князівство перетворене на воєводство (1471).

Синеус – один із легендарних давньоруських князів. За літописною оповіддю, був братом Рюрика.

Сілезія – історична слов'янська область у верхній і середній течіях Одри. Нині частина цих земель входить до складу Польщі, а частина – до Чехії та Словаччини.

Сілезькі гори – гори в історичній області Сілезії.

Скандінавія – у поемі І. Домбровського «Дніпрові камени» – група скандінавських племен, які були підкорені псковичами й платили їм данину.

Скиргайло Ольгердович (1354–1397) – литовський князь. Від 1395 р. – князь київський і намісник польсько-литовського уряду в Києві.

Скити / скіфи – кочові й частково осілі племена, які населяли у давнину південну частину території сучасної України. Пізніше скитами подеколи називали кримських татар і навіть українців.

Скитія / Скіфія – територія Північного Причорномор'я, що перебувала під владою скитів до і на початку нашої ери. У поемі І. Домбровський так називає територію, де постійно мешкали татари (Крим, південні степи України).

Слуцьк – білоруське місто. В XI–XVII ст. було центром Слуцького князівства, яке перебувало у васальній залежності від феодальної Литви. Князювали в Слуцьку нащадки київського князя Олелька Володимировича.

Софіївська церква – собор Святої Софії в Києві, збудований 1037 р. Ярославом Мудрим. Був призначений для поховання київських князів. Крізь віки до нас дійшли 260 м² мозаїк та 3 000 м² фресок. Навряд чи десь у Європі можна знайти стільки фресок та мозаїк XI ст., що збереглися в одній церкві. Собор оточують монастирські будівлі XVII ст., виконані в стилі українського бароко. *Зображення:* Софійський собор. Сучасний вигляд.

Станіслав (Великий князь) – можливо, йдеться про смоленського князя Станіслава Володимировича, дев'ятого сина Володимира Святославича.

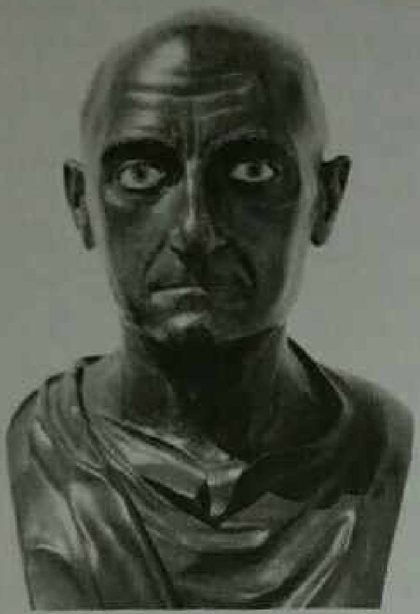
Станіславчик – невідома нам особа.

Стефан Баторій (1533–1586) – князь Трансільванії (1571–1575) і польський король (1576–1586). Юнацькі роки провів при дворі імператора Священної Римської імперії Фердінанда I. 1571 р. його обрали першим князем Трансільванії (Семиграддя). 1576 р. відбулася коронація Стефана та його одруження з 50-річною принцесою Ганною, сестрою Сигізмунда II Августа, останнього короля Польщі з Ягеллонів. Стефан здійснив три успішних походи проти Івана Грозного, витиснувши росіян із балтійських земель і змусивши царя віддати Полоцьк та Лівонію. Грандіозний план активної боротьби з Османською імперією не був реалізований у зв'язку зі смертю Стефана 12 грудня 1586 р. Стефан провів реформу судової системи Польщі, заснував університет у Вільно, зміцнив позиції єзуїтів у Польщі. *Зображення:* портрет Стефана Баторія (автор – Я. Матейко, 1872).

Стрийковський Матвій (прибл. 1547–1582) – польсько-українсько-литовський історик XVI ст. Автор «Хроніки польської, литовської, жмудської та всієї Русі» (1584), яка була джерелом для козацьких літописців С. Величка, Г. Граб'янки й Т. Софоновича. Його «Хроніка…», доведена до 1572 р., була надрукована 1582 р. *Зображення:* хроніст Матвій (Мацей) Стрийковський. (Із «Кройніки» Т. Софоновича.)

Схизма – розкол, порушення церковної єдності; відокремлення від раніше єдиної церкви якоїсь її частини. Схизматик – розкольник.

Сціпіон Африканський Старший Публій Корнелій (235–183 до н. е.). Походив зі знаменитої родини Сціпіонів, одержав прізвисько Африканський після того як 202 р. розгромив у битві при Замі військо Ганнібала, який підтримував Філіппа V Македонського, переможно завершивши Другу Пунічну війну. Сціпіон вигнав картагенян з Іспанії і, нарешті, незважаючи на протидію сенату, висадився в Африці. Цивільна кар'єра Сціпіона була менш успішною: хоч він двічі обирався консулом, політичні супротивники звинуватили діяча в хабарництві, тож Сціпіон пішов у відставку. В одному зі своїх «моральних листів» Сенека описує простоту урядження заміського будинку Сціпіона неподалік Неаполя. *Зображення:* погруддя Сціпіона Африканського Старшого. Національний музей в Неаполі, Італія.

Сціпіон Еміліан Африканський Молодший (Нуманський) Публій Корнелій (185–129 до н. е.) – молодший син Емілія Павла, який подолав греків у Третій Македонській війні, прийомний син Сціпіона Африканського Старшого. Сціпіон Молодший розбив картагенян під час Третьої Пунічної війни й захопив Нуманцію. Разом з оратором Гаєм Лелієм очолював групу молодих сенаторів, відому як «гурток Сціпіона», де вивчали грецьку літературу й філософію, підтримували взаємини з філософом-стоїком Панецієм та грецьким істориком Полібієм. Про «гурток Сціпіона» згадує Ціцерон у діалогах «Про дружбу» та «Про державу», явно симпатизуючи ідеї об'єднати все найкраще із грецької й римської цивілізацій.

Сціпіони – аристократична родина у Давньому Римі. Найбільш відомі: П. К. Сціпіон Африканський Старший († 183 до н. е.) та П. К. Сціпіон Африканський Молодший Нумантін (185–129 до н. е.).

Таври – племена, які населяли гірські й передгірські райони Криму в І. тис. до н. е. Змішавшись зі скитами, таври були одним із народів середньовічного населення Південного Криму.

Таг – річка на Піренейському півострові, в Іспанії (Тахо) та Португалії (Тежу).

Талія (грец. Θαλεια) – у давньогрецькій митології – одна з 9 муз, дочок Зевса й Мнемосіни, покровителька комедії та легкої поезії. Зображувалася з комічною машкарою в руках і вінком із плюща на голові. Від Талії й Аполлона народилися корибанти – жерці фригійської богині Кібели. Зевс, перетворившись на шуліку, узяв Талію в дружини. *Зображення:* Талія з машкарою. Антична скульптура.

Танаїс – річка в Сарматії, нині – Дон.

Татари – назва різноманітних тюркських, монгольських і деяких інших племен, об'єднаних у XIII–XV ст. в єдину державу – Золоту Орду. Довгий час татари тримали в залежності давньоруські князівства. У поемі йдеться про кримських татар.

Терпсіхора (грец. Τερψιχορα) – у давньогрецькій митології – одна з 9 муз, народжених Мнемосіною від Зевса. Вважалася покровителькою танців і хорового співу. Зображувалась у подобі молодої жінки-танцівниці, з усмішкою на обличчі. Існує мит, за яким вона – мати співака Ліна (за іншою версією його мати – Уранія). *Зображення:* Терпсіхора. Скульптура А. Канови (1816). Клівлендський музей мистецтв, США.

Теспіадки – у поемі – музи за назвою міста Теспії, поблизу гори Гелікон у Греції, де мешкали ці музи.

Тиран – у Давній Греції та середньовічній Італії – одноосібний жорстокий правитель, який захопив владу силою; деспот, диктатор.

Титан – у давньогрецькій митології – гігант, велетень, що вступив до боротьби з богами; *поет.* бог Сонця, Сонце.

Титани – у «Теогонії» Гесіода та інших ранніх грецьких легендах – доолімпійські боги або напівбоги, діти Урана й Геї. Їх часто плутають із гігантами. Між титанами й олімпійцями відбувся бій, у якому нове покоління богів здобуло перемогу; уражених титанів скинули до Тартару.

Томаш Замойський (1594–1638) – магнат, великий коронний канцлер Польщі, син гетьмана Яна Замойського. Був меценатом Замойської академії. Після Хотинської кампанії, коли військо здійняло бунт через жалування, Замойському вдалося його заспокоїти. 1625 р. знову вів переговори з козаками.

Томіріс – цариця скитського племені масагетів, переможниця перського царя Кіра II Великого.

Трансільванці – мешканці Трансільванії, історичної області в Румунії. У I–III ст. ця територія була провінцією Риму, від XI ст. входила до складу Угорщини, від 1541 р. – васальне князівство Туреччини.

Тризна – 1. Завершальна частина похоронного обряду давніх слов'ян, що супроводжувалася військовими іграми, змаганнями, а також поминальним бенкетом. 2. Церковний обряд похорону або поминки покійного. 3. Обрядове частування з вином на згадку про померлого після похорону або в день річниці його смерті; поминки.

Тріумф – у Давньому Римі – урочиста зустріч полководця, який повертався після перемоги над ворогом.

Троя / Іліон – колись славетне місто у Фригії, на північно-західному узбережжі Малої Азії. Нещасливу для троянців війну із греками описав Гомер у поемі «Іліада».

Троянський кінь – у грецьких митах про Троянську війну розпо-

відається, що греки 10 років тримали в облозі Трою, але не могли її захопити. Тоді вони вдалися до хитрощів: сказали троянцям, що знімають облогу, а на знак поваги й за їхню мужність дарують дерев'яного коня; всередині подарунка потай сховалися грецькі воїни. Повіривши брехливим словам полоненого Сінона, що коня зроблено для богині Атени і нібито він принесе перемогу, троянці знехтували застереженнями жерця Лаокоона та провісниці Кассандри й затягли дарунок до міста. Уночі греки на чолі з Одіссеєм вилізли з коня та відчинили міську браму для свого війська, яке було неподалік. У переносному значенні «троянський кінь» означає подарунок ворогові на його згубу, хитрі, підступні наміри. *Зображення:* Троянський кінь. Мініатюра з рукопису «Vergilius Romanus». V ст. н. е.

Трувор – легендарний князь у Давній Русі, виходець зі Скандінавії. За літописами, був братом Рюрика.

Туллій – див. Ціцерон.

Уранія (грец. Ουρανια) – у давньогрецькій митології – муза астрономії; одне з імен Афродіти. Її зображували як дівчину із глобусом і циркулем (або вказівною паличкою) в руках. В інших варіантах миту Уранію вважали втіленням піднесеного, небесного кохання. Народилася від богині пам'яті Мнемосіни й «батька богів» Зевса (чи ж дочка Геї). За деякими версіями, мати співака Ліна, якого народила від Аполлона. *Зображення:* А. Кауфман «Уранія» (прибл. 1800).

Феб – у давньогрецькій митології – друге ім'я Аполлона як божества сонячного світла; також епітет пророцтва й поезії.

Фенікс – митичний птах, який, за уявленнями давніх народів (фінікійців, єгиптян), через кожні 500 років

прилітав з Аравії до Єгипту, де спочатку вмирав (згорав), а потім воскресав із попелу молодим. Фенікс відіграє велику роль у мистецтві й літературі, є символом безсмертя й воскресіння. *Зображення:* Фенікс. Ілюстрація із книжки про легендарних істот Ф. Дж. Бертуха (1747–1822).

Фінлянди – племена фінів.

Фламін – жрець. Фламінами у Давньому Римі називали жерців 15 богів. Посада фламінів була довічною.

Фортуна – у римській митології – богиня щастя, долі, талану, випадку. У переносному значенні – доля, талан, удача, випадкове щастя. Її зображували жінкою, що стояла на кулі або колесі (символ мінливого щастя) із пов'язкою на очах і рогом достатку в руці. Римська Фортуна відповідала грецькій Тихе. Фортуну шанували як богиню-захисницю окремих людей, общин; у такому разі її називали за ім'ям відповідної особи, наприклад, Фортуна Августа. Образ Фортуни з рогом достатку з'являється на картинах Мантеньї, Рубенса, Тьєполо. *Зображення:* Фортуна. Антична скульптура.

Фригійський – похідне від назви давньої країни в західній частині Малої Азії – Фригії, столицею якої була Троя.

Хоробрий – див. Болеслав І.

Христовий – належний Ісусові Христу.

Цезар Гай Юлій (100–44 до н. е.) – римський політичний діяч і полководець. Увійшов в історію як один із найвизначніших римських письменників: його «Нотатки про Галлійську війну» і «Нотатки про громадянську війну» вважаються взірцем латинської прози. Зірка Цезаря зійшла 59 р. до н. е.: тоді він був обраний консулом. Уклавши угоду з Марком Крассом і Гнеєм Помпеєм, Цезар поділив з ними владу над Римом. Його провінціями були обидві Галлії та Іллірія. Протягом 58–51 рр. до н. е. Цезар вів численні війни, що завершилися підпорядкуванням Риму вільних галлійських племен, які населяли тери-

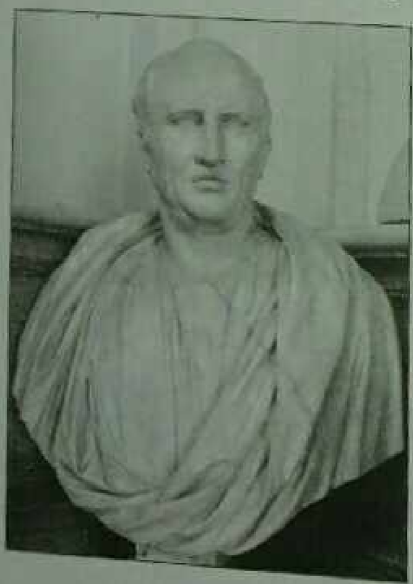
торію між берегом Атлантичного океану й Рейном. 54 р. до н. е. він переправився до Британії й підкорив низку племен. Водночас галли піднялися на визвольну боротьбу, яку очолив вождь Верцінгеторікс. Цезареві знадобилося два роки, щоб упоратися з галлами. Більшість племен забарилась скласти зброю, і 51 р. до н. е. полководець остаточно замирив Галлію. Тим часом конфлікти в Римській державі призвели до загострення відносин між Цезарем і сенатом: діяч відмовився здати свою провінцію призначеному спадкоємцеві. 10 січня 49 р. до н. е. він перетнув кордон, що проходив по річці Рубікон, і скерував армію на Рим. Опору йому не чинили, а тому Цезар легко захопив Рим і всю Італію. Його політичні супротивники, що об'єдналися навколо Гнея Помпея, втекли до Епіру. Переслідуючи Помпея, Цезар наприкінці вересня 48 р. до н. е. прибув до Єгипту, де довідався про загибель утікача, що дозволило йому втрутитися в державні єгипетські справи. Улітку 47 р. до н. е. Цезар пішов у Малу Азію проти боспорського царя Фарнака II, сина Мітрідата VI Евпатора, а в грудні 46 р. до н. е. опанував Іспанією. 15 березня 44 р. до н. е. Цезаря убили змовники із його найближчого оточення. Ім'я Цезаря було перетворено на титул римських імператорів; згодом з'явилися такі слова, як «цар», «кесар», «кайзер». Під час народження Юлія його матері зробили операцію, яку пізніше стали називати кесаревим розтином. Убивство Цезаря – сюжет п'єси Шекспіра «Юлій Цезар». До нього звертався Рубенс («Тріумф Цезаря»). *Зображення:* статуя Цезаря в саду Версальського палацу (автор – Н. Кусту, 1696).

Цемісцій (Цимісхій) Іоан (прибл. 925–976) – візантійський імператор (969–976). Охрестив київську княгиню Ольгу в Константинополі. Енергійними заходами Цемісцій урегулював внутрішні проблеми держави; потім виступив проти сарацинів і, нарешті, проти руського князя Святослава. Тільки після пере-

мог над русами біля Доростола й витіснення їх за Дунай сам Цемісцій зробив дві експедиції на Схід, результатом яких було повернення Сірії й Фінікії. Болгарія тимчасово стала провінцією імперії.

Церера – богиня родючості й рільництва в давньоримській митології. Їй поклонялися в храмі на Авентіні, одному із семи пагорбів, на яких розташований Рим; з іграми на її честь влаштовували й популярні весняні святкування – цереалії. Цереру дуже рано стали ототожнювати із грецькою Деметрою, а її дочку Прозерпіну – з Персефоною (Корою). Церера до того ж була покровителькою шлюбу. Нащадками Церери І. Домбровський уважає полян, очевидно, через їхній спосіб життя. Богиню зображували Рубенс, Пуссен, Ватто, Беклін. Церера з'являється в масці, щоби проспівати своє благословення наприкінці п'єси Шекспіра «Буря». *Зображення:* гравюра Й. Блашке «Церера у пошуках Прозерпіни» (1786).

Цесар (цісар, кесар) – назва німецького імператора часів т. зв. Священної Римської імперії. У текстах може означати «король», «цар», «імператор», «султан».

Ціцерон Марк Туллій (106–43 до н. е.) – визначний римський оратор, державний діяч, філософ, письменник; прихильник республіканського ладу. 66 р. до н. е. – претор, 63 р. до н. е. – консул, протягом 51–50 рр. до н. е. – проконсул у Кілікії. Після вбивства Цезаря Ціцерон – вождь сенату й республіканців. Після утворення Другого тріумвірату (43 до н. е.) ім'я Ціцерона занесли до проскрипцій, а відтак діяча вбили. Із творів письменника, які є джерелом відомостей про епоху громадянських воєн у Римі, збережено 58 судових і політичних промов, 19 трактатів, понад 800 листів. Ціцерон був не тільки славнозвісним античним оратором, а й надзвичайно яскравим представником римської філософської думки часів переходу від республіки до імперії, од-

ним з «останніх республіканців» античного Риму; політик і громадський діяч, автор відомої теорії трьох функцій літератури (зокрема поезії) та трьох її стилів. У його творчості якнайповніше реалізувалися наслідки синтезу грецької духовності та римської громадянськості. У Середні віки Ціцерон був відомий як популяризатор грецької філософії. 1345 р. Петрарка віднайшов епістолярну спадщину Ціцерона, яка стала взірцем його «Латинських листів». *Зображення*: Ціцерон. Античне погруддя.

Язиги – сарматське плем'я, яке жило на узбережжі Чорного й Азовського морів, а пізніше – Нижнього Дунаю.

Ян із Замостя – див. Замойський Ян.

Януш – Януш Олександрович Острозький († 1619) – молодший син князя Олександра Острозького. Помер у молодому віці.

Ярополк Святославич († 980) – Великий князь київський. Старший син Святослава Ігоровича. Вів боротьбу із братами Олегом і Володимиром. 977 р. вбив Олега й захопив древлянську землю. Убитий з відома Володимира.

Ярослав Ізяславич – князь луцький, син Великого князя Ізяслава Мстиславича. Володів Києвом майже два роки (1172–1174).

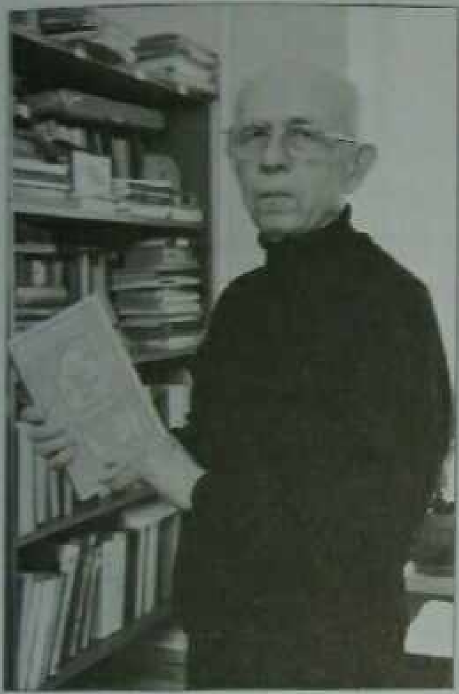
Ярослав Мудрий (978–1054) – Великий князь київський, визначна постать в історії Київської Русі. З його іменем пов'язане остаточне формування державності на Русі, золота доба розбудови Київської держави та її столиці – Києва, укладення першого збірника законів «Руська правда», розвиток освіти та культури, зміцнення міжнародних зв'язків. За державну й політичну мудрість, будівничу діяльність, любов до книги та турботу про поширення християнства отримав від нащадків найменння Мудрий. Син Володимира Святославича, святителя Київської Русі. Ще в підлітковому віці батько відіслав його своїм намісником до Ростово-Суздальської землі, а згодом до Новгорода. Смерть Володимира

Великого призвела до суперечки між його синами за київський князівський стіл, яка закінчилася перемогою Ярослава та утвердженням його 1019 р. Великим князем київським. Після смерті брата, чернігівського князя Мстислава (1036), Ярослав став одноосібним володарем Русі. Головним завданням Ярослава Мудрого був захист рідної землі. Він розгромив печенігів і назавжди відкинув їх від руських кордонів, відвоював у Польщі червенські міста, здійснив успішні походи проти ятвягів та литовців. Розвиваючи дипломатичні відносини, зміцнював міжнародні зв'язки за допомогою династичних шлюбів. Головним храмом держави, її найбільш урочистою та високохудожньою спорудою став Софійський собор. За Ярослава Володимировича Київська Русь сягнула зеніту свого розквіту й могутності, ставши поряд із найрозвиненішими країнами середньовічного світу. *Зображення:* 1. Ярослав Володимирович. Портрет із Царського титулярника (XVII ст.). 2. Родина князя. Фреска XI ст. у Софійському соборі.

ПРО ПЕРЕКЛАДАЧА

Володимир Литвинов – український історик і культуролог, філософ, педагог, перекладач з латинської мови, фахівець з історії ренесансного гуманізму в Україні, член Спілки письменників України.

Доктор філософських наук, провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України.

РЕЦЕНЗІЯ

на білінгвове (двомовне) видання латиномовної поеми
Івана Домбровського «Дніпрові музи»
(Jan Dąbrowski «Camoenae Borysthenides»)

Перекладач латиномовної поеми «Дніпрові музи» Литвинов Володимир Дмитрович є доктором філософських наук, провідним науковим співробітником Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Закінчив факультет іноземних мов Львівського університету (відділ класичної філології).

В наукових колах В. Д. Литвинов добре відомий передусім як дослідник у галузі історії української філософії. Зокрема за книгу «Україна в пошуках своєї ідентичності» (Київ, Наукова думка, 2008) він був номінований на Шевченківську премію 2011 року.

Серед перекладів В. Д. Литвинова з латинської мови найвідомішими є:

1. Еразм Роттердамський. Похвала глупоті. – К. : Дніпро, 1981.
2. Федр. Байки. – К. : Дніпро, 1986.
3. Українські гуманісти епохи Відродження : антологія : у 2 ч. – К. : Наукова думка ; Основи, 1995.
4. Ціцерон М. Т. Про державу. Про закони. Про природу богів. – К. : Основи, 1998.
5. Теофан Прокопович. Філософські праці. Вибране. – К. : Дніпро, 2012.
6. Спіноза Бенедикт. Теологічно-політичний трактат. – К. : Основи, 2005.

Тепер Володимир Литвинов пропонує опублікувати в перекладі з латини історичну поему Івана (Яна) Домбровського «Дніпрові музи», яка видана була, вочевидь, у Фастові 1618 або 1619 року. Вперше українською мовою поема з'явилася в перекладі Володимира Литвинова (Українська поезія XVII століття : антологія. –

К., 1988). Поема присвячена католикові – Богданові Радошовському, який їде до Києва, щоб зайняти єпископську катедру. Але про що автор йому говорить? Нагадує, що в його жилах також є «українська кров». Розповідає історію краю, напучує, як завоювати симпатію тамтешнього люду, ставить програму дії: відновити, відбудувати спустошений Київ, який був колись столицею велетенської держави. Особливої якоїсь симпатії до латинства, як можна було б чекати, нема, натомість читаємо напучення єпископу-католику, в якому відчувається велика повага до православного люду.

Хронологічний виклад історичних подій в Україні ведеться у поемі «Дніпрові музи» від 430 року, де у 900 віршованих рядках не тільки подано багато свідчень про видатні подвиги давніх українців, але й робиться закид сучасникам, що «забули прадідів славних» і їхні визначні діяння. Утім, на думку автора, є все ж таки надія на відновлення величі країни і її слави, бо люди у Києві досі пам'ятають давню велич цього міста, яке стоїть на руїнах славнозвісної Трої. Залишається лише додати, що у той час і пізніше деякі історики справді вважали, що Київ стоїть на місці давньої гомерівської Трої. Така тяглість історії від знаменитих і відомих всьому світові предків (хай навіть і фантастична) цілком вкладалась у контекст ренесансного мислення. Весь твір присвячений прославлянню минулої величі України-Руси, де виразно проступає гордість за історичне минуле народу. Автор прагне переконати нащадків, що вони «із плоті геройської русів», звитяга і мужність яких відома. Домбровський вдається навіть до прийому, коли сама муза історії Кліо вітає іступ до Києва новоставленого єпископа-католика Б. Радошовського і розповідає йому історію краю, до якого він іде. Поема є однією з найвизначніших пам'яток, присвячених осмисленню української історії, в якій явно проступають гуманістичні риси. Написана з метою патріотичного і морального виховання українського читача, аби нагадати йому про славні, але забуті сторінки історії його вітчизни. Друга мета – відкрити Україну для Західної Європи; заявити про свій народ, ідентифікуючи його з відомою там Київською Руссю.

Видання має бути білінгвове – текст подається в латинському оригіналі і в перекладі українською. Відтак, буде цікавим і для науковців, і для широкого загалу. Особливо ж тому, що автор називає дату заснування Києва – 430 рік, зазначаючи при цьому,

що саме цей рік визнають й інші відомі зарубіжні історики. Відтак, 1985 року, святкуючи 1500-річчя Києва, ми вкоротили йому віку на 55 років... Отож, через 13 років (у 2030 році!) Київ має святкувати вже 1600-річчя. В усякому разі маємо достовірний документ в оригіналі!.. Більше того, 2018 року виповнилося і 400-річчя від часу опублікування цього твору у Фастові.

В додатку перекладач подає і свої коментарі та словничок персоналій в кольорах. Обсяг твору – 6 друк. арк.

/проф. Радишевський Р.П.
зав. кафедри полоністики
Київського національного
університету ім. Т. Шевченка
15.03.2018р

Інститут філології

Підпис Радишевського засвідчую.
Секретар
«15» 03 2018 р.

[РЕЦЕНЗІЯ]

Й. У. Кобів – доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри класичної філології
Львівського університету

З перекладом тексту [«Дніпрових камен» Івана Домбровського], дуже важкого, Ви справилися дуже добре. Не знаю, чи мої і Содоморині зауваження знадобляться, але, можливо, якусь крихіточку так. Тисну Вашу руку, Кобів.

16.III.86

З перекладом тексту, дуже важкого, Ви справилися дуже добре.

Не знаю, чи мої і Содоморині зауваження знадобляться, але, можливо, якусь крихіточку так.

Тисну Вашу руку Кобів
16.III.86

[РЕЦЕНЗІЯ]*

Андрій Содомора – кандидат філологічних наук, професор,
член Спілки письменників України,
відомий перекладач з давньогрецької та латинської мови

Не знаю, чи мої і Содоморині зауваження знадобляться, але, можливо, якусь крихіточку так.

Не знаю, чи мої і Содоморині зауваження знадобляться, але, можливо, якусь крихіточку так.

* Див. лист Й. У. Кобіва від 16.ІІІ.86 р.

ЗМІСТ

Поціновувачам латини також пропонуємо:

Володимир Литвинов

ДОВІДНИК З ГРАМАТИКИ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ

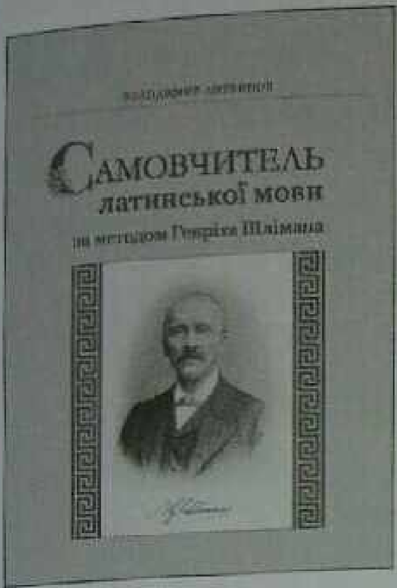

Довідник призначений заповнити відчутну прогалину в нашій підручниковій літературі – відсутність граматики латинської мови, де б системно були викладені граматичні явища, розпорошені в наявних підручниках. Розрахований на студентів гуманітарних навчальних закладів, перекладачів і всіх охочих вивчати або вдосконалювати граматику латинської мови, без ґрунтовного оволодіння якою неможливо перекладати оригінальні латиномовні тексти – не тільки античних, а й латиномовних вітчизняних авторів XVI–XVIII ст., – сотні яких усе ще чекають на українського читача.

Для зручності користування в кінці довідника подано «Морфологічний покажчик», розміщений в алфавітному порядку. У ньому біля кожної морфеми є посилання на відповідний параграф, де її витлумачено та проілюстровано.

Поціновувачам латини також пропонуємо:

Володимир Литвинов
САМОВЧИТЕЛЬ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ
за методом Генріха Шлімана

Традиційних методів вивчення іноземних мов існує багато. Але метод Генріха Шлімана – унікальний. Він дає змогу вивчити будь-яку іноземну мову в стислий термін. Автор цього методу швидко вивчив 15 іноземних мов і саме завдяки цьому став успішним бізнесменом. Свої величезні статки він спрямував на здійснення заповітної мрії дитинства – відшукати митичну Трою, оспівану Гомером. І після багаторічних виснажливих археологічних розкопок він її знайшов. Нині сотні й тисячі неоціненних скарбів царя Трої Пріама перебувають у музеях Берліна та Лондона.

Хрестоматійна частина цієї праці складається з наведених білінгвою (латинською та українською мовами) текстів авторів античності, Середніх віків і Ренесансу (левова частка із яких – малознаних українських мислителів і поетів XVI–XVIII ст.). Зіставлення оригіналу й перекладу – це, власне, і є «секрет» «шліманівського методу» вивчення іноземної мови, який розкриється читачеві у вступній статті «Життєвий шлях видатної особистості».

Водночас наведений у «Самовчителі…» масив латиномовних текстів у перекладі на українську хоч якоюсь мірою познайомить читача з культурним надбанням давньої європейської культури. Не в останню чергу автор «Самовчителя…» прагне познайомити читача з наявним в Україні значним масивом латиномовної спадщини українських авторів, яка засвідчує, що наша культура була і є непересічним складником панєвропейської культури.

Майже всі переклади з латини здійснені автором «Самовчителя…». Кілька текстів перекладені іншими авторами, імена яких наведено в кінці конкретного перекладу.

Видання призначене для охочих вивчати іноземні мови, зокрема латинську, за допомогою методу видатного археолога Генріха Шлімана.

Навчальне видання

ІВАН ДОМБРОВСЬКИЙ

Дніпрові камени

Головний редактор *Суховець Ю. М.*

Літературне редагування *Зарінова М. В.*
Коректура *Хоптяк І. А.*
Художнє оформлення *Гальченко П. В.*

Підписано до друку 05.11.2020. Формат 60×90 $^{1}/_{16}$
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 10,0. Зам. № 20-04. Наклад 500 прим.

Видавничий дім «Києво-Могилянська академія»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 6795 від 10.06.2019 р.

Адреса видавництва:
04070, м. Київ, Контрактова пл., 4
E-mail: realization.ukma@gmail.com
http://www.publish-ukma.kiev.ua

Віддруковано в друкарні ПП «Видавництво «Фенікс»
Св-во суб'єкта видавничої справи ДК № 271 від 07.12.2000 р.
03067, м. Київ, вул. Шутова, 13б
www.fenixprint.com.ua

9 789665 187813